

SU MUHASEBESİ VE SU HESAPLARI

Ela Hiçyorulmaz¹, Habib Akdoğan²

Öz

Endüstri devriminden önce işletmelerin çevreye verdiği zararların oldukça önemsiz olduğunu söylemek mümkündür. Ancak sanayinin gelişmesi ile işletme sayılarındaki büyük artışlar ve nüfusta yaşanan artış çevreye verilen zararın artmasına, dolayısıyla çevre kirliliğine neden olmuştur. Çevre kirliliği nedeniyle yaşanan sağlık problemleri insan hayatını olumsuz etkilemiştir. Sağlıklı bir hayat sürdürebilmenin önemi fark edilmeye başlanmıştır. Endüstri 1.0'dan Endüstri 4.0'a kadar ön plana çıkan kar, maliyet, üretim, tüketim kavramlarının yerini Toplum 5.0'da insan mutluluğu almıştır. İnsanların daha mutlu, huzurlu, sağlıklı bir ortamda yaşamaları öne çıkmıştır. Çevreye verilen zararları en aza indirmek ya da oluşmadan önlemek, gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakabilmek için gösterilen çabalardan biri de çevre muhasebesinin doğuşudur. Çevre muhasebesi ile çevresel problemler ve çevresel maliyetler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak suyun temini, dağıtımı, korunması, sürdürülebilirliği gibi farklı konuların ayrıca ele alınması gerekmektedir. Su olmadan yaşamın devam etmesi mümkün değildir. Bu nedenle hayatın devamlılığı için adımlar atılmalıdır. Bu ihtiyaç doğrultusunda su muhasebesi kavramı ortaya çıkmış ve suyun önemi bir kez daha ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı su muhasebesinin doğuşu, gerekliliğini ortaya koymaktır. Bu amaçla su muhasebesi kavramı, su muhasebesi sistemleri ve su hesapları açıklanarak örnek uygulama gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Su Muhasebesi, Çevre Muhasebesi, Doğal Kaynak Muhasebesi.

Jel Kodları: Q56, M41, Q25.

WATER ACCOUNTING AND WATER ACCOUNTS

Abstract

It is possible to say that before the industrial revolution, the damage caused by businesses to the environment was quite insignificant. However, with the development of industry, large increases in the number of enterprises and the increase in the population have led to an increase in the damage to the environment, thus causing environmental pollution. Health problems due to environmental pollution negatively affect human life. The importance of living a healthy life has begun to be realized. The concepts of profit, cost, production, and consumption, which came to the fore from Industry 1.0 to Industry 4.0, have been replaced by human happiness in Society 5.0. It has come to the fore that people live in happier, more peaceful, and healthier environments. One of the efforts made to minimize damage to the environment or to prevent it from occurring and to leave a healthy environment for future generations is the birth of environmental accounting. Environmental accounting focuses on environmental problems and costs. However, different issues such as water supply, distribution, protection, and sustainability need to be addressed separately. It is not possible for life to continue without water. Therefore, steps must be taken to ensure the continuity of life. In line with this need, the concept of water accounting has emerged and the importance of water has been demonstrated once again. This study revealed the emergence and necessity of water accounting. For this purpose, the concepts of water accounting, water accounting systems, and water accounts were explained and a sample application was carried out.

¹ Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, elahicyorulmaz@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7442-4138

² Prof. Dr., habibakdogan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3639-5310

Keywords: Water Accounting, Environmental Accounting, Natural Resource Accounting.

Jel Codes: Q56, M41, Q25.

1. Giriş

Canlıların hayatta kalması ve yaşamına devam edebilmesi için su ve oksijene ihtiyacı vardır (Eken, 2023). Dünya'nın yaklaşık %70'ini su, %30'unu karalar kaplamaktadır. Bu durumda su sıkıntısının olmadığı düşünülebilir ancak, Dünya yüzeyinde bulunan suyun %96,5'i tuzlu sudur. Bu nedenle su sınırlı bir kaynaktır. İnsanlar tarih boyunca sınırlı kaynaklara ulaşmak amacıyla suyun olduğu yerlerde yerleşik hayata geçmiş, suya erişim sağlanamadığında göç etmek durumunda kalmışlardır (EEA, 2021). Kimi zaman su için savaşılmış, kimi zaman politikalar geliştirilmiştir. Çünkü su sadece içmek için değil, temizlik, tarımsal sulama, enerji elde etme ve endüstriyel alanlar da kullanılmaktadır. Su kullanım oranları incelendiğinde düşük ve orta gelirli ülkelerde %82 oranında tarım, %8 oranında evsel, %10 oranında sanayi sektörü pay almakta, gelir düzeyi yüksek ülkelerde ise %30 oranında tarım, %11 oranında evsel, %59 oranında sanayi sektörü pay almaktadır. Dünya genelinde %69 tarım, %19 Sanayi ve %12 evsel su tüketimi gerçekleşmektedir (Atçı, 2019).

Su hayatımız için bu kadar büyük bir öneme sahip iken nüfus artışlarına bağlı olarak suya olan talep her gün artmakta ancak su kaynaklarına ulaşımında sorunlar yaşanmaktadır. Yaşanan iklim değişikliğinin uzun vadede birçok soruna neden olması beklenmektedir. Bunlar; su ve su kaynaklarının yetersiz hale gelmesi, kuraklık, çölleşme ya da toprak yapısının bozulması, salgın hastalıkların artması, deniz seviyesinin yükselmesi olarak sıralanabilir (Doğrul, 2019: 137). Ayrıca sanayi devriminin ortaya çıkışına kadar fabrika atıklarının suya karışması gibi bir sorun yaşanmazken sanayileşmenin artması ile bu sorun giderek artmıştır.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (United Nations Commission on Sustainable Development, UNCSD) sürdürülebilir kalkınma göstergelerinden çevresel göstergeler içerisinde atmosfer, toprak, denizler ve kıyı şeridi, su ve biyolojik çeşitlilik yer almaktadır. Su teması yıllık yeraltı su kullanım oranına bakılarak miktar yönünden, su içerisindeki organik miktar seviyesi bakımından da kalite açısından incelenmektedir (Özmehmet, 2008: 13-14).

Çevresel problemler ilk kez 1972 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı'nda küresel boyutta ele alınmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Bu tarihten sonra hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde kıt kaynak olan suyun verimli bir şekilde kullanılabilmesi için çeşitli konferanslar düzenlenmekte, projeler geliştirilmekte, standartlar oluşturulmakta ve

önlemler alınmaktadır. Örneğın; “Su ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı”, “Su Ayak İzi”, “Global Reporting Initiative (GRI)”, “Su Kalite Standartları”, “BM 2023 Su Konferansı” ve birçok çalışma bulunmaktadır.

Çevre muhasebesi bazı kaynaklarda doğal kaynaklar muhasebesi olarak da adlandırılmaktadır (Çetin vd., 2004: 64). Su da bir doğal kaynak olduğu için çeşitli çevre muhasebesi ya da doğal kaynaklar muhasebesi çalışmalarında yer almıştır. Alagöz ve Yılmaz (2001) çalışmalarında, atık su miktarlarının azaltımı ve atık suyun tekrar kullanılması gerektiğini, su maliyetinin kullanma maliyeti, su kirliliğinin ise zarar maliyeti oluşturduğunu belirtmişlerdir. Özkol (1998) ise, farklı ülkelerde çevreyi korumak için işletmelerin çeşitli muhasebe kalemleri oluşturduklarını ifade etmiştir. Örneğın Çin’de su için; su ve toprağın korunması tazminat ücreti, su ve toprağın değerinin azalmasını önleme ücreti alınmaktadır. Bir kıt kaynak olan suyun kendini yenileyip yenileyememesi açısından araştırılması gerektiğinin için “akış kıtlılığının” önemine de değinilmiştir. Ağ ve Vural (2017), çevre muhasebesi ile çevre muhasebesi yaklaşımlarını ele almıştır. Çevresel sorunların önlenmesi için geliştirilen yaklaşımlar incelenmiştir. Doğal kaynak muhasebesinde doğal kaynakların miktarları ve kaliteleri araştırılarak ortaya çıkan farklılıklar ele alınmaktadır. Kullanılan emisyon hesap grubunda hava, su, toprak içerisindeki emisyonlar takip edilmektedir. Yapılan araştırmalar ve oluşturulan yaklaşımlar suyun sürdürülebilir olmasını sağlamak içindir. Suya ulaşım, suyun kullanımı, suyun temizlenmesi ya da arıtımı, dağıtımı gibi ayrıntılı çalışmalar gerekmektedir. Bu nedenle su muhasebesi literatürde ayrıca yer almaktadır.

Bu çalışmada su muhasebesi kavramı açıklandıktan sonra su muhasebesi sistemlerinden ve su hesaplarından bahsedilerek konu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Örneklerde su hesaplarının kullanılması ve güncel bilgilerin sunulması çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

2. Su Muhasebesi Kavramı ve Sistemleri

Su muhasebesi, belirli alanlarda su temini, talebi, dağıtımı, erişilebilirliği ve kullanımındaki durum ve eğilimlerin sistematik olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Ayrıca toplum ve çevre için sürdürülebilir kalkınma sonuçlarını desteklemek amacıyla su bilimi, yönetimi ve yönetişimi içeren bilgiler üretmektedir (FAO, 2012). Bir başka tanıma göre su muhasebesi, su ile ilgili haklar ve yükümlülükler hakkındaki bilgilerin tanımlanması, ölçülmesi, raporlanması, güvence altına alınması ve yayınlanmasına yönelik sistematik bir süreçtir (Australian Government, 2024).

Su maliyetinin belirlenmesi ya da suyu temizlemek için ortaya çıkan maliyetlerin tespit edilmesi oldukça zor olduğu için sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. Çünkü insanların doğada bulunan varlıklara verdiği değer aynı değildir. Bu nedenle çevresel mal ve hizmetlerin değerini belirlemek amacıyla bazı yöntemler geliştirilmiştir. Bunlardan açıklanmış tercih yöntemleri; seyahat maliyeti yöntemi, hedonik fiyat yöntemi, piyasa değerleme yöntemi, piyasa maliyeti yöntemi, fayda transferi modeli olarak sıralanırken, tercih belirleme yöntemleri, bağıl değerleme yöntemi, ortak tercih analizi ve tercih modelleme şeklinde sıralanabilir (Yıldıztekin, 2009: 377).

Su muhasebesinde hem su arzı hem de su talebi ele alınmaktadır. Dolayısıyla; yağış, yüzey suyu, yeraltı suları, su temini, depolama ve arıtma sorunları ile kullanıcıların farklı zaman ve yerlerdeki su taleplerinin, ne ölçüde karşılandığının ve sürdürülebilirliğinin de birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (FAO, 2012). Kısaca su dengesinin oluşturulması gerekmektedir. Su kıtlığının artmasına bağlı olarak su kullanımını konusunda hesap verme sorumluluğu da artış göstermelidir. Su muhasebesi sisteminden yararlanılarak ileri araştırmalar yapılabilir, denetimler gerçekleştirilebilir ve belirli standartlar geliştirilebilir (Molden, 1997: 14).

Su muhasebesi, genel muhasebeden farklı özellikler içerdđi için kendi konusuna özel standartlar geliştirilmeli ve denetçilerin zaman içerisinde görüşleri alınarak standartlar güncellenmelidir. Avustralya uzun süredir su muhasebesinin geliştirilmesi için bir ekip kurarak bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır. 2011 yılında açıklanan bir raporda son üç yıldır bu konu üzerinde çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu nedenle 2009 - 2010 yılından beri Avustralya'da su muhasebesi konusuna yoğunlaşıldığı söylenebilir. Ekip üyeleri mühendis, matematik uzmanı, muhasebeci, veri yönetim uzmanı ve coğrafî bilgi sistemleri uzmanından oluşmaktadır (Department of Water Western Australia, 2011: 1). Dolayısıyla su muhasebesi disiplinler arası bir çalışma gerektirmektedir.

Avustralya 29 Mayıs 2012 tarihinde Avustralya Su Muhasebesi Standardı 1'i yayınlamıştır. Bu standartta, genel amaçlı su muhasebe raporlarının hazırlanması ve sunumu, bu raporların yapısı ve içeriği ile su muhasebe raporlarının güvencesi başlıkları yer almıştır (Australian Water Accounting Standard 1, 2012). Ancak su hesabını kullanan ilk ülke Filipinler'dir. Filipinler 1991 yılında su kirlilik hesabını kullanmaya başlayarak suyun önemini ortaya koymuştur (Vardon vd., 2023: 33).

Su evrensel bir ihtiyaç olduğu için su ile ilgili problemlerin tüm ülkelerde ele alınması gerekmektedir. Ülkelerin ulusal düzeyde geliştirdiği yaklaşımlarda aşağıdaki başlıklar yer almaktadır (Australian Government, 2024).

- Su muhasebesinin kullanıcı gereklilikleri,
- Su muhasebesi standartları ve kılavuzlarının geliştirilmesi ve yayınlanması için kurumsal düzenlemeler,
- Su muhasebesi standartlarının ve kılavuzlarının geliştirilmesini destekleyen kavramsal bir ereve ve prosedürler,
- Su muhasebesi standartlarının ve kılavuzlarının hazırlanması ve hazırlanmasına rehberlik eden standartlar,
- Su muhasebesi raporlarının sunumu,
- Su muhasebesi raporlarını dolduran bilgi sistemleri ve veri kaynakları,
- Bilgi sistemlerinin bütünlüğünü ve raporların standartlara uygunluk düzeyini doğrulayan güvence süreçleri.

Su muhasebesinin kullanımında çeşitli sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sistemler; genel amaçlı su muhasebesi sistemi, su için çevresel-ekonomik muhasebe sistemi, su ayak izi muhasebesi, uluslararası su yönetimi enstitüsü su muhasebesi sistemi olarak sıralanabilir (z & Ceran, 2022: 918).

2.1. Genel Amaçlı Su Muhasebesi Sistemi

Genel amaçlı su muhasebesi sisteminin oluşmasında Avustralya öncülük etmiştir (Slattery vd., 2012: 17). Çünkü yarı kurak hatta kuraklığa eğilimli iklimi, geniş tarımsal alanları nedeniyle oldukça fazla su sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Dünyanın en kurak ikinci kıtasında temiz suya erişim ve sürdürülebilir su kaynakları sağlamak ancak etkili su yönetimi ile sağlanmaktadır. Finansal muhasebe yaklaşımını su muhasebesi sistemine uygulayarak su ile ilgili raporlara ulaşmak amaçlanmıştır. 2006 yılında Ulusal Su Muhasebesinin Geliştirilmesi Projesi ile doğal kaynak yönetimi Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Böylece mevcut su muhasebesine ait bilgilere ulaşılarak su muhasebesinin o güne kadar yanlış tanımlandığı tespit edilmiş ve su hesapları için bir standardın oluşturulması gerektiği belirlenmiştir. Su Muhasebesi Standartları Kurulu (WASB) kurularak su muhasebesi standartları yayınlanması için çalışmalar başlatılmıştır. 2009 yılında Su Muhasebesi Kavramsal erevesi yayınlanmıştır. Yayınlanan çerçeveye göre oluşturulan raporların işletmelerde farklılık gösterebileceği ancak birçok kuruluş için; su varlıkları ve yükümlülükleri beyanının, su varlıkları ve

yükümlülüklerindeki değişikliklerinin beyanının, fiziksel su akış beyanının, sorumluluk ve güvence beyanının olması gerektiği belirtilmiştir (Tello, 2016: 82-83). Yayınlanan çerçeve kapsamında iki adet standart belirlenmiştir. Bunlar; Avustralya Su Muhasebesi Standardı 1: Genel amaçlı su muhasebesi standartlarının hazırlanması ve sunumu ile Avustralya Su Muhasebesi Standardı 2: Güvence sözleşmeleri için önerilen standarttır.

Su Muhasebesi Standardı 1'e göre oluşturulan raporda; içerik beyanı, hesap verilebilirlik beyanı, su varlıkları ve yükümlülükleri tablosu, su varlıkları ve yükümlülüklerindeki değişiklikler tablosu ile fiziki su akış tablosu, dipnotlar ve açıklamalar yer almaktadır (WASB, 2014: 2). Su varlıkları ve yükümlülükleri tablosunda (A1); su varlıkları, su yükümlülükleri, dönem başı ve dönem sonu net su varlıkları, net su kaynaklarındaki değişim, dönem başı ve dönem sonu su rezervleri ile net su rezervlerindeki değişim başlıkları yer almaktadır (Öz & Ceran, 2022: 920). Bu nedenle su kullanım hakkına sahip olanlar ile su yükümlülüklerine ait bilgiler içermekte ve suyun nasıl dağıtılacağı konusunda fikir vermektedir. Böylece suyun etkin yönetilip yönetilmediği ya da taahhütlerin yerine gelip gelmediği değerlendirilebilir. Finansal muhasebede kullanılan "Finansal Durum Tablosu" ile A1 tablosunun eşdeğer olduğu söylenebilir (Öztürk, 2021: 71). Tablo aşağıdaki şekilde oluşturulur.

Tablo 1: Su Varlıkları ve Su Yükümlülükleri Tablosu (A1)

Su Varlıkları ve Su Yükümlülükleri Tablosu	
Su Varlıkları	Araziler, Barajlar, Göller, Kanallar, Başka birimin suyuna ilişkin bölgeler arası talep
Su Yükümlülükleri	Kalan su tahsisi, Rapor birimin suyuna ilişkin bölgeler arası talep
Dönem başı net su varlıkları	
Dönem sonu net su varlıkları	
Net su kaynaklarındaki değişim	

Dönem başı su rezervleri	
Dönem sonu su rezervleri	
Net su rezervlerindeki değişim	

Kaynak: Momblanch Benavent, A. 2016: 45

Su Varlıkları ve Su Yükümlülüklerindeki Değişiklikler Tablosu (A2)'de ise su varlıklarındaki artış ve azalışlar, su yükümlülüklerindeki artış ve azalışlar ile net su kaynaklarındaki değişim ve açıklanamayan farklılıklar yer almaktadır. Suyun güncel durumu ile gelecekteki durumunu karşılaştırarak ortaya çıkabilecek değişiklikler üzerine yoğunlaşmaktadır.

Tablo 2: Su Varlıkları ve Su Yükümlülüklerindeki Değişiklikler Tablosu (A2)

Su Varlıkları ve Su Yükümlülüklerindeki Değişiklikler Tablosu	
Su Varlıklarındaki Artış	- Bölgeye nehir akışları-Taleplerden dönüşler-Başka birimin suyuna ilişkin bölgeler arası talep ya da transferi-Araziye, nehirlere, barajlara ve kanallara olan yağışlar-Araziden yeraltı suyu beslenimi-Başka birimin suyuna ilişkin bölgeler arası talep artışı
Su Varlıklarındaki Azalış	-Bölgeden nehir ve yeraltı suyu çıkışları-Rapor biriminin suyunun bölgeler arası transferi- Araziden, nehirlere, barajlardan ve kanallardan olan buharlaşma-Barajlardan ve kanallardan derin sızıntılar-Başka birimin suyuna ilişkin bölgeler arası talepte azalış
Su Yükümlülüklerindeki Artış	-Su tahsisi duyuruları-Rapor biriminin suyuna ilişkin bölgeler arası talepte artış
Su Yükümlülüklerindeki Azalış	- Su tahsisinin düzenlenmesi

	-Rapor biriminin suyuna ilişkin bölgeler arası talepte azalış
Net Su Kaynaklarındaki Değişim	
Açıklanamayan Farklılık	

Kaynak: Momblanch Benavent, A. 2016: 47

Tablo 3'te bulunan fiziki su akışları tablosunda ise su iç akışları, su çıkışları, net su rezervlerindeki değişim ve açıklanamayan farklılıklar yer almaktadır. Bu tablo "Nakit Akış Tablosuna" benzetilmektedir. Suyun sürdürülebilirliği ile ilgili bilgi sağlamaktadır (Öztürk, 2021:72).

Tablo 3: Fiziki Su Akışları Tablosu (A3)

Su Varlıkları ve Su Yükümlülükleri Tablosu	
Su İç Akışları	- Bölgeye nehir akışları -Taleplerden dönüşler -Başka birimin suyunun bölgeler arası transferi -Araziye, göllere, barajlara ve kanallara olan yağışlar -Araziden yeraltı suyu beslenimi
Su Çıkışları	- Bölgeden nehir ve yeraltı suyu çıkışları -Birim suyunun bölgeler arası transferi -Araziden, nehirlerden, barajlardan ve kanallardan olan buharlaşma -Barajlardan ve kanallardan derin sızıntılar -Su tahsisi yönlendirmesi
Net Su Rezervlerindeki Değişim	
Açıklanamayan Farklılık	

Kaynak: Momblanch Benavent, A. 2016: 48

2.2. Su İçin Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi

Bu sistem bir bütün olarak tüm kullanıcı gruplarını sisteme dahil etmek yerine özel amaçlı bir sistem olarak oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü ile Londra Çevre Muhasebesi Grubu 2004-2007 yılları arasında kavramsal çerçeve olarak sistemi geliştirmiştir. Sistemde öncelikle su ile ilgili kavramların tanımlanması daha sonra ise su kaynakları, ekonomi ve su arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. 2010 yılında ise Birleşmiş Milletler istatistik komisyonu “Su İstatistikleri İçin Uluslararası Tavsiyeler” i yayınlamış ve su ile ilgili uluslararası verilerin toplanmasını ve sunulan tabloların desteklenmesini amaçlamıştır (Vardon vd., 2012: 32-33). Sistem şu anda kullanılan en yaygın su muhasebesi çerçevesidir (Momblanch vd., 2014:3382). Ayrıca farklı kullanıcılar için su maliyetinin Avrupa Su Çerçevesi Direktifleri tarafından belirlenen maliyet geri kazanımını yaklaşık olarak hesaplanmasına olanak tanıdığı için Avrupa Komisyonu tarafından da tavsiye edilmektedir (Momblanch Benavent, 2016:19).

Su için çevresel-ekonomik muhasebe sistemi tablosunda bulunan hesaplar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4: Su İçin Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi Hesapları

Akış Hesapları
Fiziksel Tedarik ve Kullanım Tabloları Fiziksel tedarik tablosu Fiziksel kullanım tablosu
Emisyon Hesapları Brüt ve net emisyon ISIC 37'ye göre emisyonlar
Hibrit Tedarik ve Kullanım Tabloları Hibrit tedarik tablosu Hibrit kullanım tablosu Su temini ve kullanımı için hibrit hesap
Su Varlığı Hesapları
Varlık Hesapları Varlık hesabı Su kaynakları arasındaki matris

Su Kalitesi Hesapları

Su Değerleme Tabloları

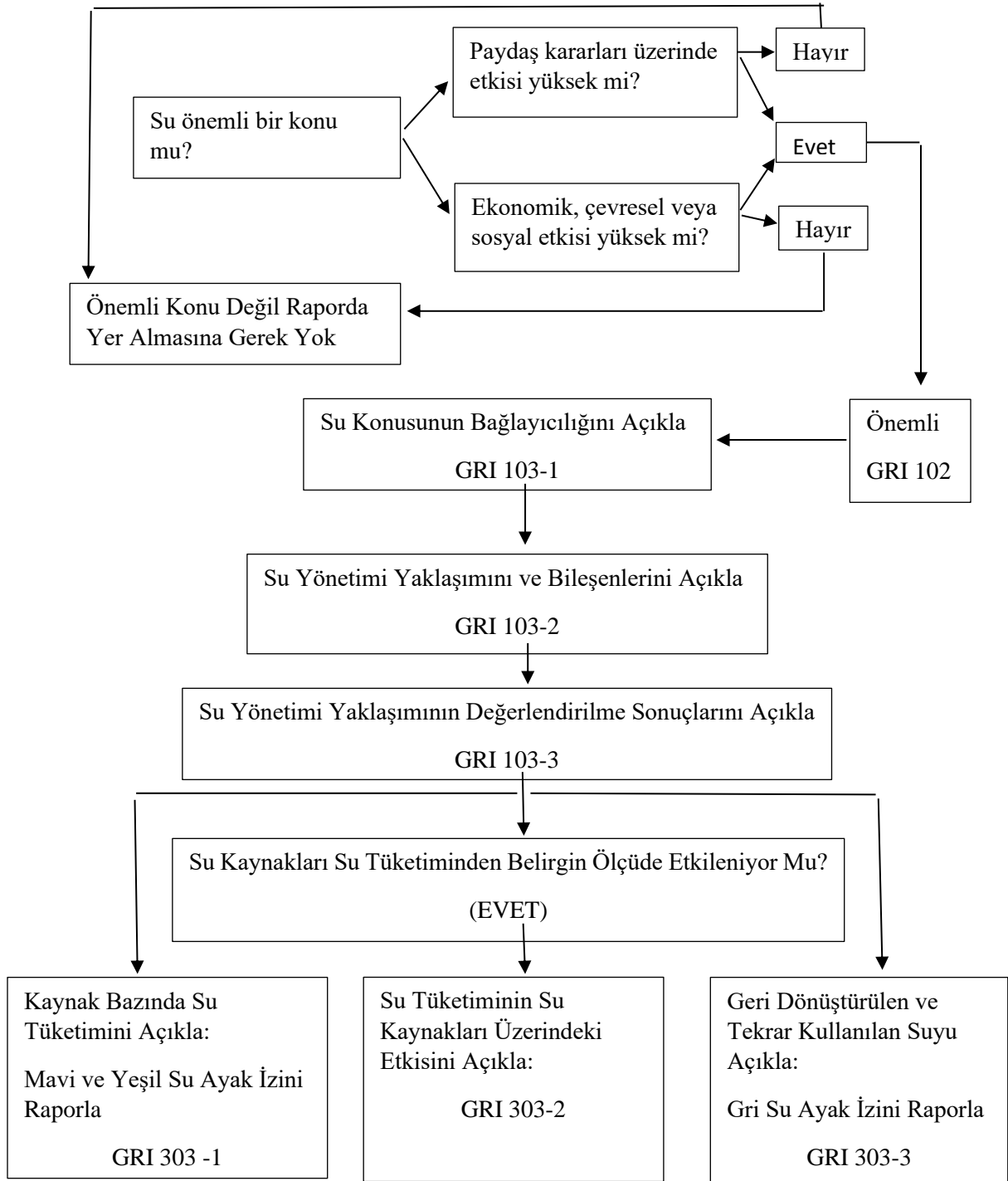
Kaynak: Momblanch Benavent, A. 2016: 21

2.3. Su Ayak İzi Muhasebesi

Su ayak izi birim zamanda tüklenen ya da kirlenen su miktarıdır. Bu kavram ilk olarak 2002 yılında UNESCO-IHE’de (UNESCO-IHE’de Su Eğitimi Enstitüsü) Hoekstra tarafından kullanılmıştır. Su ayak izinde önemli olan noktalardan birisi sadece kullanılan su miktarına odaklanılmamasıdır. Tüketilen su miktarının yanında, kullanılan suyun türüne (yeşil-mavi-gri), ne zaman ve nerede kullanıldığına dair bilgiler de içermektedir. Bu nedenle sadece miktara dikkat edilmeyerek daha geniş bir boyutta su ele alınmaktadır (Türkiye’nin Su Ayak İzi Raporu, 2014: 11).

Kullanılan suyun türüne göre yeşil su, mavi su ve gri su kavramları bulunmaktadır. Mavi su, yüzey veya yeraltı su kaynaklarından elde edilen veya buharlaştırılan, üretim süreci boyunca kullanılan sudur. Yeşil su, toprağın kök bölgesinde depolanan ve buharlaşan, terleyen veya bitkiler tarafından dahil edilen yağmur suyuna denilmektedir. Gri su ise belirli su kalitesi standartlarını karşılamak için kirlenen suyun temizlenmesinde gereken tatlı su miktarıdır. Gri su ayak izi, bir tatlı su kaynağına doğrudan bir boru yoluyla veya dolaylı olarak topraktan, geçirimsiz yüzeylerden veya diğer dağınık kaynaklardan akış veya sızıntı yoluyla boşaltılan nokta kaynaklı kirliliği dikkate alır (Yalçın, 2022).

GRI raporları çerçevesi 303 numaralı göstergelerinde su konusuna değinilmiştir. Yeşil su ayak izi, mavi su ayak izi, gri su ayak izi, tüketimlerin mevcut su kaynaklarına etkisi ve geri dönüştürülen ya da tekrar kullanılan suyun olup olmadığı dikkate alınmaktadır (Kayhan, 2020: 6). Ayrıca GRI raporlama rehberi su yaklaşımı bir şekil yardımı ile açıklanabilir. şekil içerisinde yer alan GRI 101-103 standartları tüm organizasyonların sürdürülebilirlik raporlarında yer alması gereken dokümanlardır. GRI 101’de temel standartlar, GRI 102’de genel açıklamalar ve GRI 103’de yönetim yaklaşımı başlıkları bulunmaktadır (GRI Sustainability Reporting Standards, 2016: 101-103).

Kaynak: Kayhan, 2020:32

2.4. Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü Su Muhasebesi Sistemi

Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü (IWMI) 15 ülkede ofisleri bulunan ve 55'ten fazla ülkede faaliyetlerine devam eden uluslararası bir araştırma kuruluşudur. Bu kuruluş 30 yıldan uzun süredir su yönetimine katkılarda bulunmaktadır. Kuruluşun 2019-2023 stratejisinde sürdürülebilir gelişme için öncelikle 3 önemli su sorunu ele alınmaktadır. Bunlar (IWMI, 2024);

- Su kaynaklarını ve ekosistemleri sürdürülebilir bir şekilde yönetirken gıda güvenliğini artırmak.
- Suyla ilgili felaketlere ve bozulmalara karşı dayanıklılığı geliştirirken iklim değişikliğine uyum sağlamak ve azaltmak.
- Tarım dönüşürken, enerji geçişleri ve kentleşme yoğunlaştıkça yoksulluğu azaltmak ve eşitlikle kapsayıcılığı geliştirmek.

Kuruluş amaçlarını yerine getirebilmek için “Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü Su Muhasebesi” sistemini oluşturmuştur. Bu sistem ile su tasarrufu ve verimliliği sağlamak amacıyla stratejiler geliştirilmektedir. Böylece suyun yönetimi sağlanmaktadır. Bu sistem birçok ülkede kullanılmış ve su kullanımının verimliliği konusunda hesap verilebilirlik aracı olarak görülmüştür (Öz & Ceran, 2022:924).

3. Su Hesapları

Su muhasebesinin tutulabilmesi için su hesaplarının aktif olarak kullanılması gerekmektedir. 2023 yılında su hesapları kullanan ülkeler aşağıda tablo olarak yer almaktadır.

Tablo 4: Su Hesapları Kullanan Ülkeler

Afganistan	Etiyopya	İrlanda	Meksika	Tacikistan
Almanya	Endonezya	İsrail	Mısır	Tanzanya
Amerika	Ermenistan	İsveç	Moldovya	Tayland
Avustralya	Fransa	Kazakistan	Namibya	Tunus
Azerbaycan	Filistin	Kamboçya	Nepal	Türkiye
Belarus	Filipinler	Kanada	Nijerya	Uganda
Birleşik Krallık	Finlandiya	Kolombiya	Norveç	Ürdün
Bosna Hersek	Guatemala	Kosta Rika	Pakistan	Vietnam
Brezilya	Hindistan	Lübnan	Peru	Yeni Zelanda
Çin	Hollanda	Lüksemburg	Rusya	Yunanistan
Danimarka	İspanya	Mauritius	Ruanda	Zambiya
Dominik Cumhuriyeti	İtalya	Madagaskar	Samoa	
Ekvator	İran	Malezya	Sri Lanka	

Kaynak: Vardon vd. 2023, Water Accounts and Water Accounting, Technical Report, s:85.

Su hesapları kullanılırken amaçları doğrultusunda ilgili hesaplara muhasebe kayıtları yapılmaktadır. Örneğin çevreyi koruma amacıyla su arıtma cihazı alındığında ya da tesisi kurulduğunda 253.TESİS MAKİNE VE CİHAZLAR HS., atık suların laboratuvarlarda analizleri gerçekleştiğinde 730. GENEL ÜRETİM GİDERİ HS., suyu korumak amacıyla yapılan bir araştırmada 750. ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME GİDERLERİ HS., suyun tüketimi ya da su ile ilgili alınan bir eğitim ücreti, su vergisi, su nedeniyle ödenen cezalar için de 770. GENEL YÖNETİM GİDERLERİ HS.'nin alt hesapları kullanılabilir. Suyun temini, korunması, dağıtımı ya da sürdürülebilirliği için yapılan her türlü işlemde ilgili hesaplar kullanılmaktadır. Aşağıda çeşitli örneklere yer verilmiştir.

Örnek: Water İşletmesine ait 2024 yılı Mart ayı içerisinde gerçekleşen muhasebe işlemleri aşağıda yer almaktadır.

03.03.2024 tarihinde işletmede biriken suların arıtılması amacıyla 50.000 TL +%20 KDV'ye su arıtma cihazı satın almıştır. Ödeme nakit olarak gerçekleşmiştir.

03.03.2024			
253. TESİS MAKİNE VE CİHAZLAR HS.	50.000		
253.01. Su Arıtma Cihazı			
191. İNDİRİLECEK KDV. HS.	10.000		
100 KASA HS.			60.000

Su arıtma cihazı duran varlık grubunda yer aldığı için ekonomik ömrü dikkate alınarak ayrıca gerekli amortismanın ayrılması gerekmektedir.

Çevresel kaynakların korunması amacıyla işletme düzenli aralıklarla atık sularını analiz ettirmektedir. Bu amaçla 04.03.2024 tarihinde Kontrol İşletmesine atık su analiz ücreti olarak 3.000 TL + %20 KDV nakit ödeme yapılmıştır.

04.03.2024			
730. GENEL ÜRETİM GİDERİ HS.	3.000		
730.01 Su Analizi			
191.İNDİRİLECEK KDV HS.	600		
100 KASA HS.			3.600

05.03.2024 tarihinde Şubat ayı su tüketim faturası 2.000 TL + %20 KDV gelmiş ve aynı gün ödeme nakit olarak gerçekleşmiştir.

05.03.2024

770. GENEL YÖNETİM GİDERLERİ HS.	2.000	
770.10. Su Giderleri		
191.İNDİRİLECEK KDV HS.	400	
100 KASA HS.		2.400

Yağmur suyunun tekrar kullanımına yönelik bir araştırma geliştirme projesi oluşturarak gerekli çalışmalara 06.03.2024 tarihinde başlamıştır. Proje tutarı 100.000 TL + %20 KDV olarak anlaşılmış ve bankadan ödeme yapılmıştır.

06.03.2024

750. ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME GİDERLERİ HS.	100.000	
191.İNDİRİLECEK KDV HS.	20.000	
102. BANKALAR HS.		120.000

Çalışanların suyun kullanımı, korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için bir eğitim almaları uygun görülmüş ve Eğitim Hizmet Danışmanlık Şirketi ile anlaşarak 07.03.2024 tarihinde bir eğitim alınmıştır. Eğitim ücreti 30.000 TL + %20 KDV olup ödemesi bankadan yapılmıştır.

03.03.2024

770. GENEL YÖNETİM GİDERİ HS.	30.000	
770.15. Su Eğitim Gideri		
191.İNDİRİLECEK KDV HS.	6.000	
102. BANKALAR HS.		36.000

4. Sonuç

Günümüzün en önemli konularından birisi sürdürülebilirliktir. Sürdürülebilir bir çevre sağlanarak gelecek kuşaklara yaşanılır bir dünya bırakılmak istenmektedir. Bu nedenle çevresel unsurlara daha fazla önem verilmektedir. Su, hava, toprak kirliliklerinin önüne geçilmesi için de birçok çalışma yapılmaktadır. Su kaynaklarının korunması, kirli suyun temizlenmesi, su arz ve talebinin dengelenmesi için de ülkeler büyük çabalar sarf etmektedir. Ancak suyun sadece çevresel bir unsur olmadığı unutulmamalıdır. Su aynı zamanda sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanmasında da etkili bir unsurdur (Öz & Ceran, 2022: 926). Suyun yağış alanını ve miktarını

tahmini olarak hesaplayabilmekteyiz ancak günümüz teknolojisinde buna müdahale edememekteyiz. Bu nedenle susuzluk sorunu yaşamamak adına su arz ve talebinin planlanması gerekmektedir. Su muhasebesi de suyun sağlanması, dağıtımı, kullanım durumları ve erişilebilirliği gibi çok yönlü bir değerlendirme sistemidir.

Bu çalışmada da su muhasebesi ve sistemleri açıklandıktan sonra su hesapları ve bu hesaplara yönelik örnekler verilerek araştırmacılara katkı sağlamak amaçlanmıştır. Su muhasebesi sistemleri; genel amaçlı su muhasebesi sistemi, su için çevresel-ekonomik muhasebe sistemi, su ayak izi muhasebesi ve uluslararası su yönetimi enstitüsü su muhasebesi sistemi olarak sıralanabilir.

2023 yılı verilerine göre su hesapları kullanan 63 ülke bulunmaktadır (Tablo-4). Su sayının giderek artacağı tahmin edilmektedir. Çünkü dünya genelinde oluşturulan standartlar ile su muhasebesi kullanımı yaygınlaşmaktadır.

Yapılacak çalışmalarda, su muhasebesi kullanan işletme verilerine ulaşılarak muhasebe kayıtları ve tutarları ayrıntılı bir şekilde sunulabilir. Ayrıca Türkiye ve diğer ülkelerin muhasebe kayıtlarının karşılaştırmalarına gidilebilir.

Kaynakça

- Ağ, A. & Vural, S. (2017). Çevresel Sorunların Önlenmesinde Önemli Bir Yönetim Aracı Olarak Çevre Muhasebesi, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(10), 173-181.
- Alagöz, A. & Yılmaz, B. (2001). Çevre Muhasebesi ve Çevresel Maliyetler, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1-2), 147-158.
- Atçı, E. B. (2019). Dünya Genelinde Su Kaynaklarının Durumu, <https://www.artemisaritim.com/dunya-genelinde-su-kaynaklarinin-durumu> (Erişim: 13.12.2023).
- Australian Government, Accounting for Australia's water. <https://sa.sufe.edu.cn/upload/article/files/c7/bc/8e7d29bb4511b8db9d8aab87d041/1084912d-4e36-4671-b62a-de9e11a1f2ea.pdf>. (Erişim: 22.02.2024).
- Australian Water Accounting Standard 1 (2012). Preparation and Presentation of General Purpose Water Accounting Reports, http://www.bom.gov.au/water/standards/documents/awas1_v1.0.pdf. (Erişim: 22.02.2024).
- Çetin, A. T. Özcan, M., & Yücel, R. (2004). Çevre Muhasebesine Genel Bakış. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 61-76.
- Department of Water Western Australia. (2011). Consultation Paper: Assurance Engagements on General Purpose Water Accounting Reports,

https://www.auasb.gov.au/admin/file/content102/c3/Oct11_Submission_from_Dept_of_Water_WA_re_Assurance_Engagements_on_GPWAR.pdf (Erişim: 22.02.2024).

Doğrul, A. N. (2019). İşletme ve Ekonomi Yazıları Çevre, içinde Ömer Zafer Güven, Habibe Günsel Doğrul (Edt.), *İklim Değişikliğinin Tarım Üzerindeki Etkisi* (107-133), Ekin Yayınevi, Bursa.

EEA European Environment Agency, (2021). İnsanlar ve doğa için temiz su temini, <https://www.eea.europa.eu/tr/isaretler/aca-isaretler-2020/articles/insanlar-ve-doga-icin-temiz> (Erişim: 09.11.2023).

Eken, S. (2023). Suyun Önemi ve Günlük Su Tüketimi, <https://www.doktorsaliheken.com/suyun-onemi-ve-gunluk-su-tuketimi#:~:text=D%C3%BCnya%20%C3%BCzerindeki%20b%C3%BCt%C3%BCn%20canl%C4%B1lar%C4%B1n%20ya%C5%9Fam%C4%B1n%C4%B1,temel%20bir%20unsur%20olarak%20tan%C4%B1mlanabilmektedir.> (Erişim: 09.11.2023).

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2012). FAO Water Repots 38. <https://www.fao.org/3/i3015e/i3015e.pdf> (Erişim Tarihi: 16.03.2024).

GRI Sustainability Reporting Standards. (2016). <https://www.globalreporting.org/standards> (Erişim Tarihi: 01.03.2024).

IWMI. (2024). <https://www.iwmi.cgiar.org/about/iwmi-strategy-2019-2023/>, (Erişim Tarihi: 11.03.2024).

Kayhan, Y. 2020. Eşen Çayında Bulunan Alabalık Çiftliklerinde Su Ayak İzi ve Su Muhasebesi, Mersin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, No:613022.

Molden, D. (1997). Accounting for water use and productivity. SWIM Paper 1. Colombo, Sri Lanka: International Irrigation Management Institute, ISBN 92-9090-349.

Momblanch Benavent, A. (2016). Assessment of Ecosystem Services and Water Accounting Methodologies for Integrated Water Resources Management in water scarce basins, Doktora Tezi, Universitat Politècnica de València. <https://m.riunet.upv.es/bitstream/handle/10251/75523/Momblanch%20-%20Assessment%20of%20Ecosystem%20Services%20and%20Water%20Accounting%20Methodologies%20for%20Integrated%20Wa....pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 13.03.2024).

Momblanch, A., Andreu, J., Paredes-Arquiola, J., Solera, A. & Pedro-Monzonis, M. (2014). "Adapting water accounting for integrated water resource management. The Júcar Water Resource System (Spain)." *Journal of Hydrology*, (519), 3369-3385. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jhydrol.2014.10.002>

Öz, M. & Ceran, Y. (2022). Su Muhasebesi ve Türkiye’de Güncel Durum, *Journal of Yasar University*, 17(68), 913-929.

Özkol, A. E. (1998). Çevre Muhasebesi, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 13(1), 15-26.

- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, *Journal of Yasar University*, 3(12), 1853-1876.
- Öztürk, M. (2021). Su Yönetiminde Hesap Verebilirlik Aracı Olarak Su Muhasebesi: Konya Kapalı Havzası Örneği, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, No: 698132.
- Slattery, M., Chalmers, K. & Godfrey, J.M. (2012), “Beyond the hydrographers’ legacy: water accounting in Australia”, in Godfrey, J.M. and Chalmers, K. (Eds), *Water Accounting: International Approaches to Policy and Decision-Making*, Edward Elgar Publishing Limited, Gloucester, ss. 17-31.
- T. C. Dışişleri Bakanlığı, Çevre, İklim Değişikliği ve Suya Dair Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa#:~:text=5%2D16%20Haziran%201972%20tarihleri,%C4%B0nsan%20%C3%87evresi%20Bildirisi%20kabul%20edilmi%C5%9Ftir>. (Erişim: 13.12.2023).
- Tello, E. Hazelton, J. & Cummings, L. (2016). Potential Users’ Perceptions Of General Purpose Water Accounting Reports, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 29 (1): 80-110.
- Türkiye’nin Su Ayak İzi Raporu, Su, Üretim ve Uluslararası Ticaret İlişkisi. (2014). WWF-Türkiye. https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/su_ayak_izi_raporweb.pdf. (Erişim Tarihi: 29.02.2024).
- Vardon, M. J. Le, T. H. L. Martinez-Lagunes, R. Pule, O. B. Schenau, S. May, S. & Grafton, R. Q. (2023). *Water Accounts and Water Accounting*, Technical Report, Global Commission on the Economics of Water.
- Vardon, M., Martinez-Lagunes, R., Gan, H., & Nagy, M. (2012). The System of Environmental-Economic Accounting for Water: Development, Implementation and Use. J. Godfrey, & K. Chalmers (Dü) içinde, *Water Accounting International Approaches to Policy and Decision-Making* (s. 32- 58). Cheltenham, UK- Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- WASB (Water Accounting Standards Board). (2014). *Water accounting conceptual framework for the preparation and presentation of general purpose water accounting reports*. Canberra, Australia: Commonwealth of Australia.
- Yalçın, F. (2022). Su Ayak İzi Hesaplama, <https://haliccevre.com/su-ayak-izi-hesaplama/> (Erişim Adresi: 29.02.2024).
- Yıldıztekin, İ. (2009). Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Muhasebesinin Etkileri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1): 367-390.

Extended Summary

Water accounting is a systematic process of identifying, measuring, reporting, securing and publishing information about water-related rights and obligations (Australian Government). Since it is very difficult to determine the cost of water or the costs incurred to clean the water, it may not yield reliable results. Because the value people give to beings in nature is not the same. For this reason, some methods have been developed to determine the value of environmental goods and services. In water accounting, both water supply and water demand are considered. Therefore; Rainfall, surface water, groundwater, water supply, storage and purification problems, and the extent to which users' water demands at different times and places are met and their sustainability should be evaluated together. Since water accounting has different features from general accounting, standards specific to its subject should be developed and the standards should be updated by taking the opinions of auditors over time. Various systems are needed in the use of water accounting. These systems; general purpose water accounting system, environmental-economic accounting system for water, water footprint accounting, international water management institute water accounting system.

General-purpose water accounting system: Australia pioneered the creation of the general-purpose water accounting system (Slattery et al., 2012: 17). It is aimed to obtain water-related reports by applying the financial accounting approach to the water accounting system. Two standards have been created. In the report created according to Water Accounting Standard 1; Includes content statement, accountability statement, water assets and liabilities table, table of changes in water assets and liabilities, and physical water flow table, footnotes and explanations.

The environmental economic accounting system; for water was created as a special purpose system rather than including all user groups in the system as a whole. The aim of the system is first to define water-related concepts and then to reveal the relationship between water resources, economy and water.

Water footprint accounting; one of the important points in water footprint is not to focus only on the amount of water used. In addition to the amount of water consumed, it also contains information about the type of water used (green-blue-grey), when and where it was used. For this reason, water is considered on a broader scale, not just the amount (Turkey's Water Footprint Report, 2014: 11).

International Water Management Institute Water Accounting System: The International Water Management Institute (IWMI) is an international research organization with offices in 15 countries and operations in more than 55 countries. In order to fulfill its founding purposes, it created the "International Water Management Institute Water Accounting" system. With this system, strategies are developed to ensure water saving and efficiency. Thus, water management is ensured. This system has been used in many countries and has been seen as a tool of accountability regarding the efficiency of water use (Öz & Ceran, 2022:924).

In order to keep water accounting, water accounts must be used actively. When using water accounts, accounting records are made to the relevant accounts in line with their purposes. For example;

- When a water purification device is purchased or installed for the purpose of protecting the environment, 253. MACHINERY, EQUIPMENT AND INSTALLATIONS,
- When wastewater is analyzed in laboratories 730. GENERAL PRODUCTION EXPENSES,
- In a research conducted to protect water, 750. RESEARCH AND DEVELOPMENT EXPENSES,
- Water consumption or training fees, water taxes, and penalties paid for water.

According to 2023 data, there are 63 countries using water accounts (Table-4). It is estimated that the number of water will gradually increase. Because the use of water accounting is becoming widespread with the standards established around the world.

In the studies to be carried out, the accounting records and amounts in the accounting records can be presented in detail by accessing the data of the enterprises using water accounting. Additionally, comparisons of accounting records of Türkiye and other countries can be made.

TÜRK VERGİ SİSTEMİ İÇİNDE DEĞERLİ KONUT VERGİSİ

Nur Sena Oğuz¹, Seyfi Yıldız²

Öz

Devletlerin en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Türkiye’de vergiler harcama vergileri, gelir vergileri ve servet vergileri olarak üç grupta yer almaktadır. Servet vergileri kapsamında motorlu taşıt vergisi, veraset ve intikal vergileri yer almakta iken yeni bir vergi türü olan değerli konut vergisi de bu kapsam içinde yer almaktadır. Değerli konut vergisi 5/12/2019 tarihli 7194 sayılı kanunun 30. maddesiyle hali hazırda var olan Emlak Vergisi Kanunu’na dördüncü kısım olarak eklenmiştir. Emlak vergisi yerel yönetimler tarafından toplanan ve yerel yönetim bütçesinde yer alan bir vergidir ancak emlak vergisine eklenmek suretiyle yürürlükte yerini alan değerli konut vergisi gelirleri genel bütçe gelirleri içinde yer almaktadır. Yürürlüğe girmeden önce ve uygulanmaya başladıktan sonra oldukça büyük tepkilerle karşılanan değerli konut vergisi pek çok açıdan eleştirilmektedir. Bu çalışmada değerli konut vergisi çeşitli yönlerden incelenerek Türk vergi sistemine olan katkısının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Servet, Konut.

Jel Kodu: H20, H30

Valuable Housing Tax in The Turkish Tax System

Abstract

The most important sources of income for states are taxes. Taxes in Turkey are divided into three groups: Expenditure Taxes, Income Taxes and Wealth Taxes. The scope of wealth taxes includes motor vehicle tax, inheritance and transfer taxes, and valuable residence tax, which is a new tax type, is also included in this scope. Valuable residence tax was added as the fourth part to the existing property tax law with Article 30 of Law No. 7194 dated 5/12/2019. Property tax revenues are a tax collected by local governments and included in the local government budget, but valuable housing tax revenues, which are added to the property tax and are in effect, are included in the general budget revenues. The valuable housing tax, which was met with great reactions before and after it came into force, has been criticized in many ways. In this study, it is aimed to examine the valuable residence tax from various aspects and reveal its contribution to the Turkish tax system.

Keywords: Tax, Wealth, Housing.

Jel Codes: H20, H30

1. Giriş

Devletlerin en önemli geçim kaynağı vergilerdir ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinde de kamu gelirlerinin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Vergiler gelir vergisi, harcama vergisi ve servet vergisi olarak üç sınıfa ayrılmaktadır. Servet vergileri motorlu taşıt vergisi, veraset ve

¹ Doktorant, Kırıkkale Üniversitesi İİBF/Maliye Bölümü, sena.oguzz@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0292-5336

² Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF/ Maliye Bölümü, sefilyildiz@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2382-4454

intikal vergisi, emlak vergisi iken bir yeni bir servet vergisi olarak değerli konut vergisi (DKV) yürürlüğe girmiştir.

2020 yılında yaşanan Covid-19 pandemisinin de etkisiyle kamu harcamalarında artış meydana gelmiştir ve bu harcamaları finanse edebilmek için yeni gelir kaynakları ihtiyacı oluşmuştur. Bu noktada değerli konut vergisi, konaklama vergisi ve dijital hizmet vergisi olmak üzere yeni vergiler yürürlüğe girmiştir. Değerli konut vergisi merkezi yönetim tarafından toplanan ve genel bütçe gelirleri içinde yer alan bir vergi olarak yürürlükte yerini almıştır ancak yerel yönetimler tarafından toplanan ve yerel yönetim bütçesinde yer alan emlak vergisine dördüncü kısıım olarak eklenmiştir.

Değerli konut vergisi yürürlüğe girdiği günden bu yana gerek en başından kurgulanma şekli, gerek elde edilen hasılatın yetersizliği gerekse vergileme ilkeleri yönünden tartışmaya açık noktaları tepkilere yol açmıştır. Bu çalışmada yürürlüğe girdiği günden bu yana değerli konut vergisindeki gelişmeler açıklanmıştır. Değerli konut vergisinin Türk vergi sistemi içindeki yeri ele alınmış olup elde edilen hasılat yönünden ve vergilemede adalet ilkesi yönünden incelenmiştir. Son olarak anayasa mahkemesine konu olan davaları ortaya konmuştur.

2. Değerli Konut Vergisinin İncelenmesi

Değerli konut vergisi 5/12/2019 tarihli 7194 sayılı Kanunun 30 uncu maddesine göre Emlak Vergisi Kanunu'nda 41. maddeden sonra gelmek üzere dördüncü kısıım olarak eklenmiştir. Emlak Vergisi Kanunu'nda "Dördüncü Kısıım" başlığı altında düzenlenen DKV mükellefiyeti 2021 yılından itibaren başlamaktadır. 2020 yılına ait olan ve 2020 yılında verilmesi gereken beyanname verilmemektedir ve vergi tahakkuk ettirilmemektedir. DKV uygulamasında bu kanuna bu maddeyi ekleyen kanunun yayımlanmasından nceki Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmiş ölçüler dikkate alınmamaktadır ve bu maddede yer alan süreleri ise bir yıla kadar uzatmaya yetkili kişi Cumhurbaşkanı'dır (1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu (EVK)).

Türk vergi sisteminde verginin konusunu verginin üzerinden alındığı ekonomik değer oluşturmaktadır. Burada bahsedilen ekonomik değer tüketim, gelir, servet, hukuki bir işlem ya da fiziki bir varlık olabilmektedir. Vergi kanunlarına göre üzerine vergi borcu düşen gerçek kişi, tüzel kişi ya da tüzel kişiliğe haiz olmayan topluluklar vergi mükellefidir. zerine vergi borcu düşen kişi ya da topluluk kanuni mükellefi oluştururken verginin ödenmesi konusunda vergi dairesine karşı sorumluluk taşıyan kişi vergi sorumlusudur. Vergide muafiyet,

vergilendirilmesi gereken kişi ya da toplulukların vergi kanunları ile vergi mükellefiyeti dışında bırakılması şeklinde açıklanmaktadır. Vergi matrahı ise verginin üzerinden hesaplandığı değer ya da tutardır (Demir, 2017: 137-138).

2.1.Değerli Konut Vergisinin Konusu

Türkiye sınırları içerisinde yer alan mesken nitelikli taşınmazlardan bina vergi değerı 5 milyon Türk lirasının üzerinde olanlar değerli konut vergisine tabii tutulmuştur ancak bu madde de *“bina vergi değerı veya Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğüne belirlenen değerı 5 milyon TL ve”* ibaresi *“29 uncu maddeye göre belirlenen bina vergi değerı 5 milyon TL'nin”* şeklinde değiştirilmiştir (1319 sayılı EVK). Miktar ise 01/01/2024 tarihinden itibaren uygulanmak üzere 12.880.000 TL olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, sayı: 32415). Bahsedilen mesken nitelikli taşınmaz kavramı, birden fazla bağımsız bölümden meydana gelen binaların her bir bağımsız bölümünü temsil etmektedir. Vergilendirme açısından burada her bir bölüm ayrı ayrı vergilendirilmektedir. Taşınmazın mesken olup olmadığı konusunda ise taşınmazın kayıtlarda yer alan fiilen kullanım durumu göz önüne alınmaktadır (Resmi Gazete, sayı: 31365).

2.2.Değerli Konut Vergisi Mükellefi

DKV mükellefi Emlak Vergisi Kanun'un 45 inci maddesinde düzenlenmiştir. Mesken nitelikli taşınmazların maliki ya da varsa intifa hakkı sahipleri DKV mükellefleridir ancak eğer her ikisi de yoksa bu mesken nitelikli taşınmaza maliki gibi tasarruf edenler DKV mükellefidir. Paylı mülkiyet halinde malik olma durumu söz konusu ise burada malikler sahip oldukları hisseleri oranında mükelleflerdir. Emlak Vergisi Kanunu'nun 42. maddesinde belirtilen tutarın açılması durumunda DKV mükellefiyeti başlamaktadır. Emlak Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklik ile eskiden mükellefiyetin başlaması için bu tutar dahil iken günümüzde belirlenen tutarın açılması halinde mükellefiyet başlamaktadır.

DKV mükellefiyetini sona erdiren haller, yanmış, yıkılmış, tamamen kullanılmaz hale gelmiş ya da vergiye tabii iken muaflık şartlarını sağlamış mesken nitelikli taşınmazlardır. Bu olayların gerçekleştiği tarihi takip eden taksitten itibaren mükellefiyet sona ermektedir. Yine DKV'ye tabii olan mesken nitelikli taşınmazların Emlak Vergisi Kanun'un 42. maddesinde yer alan sınırın altında kalmasıyla, mükellefin bu durumu vergi dairesine bildirmesi durumunda mükellefiyet yine son bulmaktadır ve ilgili yıla ait DKV beyannamesi verilmemektedir (Resmi Gazete, sayı: 31365).

2.3. Değerli Konut Vergisi Muafiyeti

Değerli konut vergisinden muaf olan mesken nitelikli taşınmazlar Emlak Vergisi Kanunu'nun 46. maddesinde aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

- “Genel ve özel bütçeli idarelerin, belediyelerin, üniversitelerin, toplu konut idaresi başkanlığının intifa hakkına sahip olduğu mesken nitelikli taşınmazlar
- Yabancı devletlere ait ve elçilik ve konsolosluk olarak kullanılan, elçilerin ikameti için kullanılan mesken nitelikli taşınmazlar ve bunların müstemilatı
- Merkezi Türkiye’de bulunan milletlerarası kuruluşlara, milletlerarası kuruluşların Türkiye’deki temsilciliklerine ait mesken nitelikli taşınmazlar.
- Esas faaliyet konusu bina inşası olarak faaliyet gösterenlerin işletmelerinde kayıtlı olarak yer alan, ilk satışta ise devir ve temlike konu edilmemiş yeni inşa edilen mesken nitelikli taşınmazlar “ DKV’den muaftır.

Yapılan değişiklik ile; Türkiye sınırları içerisinde malikin, mesken nitelikli taşınmazı birden fazla ise, bu durumda değerli konut vergisine tabii olan mesken nitelikli taşınmazlardan, değeri en düşük olan mesken nitelikli taşınmazdan vergi alınmaktadır. Ancak ortada tek bir meskenden söz ediliyorsa ve bu meskene sahiplik durumu hisse ile sağlanmışsa bu hüküm hisselerine ait kısım için uygulanmaktadır.

2.4. Değeri Konut Vergisinde Ödeme

DKV nasıl ödeneceği Emlak Vergisi Kanunu'nun 47 ve 48. maddelerinde açıklanmaktadır. Emlak Vergisi Kanunu'nun 47. maddesine göre mükellef DKV beyannamesini, mesken nitelikli taşınmazının değeri Emlak Vergisi Kanunu'nun 42. maddesinde yer alan sınırı aştığı zaman, aştığı yıldan bir sonraki yılın şubat ayının 20.gününün sonuna kadar, mesken nitelikli taşınmazın bulunduğu alandaki gelir idaresi başkanlığına bağlı bulunan vergi dairesine beyan etmesi gerekmektedir. Tahakkuk eden DKV'nin ödeme zamanı iki taksit şeklinde ilgili yılın şubat ve ağustos aylarının sonuna kadardır ve ilgili vergi dairesine ödemesi gerçekleştirilmektedir. Emlak Vergisi Kanunu'nun 48.maddesine göre emlak vergisinden elde edilen gelirler yerel yönetim gelirleri içerisinde yer almaktayken DKV'den elde edilen gelir genel bütçe geliri olarak kaydedilmektedir.

2.5. Değerli Konut Vergisi Matrahı

Verginin matrahı, verginin üzerinden hesaplandığı değer ya tutardır. Emlak Vergisi Kanunu'na göre DKV, vergi değeri 5 milyon TL olan Türkiye sınırları içerisinde yer alan mesken nitelikli taşınmazlar üzerinden hesaplanmaktadır.

Tablo 1: Değerli Konut Vergisi Matrahı

2021 Yılı DKV Matrahı
5 milyon TL ile 7 milyon 500 bin TL arasında olanlar (bu tutar dahil) 5 milyon TL'yi aşan kısmı için; Binde 3
10 milyon TL'ye kadar olanlar (bu tutar dahil) 7 milyon 500bin TL'si için 7.500 TL, fazlası için; Binde 6
10 milyon TL'den fazla olanlar 10 milyon TL'si için 22.500 TL, fazlası için; Binde 10
2022 Yılı DKV Matrahı
6.173.000 TL ile 9.260.000 TL arasında olanlar (bu tutar dahil) 6.173.000 TL'yi aşan kısmı için; Binde 3
12.347.000 TL'ye kadar olanlar (bu tutar dahil) 9.260.000 TL'si için 9.261 TL, fazlası için; Binde 6
12.347.000 TL'den fazla olanlar 12.347.000 TL'si için 27.783 TL, fazlası için; Binde 10
2023 Yılı DKV Matrahı
9.967.000 TL ile 14.951.000 TL arasında olanlar (bu tutar dahil) 9.967.000 TL'yi aşan kısmı için; Binde 3
19.936.000 TL'ye kadar olanlar (bu tutar dahil) 14.951.000 TL'si için 14.952 TL, fazlası için; Binde 6
19.936.000 TL'den fazla olanlar 19.936.000 TL'si için 44.862 TL fazlası için; Binde 10

Kaynak: Resmi Gazete, sayı: 31365; TÜRMOB, 2022 ve TÜRMOB, 2023'den elde verilen bilgiler bir araya getirilmiştir.

DKV, yoğun tepkilere rağmen uygulamaya giren ve iyi bir temele dayandırılmamış bir vergidir. DKV'nin Emlak Vergisi Kanunu'nun bir bölümü olarak yürürlüğe girmesi tepkilere neden olmuştur ve DKV'yi tartışmaya açık hale getirmiştir.

3. Değerli Konut Vergisinin Bütçe Gelirleri Açısından İncelenmesi

Türk vergi sisteminde toplanan vergiler üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bunlar gelir vergileri (gelir vergisi, kurumlar vergisi), harcama vergileri (KDV, ÖTV, BSMV vs) ve servet vergileridir (Motorlu taşıtlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, değerli konut vergisi).

Servet vergileri, bireylerin iktisadi eylemleri yerine sahip oldukları iktisadi varlıklar üzerinden alınan bir vergi türüdür. Eski zamanlarda vergi gelirleri içindeki payı oldukça önemli olan bu vergi, günümüzde vergi gelirleri içindeki payının giderek azalmasıyla eski önemini yitirmiştir. Ancak vergilemede adaletin sağlanması açısından servet vergilerinin toplanması hala büyük önem arz etmektedir (Öz vd., 2014: 88).

DKV; 2020 yılında yürürlüğe girmiş olduğu için, 2021 yılından itibaren elde edilen hasılat incelenmiştir. Toplam vergi gelirleri servet üzerinden alınan vergiler ile birlikte incelendiğinde, daha önce bahsettiğimiz hususları desteklemektedir. Servet üzerinden elde edilen vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının oldukça düşük olduğu göze çarpmaktadır. DKV hasılatında artış oranı toplam vergi gelirlerinin artış hızından daha düşük şekilde gerçekleşmiştir. DKV matrahında her sene artış meydana gelmiş ve bu artış DKV gelirlerinde de kendini göstermiştir. DKV'den elde edilen hasılat 2021'den bu yana artış göstermiştir ancak 2021 yılında elde edilecek hasılat beklentisi 350.000.000 iken gerçekleşen hasılat beklentilerin oldukça altında olup 23.000.000 TL gerçekleşmesi DKV'den bekleneni vermediğini göstermektedir. İlerleyen yıllarda beklentiler ile gerçekleşen hasılat arasındaki yanılma payı da giderek azalmıştır ancak 2021 yılındaki gerçekleşme tahmini göstermektedir ki DKV uygulamaya konulurken büyük beklentiler ile yola çıkılmış ancak sonuç isteneni maalesef vermemiştir. Servet üzerinden alınan vergiler içinde DKV ile birlikte Motorlu taşıtlar vergisi ve veraset ve intikal vergisi yer almakta olup servet üzerinden alınan vergilerden elde edilen hasılatın büyük çoğunluğu motorlu taşıtlar vergisinden elde edilmektedir (<https://www.sbb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-kanunlari/>).

Tablo 2: 2021-2023 Yılları Arasında Elde Edilen Vergi Hasılatı (Milyon TL)

	2021	2022	2023
Toplam Vergi Geliri	1.164.988	2.353.438	4.500.866
Servet Üzerinden Alınan Toplam Vergi Geliri	21.115	26.553	74.562
Değerli Konut Vergisi Geliri	23	40	75
DKV/TVG (Yüzde)	0.0019	0.0016	0.0016
DKV/TSVG (Yüzde)	0.11	0.15	0.10

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB), Aylık Bütçe Bülteni <https://www.hmb.gov.tr/bumko-aylik-butce-bulteni>.

Türkiye'de vergi gelirleri içindeki en büyük pay dolaylı vergilere aittir. DKV dolaysız ve beyana dayalı bir vergi türüdür. Bu durumda vergiden kaçınma/kaçırma gibi durumların söz konusu olma durumu da elde edilen hasılat açısından dikkat edilmesi gereken bir husus olmaktadır.

4. Değerli Konut Vergisinin Vergi Adaleti Açısından İncelenmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) 24 Ekim 2019 sunulan "2/2312 sayılı Dijital Hizmet Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde

Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi” ile vergisel alanlarda birtakım değişiklikler yapılmış ve yapılan değişiklikler ile Türkiye sınırları içerisinde yer alan ve emlak vergisine tabii bina vergi değeri 5 milyon TL’yi aşan mesken nitelikli taşınmazlardan “Değerli Konut Vergisi“ alınması kararlaştırılmıştır. Meclise sunulan yasa teklifinde DKV’nin uygulanmasına gerekçe olarak; vergilerin büyüme, kalkınma ve kamu harcamalarının sürdürülebilirliğinin kaynağı olduğu, bu vergilendirmenin mali güce göre vergilendirme ilkesine uygun bir şekilde gerçekleşmesi gerektiği ifade edilmiştir. Refah düzeyi genel düzeyde olan vatandaşlar için, sahip olunması zor olan yüksek değerli bir veya daha fazla mesken nitelikli taşınmaza sahip olunmasının bir mali gücün ölçütü olduğuna karar verilmiştir ve mali güce göre vergilendirme ilkesi çatısında Emlak Vergisi Kanunu’nda yapılan düzenleme ile “Değerli Konut Vergisi” alınması kararlaştırılmıştır. Bu yasa teklifi Plan ve Bütçe Komisyonu’nda görüşülmüş ve teklif Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul gündeminde yerini almıştır (Akarca, 2019).

Anayasa’nın 73. maddesine göre herkes mali gücüne göre vergi vermelidir. Bu madde ile, vergilemede adalet kavramı üzerinde durulmuştur. Devletlerin gelir kaynağının büyük çoğunluğunu oluşturan vergiler birden çok ilkeler ışığında toplanmaktadır. Nitekim burada da; Değerli Konut Vergisi’nin amacının, vergilemede adalet ilkesini sağlamak olduğu ifade edilebilir.

4.1. Vergilemede Adalet İlkesi

Vergileme ilkeleri, vergileme kuralları ya da vergileme prensipleri isimleriyle de literatürde yer almakta olup sıkça karşımıza çıkmaktadır. Maliye biliminin doğuşuna kadar uzanan vergileme ilkeleriyle ilgili çalışmalar sonucunda vergileme ilkeleri zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Vergileme ilkeleri; iktisadi, ahlaki ve sosyal açıdan etkin olmayan vergileme türlerini ortadan kaldırarak daha etkili vergilemeyi amaçlamaktadır. (Genç & Yaşar, 2009:34).

Vergilemenin klasik ilkeleri adalet, uygunluk, belirlilik, iktisadilik şeklindedir (Buyrukoğlu & Buzkıran, 2016: 2082). Adam Smith, devletin devamlılığının sağlanabilmesi için her bir bireyin elde ettiği gelir ile orantılı biçimde vergi vermesi gerektiğini savunmuştur. Adolf Wagner ise vergilemede adaletin sağlanması için önce eşitliğin ve genelliğin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Genellik ile anlatılmak istenen her bir bireyin vergi mükellefi olmasıdır ve istisna ve muafiyetlerin olmamasıdır. Eşitlik ile de mükelleflerin gelirleri ile oranlı bir şekilde vergi vermeleri kastedilmiştir (Güran, 2004:245).

Vergilemede adalet ilkesini yerine getirebilmek için vergileme esnasında mükelleflerin gelir, servet ve harcama düzeylerindeki farklılıklara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu farklılıklara göre herkesin mali gücüne göre vergilendirilmesi gerekmektedir. Benzer mali güce sahip mükelleflerden eşit vergi alınarak yatay adalet sağlanması, farklı mali güce sahip mükelleflerden farklı vergi alınarak dikey adaletin sağlanması gerekmektedir (Kılıç, 2018: 398).

4.2. Vergilemede Adalet İlkesi Açısından Değerli Konut Vergisine Yönelik Eleştiriler

DKV büyük tepkilere ve eleştirilere maruz kalmıştır. Bu tepkiler sonucunda uygulamaya giriş tarihini ertelenmiştir ve birtakım değişikliklere gidilmiştir ve bu gelişmeler sonucunda mecliste tekrar görüşülen DKV hakkında “7221 sayılı Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile birtakım değişiklikler yapılmıştır (Bozan Gözdoğan, 2023: 70).

DKV’ye vergilemede adalet ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle pek çok eleştiri yapılmıştır; DKV; her nevi binadan değil yalnızca ikamet olarak kullanılan mesken niteliğindeki binaları kapsadığı, iki farklı mükellefin aynı değerde binaya sahip olması durumunda binanın kullanım durumuna göre yani mükelleflerin biri mesken olarak kullanırken diğerinin işyeri olarak kullanması sebebiyle vergiden muaf tutulmasının adalet ilkesine zarar verdiği ifade edilmiştir. Yine mükellefin sahip olduğu meskenlerin DKV matrahına ayrı ayrı dahil edilmesi sonucunda vergiden muaf olması ancak bu meskenlerin değeri birleştiğinde o şartı sağlayabilmesi adalet ilkesi açısından tartışmalı bir duruma yol açmaktadır (Çivilidağ & Bozdoğan,2023: 35). Birden fazla mesken nitelikli taşınmaza sahip olan ve hiçbirinin değeri 5 Milyon TL’nin üzerinde olmayan, ancak değerleri toplandığında 5 milyon TL’yi aşan mükellef burada vergiden muaf iken değeri 5 milyon TL’yi aşan yalnızca bir adet mesken nitelikli taşınmaza sahip mükellefin vergi ödemesi burada tartışmalara yol açmaktadır.

DKV kapsamında olan meskenlere, mükellefler aynı zamanda emlak vergisi de ödemektedirler. Aynı vergi konusu üzerinden hem yerel yönetimler hem de merkezi idarenin vergi tahsilatı yapması çifte vergileme sorununu oluşturmaktadır. Bu durumda, adalet ilkesi açısından tartışmalı bir durum oluşturmaktadır. (İşler & Tümer, 2020: 275).

Daha önce bahsedildiği üzere, mali güce göre vergi alınması gerekçesi ile mali gücü yüksek olan bireylerden alınarak vergilemede adaletin sağlanmasına katkı sağlayacağı düşünülen değerli konut vergisi, çifte vergileme sorununu ortaya çıkarmaktadır ve DKV

mükellefiyetinde uygulanan muafiyetlerin geniş yer tutması mükellefler üzerinde adaletsiz bir DKV yükü oluşturmaktadır.

5. Anayasa Mahkemesi Kararları (AYM) Açısından Değerli Konut Vergisi

İptal davası (Soyut norm denetimi), belirli kişilerin, mercilerin ya da kamu güçlerinin bir kanunu aleyhine anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile dava açması sonucu, yetkiye sahip mahkeme tarafından anayasaya uygunluk denetimi yapılmasıdır. İptal davası, anayasaya aykırı bulunan normların iptalini sağlayarak hukuk düzenini bu kurallardan arındırmak suretiyle anayasanın üstünlüğünü sağlamayı hedefleyen kamusal bir amaca hizmet etmektedir (Atar, 2000: 161).

Değerli Konut Vergisinin yasalaşması itibariyle Anayasa Mahkemesine (AYM) iki adet iptal davası açılmış bulunmaktadır.

18/05/2023 tarihinde AYM tarafından karar verilen iptal davasında; Emlak Vergisi Kanunu'nun değiştirilen 44 üncü maddesinin üçüncü fıkrasının anayasaya aykırı olduğu ileri sürülerek iptali istenmiştir. Bahsi geçen maddede, DKV hesaplanırken vergi matrahının paylı mülkiyette ve elbirliği mülkiyette mesken nitelikli taşınmazın toplam değerinin esas alınacağına yer verilmiş olup bunun vergilemede adalet ilkesini zedelediği, mükelleflerin hisseleri oranında sorumlu olması gerektiği gerekçesi ile anayasanın 10 uncu ve 73 üncü maddelerine aykırı olduğu iddia edilmiştir. Ancak 44 üncü maddede yer alan 3 üncü fıkranın yalnızca vergi matrahının hesaplanmasına yönelik bir düzenleme içerdiğini, Emlak Vergisi Kanunu'nun 45 inci maddesinde paylı ve elbirliği mülkiyette mükelleflerin hisseleri oranında sorumlu olacağı düzenlemesinin yer aldığı belirtilerek, AYM tarafından iptal talebi reddedilmiştir.

18/05/2023 tarihinde karar verilen iptal davasında Emlak Vergisi Kanunu'nun 42, 43, 44, 47 ve 48 inci maddelerinin anayasaya aykırılığı gerekçesi ile iptal davası açılmıştır. İptali istenen hükümler şu şekildedir:

- 1)Emlak Vergisi Kanunu'nun 42 nci maddenin *5 milyon Türk lirası ve ibaresinin 5 milyon Türk lirasının* şeklinde değiştirilmesinin incelenmesi
- 2) Emlak Vergisi Kanunu'nun 43 üncü maddenin birinci cümle birinci fıkrada yer alan *yaptırılan* ibaresi ve dördüncü cümlede yer alan *Bu değer, değerli konut vergisi uygulamasında Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünce belirlenen değer olarak kabul edilir* ibaresi incelenmesi

4) Emlak Vergisi Kanunu'nun 47 nci maddenin birinci fıkrasının birinci cümlesinde yer alan *Gelir İdaresi Başkanlığına bağlı* ibaresi ile beşinci fıkrasının incelenmesi

5) Emlak Vergisi Kanunu'nun 48 inci maddenin incelenmesi, *Tahsil edilen değerli konut vergisi, genel bütçe geliri olarak kaydedilir ve 2/7/2008 tarihli ve 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun ile diğer kanunlara göre mahalli idarelere verilecek payların hesabında dikkate alınmaz.*” ibaresi

42 nci madde de 5 milyon Türk lirasının şeklinde kanunda değişiklik yapıldığı için karar verilmesine yer olmadığına karar verilmiştir. 43 üncü madde de yer alan kural yürürlükten kaldırılması sebebiyle karar verilmesine yer olmadığı kararı verilmiştir. Mükelleflerin; hem Emlak vergisi mükellefi hem DKV mükellefi olarak hem belediyeye hem de vergi dairesine karşı yükümlülüğünün olmasının, uluslararası sözleşmelerle bağdaşmadığı ifade edilebilir. DKV, merkezi hükümet tarafından toplanılmasına karar verilmiş ve merkezi yönetim geliri olarak kabul edilmiştir. Bu durumun mahalli idarelerin mali özerkliğine zarar vermediği ifade edilmiştir. DKV gelirlerinin genel bütçe geliri olarak kaydedilmesine karar verilmesi ile mahalli idarelere verilecek paylara dikkat edilmediği öne sürülmüştür. Belediyelerin emlak vergisi başta olmak üzere başka kalemlerden gelirler elde ettiği ifade edilerek DKV gelirlerinin genel bütçede toplanmasının yerel yönetimlerin özerkliği için bir zarar teşkil etmediği sonucunda iptal talebi reddedilmiştir.

Bu kararlar ışığında; DKV'nin anayasaya aykırılığının söz konusu olmadığını söylemek mümkündür. Bahsi geçen kararlara göre; DKV, vergilemede adalet açısından bir sorun teşkil etmemektedir, paylı mülkiyet ve elbirliği mülkiyette mükellefler hisseleri oranında vergi ödemektedir. Genel bütçe gelirleri içerisinde yer alan ve merkezi hükümet tarafından tahsil edilen DKV'nin yerel yönetimlerin özerkliğini etkilemeyeceği ve çifte vergileme sorunu teşkil etmediğini de ifade etmek mümkündür.

6. Sonuç

5/12/2019 tarihli 7194 sayılı kanunun 30 maddesiyle değerli konut vergisi, Emlak Vergisi Kanunu'na dördüncü kısım olarak eklenmiştir. 2020 yılında uygulanmaya başlanan değerli konut vergisinden 3 yıldır vergi geliri elde edilmektedir. Çalışmanın neticesinde değerli konut vergisi ile ilgili eleştiriler; Emlak vergisi yerel yönetim bütçesinde yer almakta iken genel bütçede yer alacak olan değerli konut vergisinin emlak vergisinin bir bölümü olarak uygulamaya getirilmesi, beklentilerin oldukça altında vergi geliri getirmesi, bütçe payları içinde servet vergilerinin diğer vergi payları içindeki yerine artırıcı bir etkisinin olmaması, bireylerin

yalnızca değeri 5 milyonu aşan mesken nitelikli taşınmazlar üzerinden vergilendirilmesi ancak birden fazla mesken niteliğinde taşınmazı olup değerleri ayrı ayrı iken 5 milyonu geçmemesi ancak toplayınca 5 milyonu aşan değerde mesken nitelikli taşınmazların vergiden muaf olması ve yalnızca mesken nitelikli taşınmazlardan bina vergi değeri 5 milyon Türk lirasının üzerinde olanların DKV kapsamında olması şeklinde tartışmalara yol açmıştır.

Bu eleştiriler ışığında; DKV'nin sağlam temeller üzerine kurulamamış bir vergi olduğunu söylemek mümkündür. AYM kararları neticesinde yerel yönetimler açısından mali özerkliğe zarar verdiği düşüncesi ile anayasa mahkemesine açılan iptal davası ile değerli konut vergisinin, yerel yönetimlerin mali özerkliğine bir müdahalede bulunmadığı ortaya konmuş ve vergi adaleti açısından, bazı kanunların iptali için açılan davalarda, iptal talepleri reddedilmiş ve vergi adaleti açısından sorun yaratacağı düşünülen maddelerde de çalışmada yer verildiği üzere, değişiklikler yapıldığı açıkça ifade edilmiştir. Değerli konut vergisinin Emlak Vergisi Kanunu'ndan ayrı bir kanun ile hayatımızda yer alması, uygulama açısından daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı açıktır. AYM kararlarına göre; çifte vergilemenin önüne geçmek için, emlak vergisinin yerel yönetim bütçesi ve DKV'nin de genel bütçede toplanması öne sürülse de, aynı konu üzerinden iki farklı vergi alınması yine de bir çifte vergileme sorunudur. Emlak vergisi ödenen mesken niteliğindeki taşınmazlar değerli konut vergisinden, değerli konut vergisi kapsamındaki mesken niteliğindeki taşınmazlar ise emlak vergisinden muaf olmalıdır. Elde edilen vergi gelirini arttırmak açısından muafiyet yelpazesi daraltılmalı ve taşınmazların değerleri ayrı ayrı değil toplam değerleri üzerinden bir vergilendirmelidir.

Kaynakça

- Akarca, A. (2019). Değerli Konut Vergisi, TÜRMÖB, <https://www.turmob.org.tr/BasinOdasi/BasinArsiv/Detay/abb5e6d9-abb6-48cb-8041-f855a59cd79c/degerli-konut-vergisi%20%20%20%20akarca%202019>, (Erişim 22.01.2024).
- Atar, S. (2000). ‘‘Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açma Usulü’’, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Milenyum Armağanı, 8(1-2), 161.
- Buyrukoğlu, S. & Buzkıran, D. (2016). ‘‘Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi’’, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(7), 2082.
- Çivilidağ, E. & Bozdoğan, D. (2023). ‘‘Emlak Vergisinin Bir Tamamlayıcısı Olarak Değerli Konut Vergisi’’Journal of Academic Opinion Araştırma Makalesi, 3(1), 35.
- Demir, İ. C. (2017). ‘‘Kamu Maliyesi’’, Limit Yayınları, Afyonkarahisar.
- Emlak Vergisi Kanunu (1970), Kanun No: 1319.

- Genç, Y. & Yaşar, R. (2009). “ Vergilemede Adalet ve Etkinlik İlişkisi”, Vergi Dünyası, (338), 34.
- Gözen Bozdoğan, K. (2023). “Değerli Konut Vergisinde Yer Alan Eksiklikler ve Çözüm Önerileri”, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Yaz Sayısı, 70.
- Güran, M. C. (2004). “Vergilemede Adalet ve Gelir Vergisi Uygulaması”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), 245.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB), Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri, Aylık Bütçe Bülteni, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-aylik-butce-bulteni>, (Erişim: 20.03.2024).
- İşler, İ. & Tümer, Ö. (2020). “Vergi Gelirleri Perspektifinden Değerli Konut Vergisi Uygulamasının Değerlendirilmesi”, Vergi Raporu Araştırma Makalesi, 275.
- Kılıç, Ö. (2018). “Türkiye’de Vergi Adaleti”, Akademik Bakış Dergisi, (66), 398.
- Öz, E., Kutbay, H. & Buzkiran, D. (2014). “Türk Servet Sistemine Modern Bir Yaklaşım”, Gümrük ve Ticaret Dergisi, (4), 88.
- SBB, Merkezi Yönetim Bütçe Kanunları, Genel Bütçeli Kamu İdarelerinin 2021 yılı Gelirleri ile 2022-2023 Dönemi Gelir Tahminleri, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/01/3a-Genel-Butceli-Kamu-idarelerinin-2021-Yili-Gelirleri-ile-2022-2023-Donemi-Gelir-Tahminleri.pdf>, (Erişim: 26.01.2024).
- T.C. AYM Kararı, Esas No: 202/11, Karar No:2023/98<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/98?EsasNo=2020%2F11>, (Erişim: 28.01.2024).
- T.C. AYM Kararı, Esas No: 2020/42, Karar No: 2023/99<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/99?EsasNo=2020%2F42>, (Erişim: 28.01.2024).
- T.C. AYM, Norm Denetimi, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/gorev-ve-yetkileri/norm-denetimi/>, (Erişim: 21.01.2024).
- T.C. Resmi Gazete. Yayımlı: 15.01.2021, Sayı:31365, Değerli Konut Vergisi Uygulama Genel Tebliği, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/01/20210115-2.htm>, (Erişim: 25.01.2024).
- T.C. Resmi Gazete. Yayımlı: 30.12.2023, Sayı:32415 (2. Mükerrer) n Emlak Vergisi Kanunu Genel Tebliği (Seri No:84), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/12/20231230M2-9.pdf>, (Erişim: 20.01.2024).
- TÜRMOB, 2022 Yılında Değerli Konut Vergisi Uygulaması, <https://www.turmog.org.tr/arsiv/mbs/pratikBilgiler/DegerliKonut-2022-ok.pdf>, (Erişim: 20.01.2024).
- TÜRMOB, 2023 Yılında Değerli Konut Vergisi Uygulaması, <https://www.turmog.org.tr/ekutuphane/Read/64728560-fbfc-4c6d-8bfc->

[8b5679477a33#:~:text=1.%202022%20y%C4%B1%C4%B1%20bina%20vergi,ta%C5%9F%C4%B1nmazlar%20de%C4%9Ferli%20konut%20vergisine%20tabidir.](#)
(Erişim: 20.01.2024).

Extended Summary

Taxes constitute the most important income sources of states. In the Turkish tax system, taxes are divided into three groups: Expenditure Taxes (MTV, SCT, VAT), Income Taxes (income tax and corporate tax) and Wealth Taxes. The scope of wealth taxes includes motor vehicle tax, inheritance and transfer taxes, and valuable residence tax, which is a new tax type, is also included in this scope. By definition, wealth taxes are a type of tax levied on the economic assets that individuals own rather than their economic activities. This tax, whose share in tax revenues was quite important in the past, has lost its former importance as its share in tax revenues has gradually decreased today. However, collecting wealth taxes is still of great importance today in order to ensure justice in taxation. Valuable Housing Tax was added to the property tax law as the Fourth Part after Article 41, according to Article 30 of Law No. 7194 on 5/12/2019. Valuable Housing Tax started to be implemented in 2020, but the liability starts in 2021. In the Turkish tax system, the subject of the tax is the economic value on which the tax is collected. Economic value here can be consumption, income, wealth, a legal transaction or a physical asset. This economic value constitutes the source of the tax. According to the Turkish tax system, the taxpayer is the real person, legal entity or non-legal entity who is liable for tax in accordance with the tax laws. A person or group who owes a tax debt. The person who is responsible to the tax office for the payment of taxes is the tax responsible. Tax exemption is explained as the exclusion of individuals or groups that need to be taxed from tax liability by tax laws. According to the Turkish tax system, the tax base is the value or amount on which the tax is calculated. The main subject of this study is valuable housing tax. The place of the valuable residence tax, which started to be implemented in 2020, in the Turkish tax system, its contribution to the budget and the aspects on which it was criticized were examined in this study. In the study, the contribution of the valuable housing tax, which started to be implemented, to the Turkish tax system was revealed by conducting a literature review. According to the Turkish tax system, the subject of valuable residence tax is those with a building tax value of over 5 million Turkish liras among residential properties located within the borders of Turkey. The taxpayers of the valuable residence tax are the owners or usufruct owners, if any, of residential real estate. When the value of the residential real estate exceeds the limit specified in the real estate tax law, the taxpayer must declare the valuable property tax return to the tax office in the area where the residential real estate is located by the end of the 20th day of February of the following year. The payment period for the valuable property tax is in two installments and is until the end of February and August. Valuable house tax, which is implemented in the Turkish tax system by adding it to an existing law instead of a separate law, has also been criticized on this issue. It is expected that the implementation of the valuable residence tax with its own law will eliminate the confusion in terms of legislation. The contribution of tax revenues from the valuable housing tax to the budget is quite low. Wealth taxes did not contribute to increasing their share in tax revenues. The highest share among wealth taxes belongs to motor vehicles tax. The fact that property tax is also collected on the residences that are the subject of the valuable residence tax has caused controversy and the issue has been brought to the constitutional court. It was claimed that the valuable house tax damaged the autonomy of local governments, but the constitutional court stated that the income from the valuable house tax was collected in the general budget and the property tax was collected in the budget of local governments, and said that there was no double taxation problem and the autonomy of local governments was not harmed. The justification for implementing the valuable house tax was stated that in order to ensure the principle of justice in taxation, owning a house worth more than 5 million is an indicator of financial strength and that it should be taxed separately. However, the valuable house tax has been highly criticized in terms of the principle of justice in taxation, and the collection of both valuable house tax and property tax on the same subject, the wide range of exemptions in the valuable house tax, and the taxation of houses on their individual values rather than their total value have created controversial situations in terms of the principle of justice. As a result, valuable housing tax is a type of tax that has not met expectations, has no solid foundations and is insufficient to ensure justice in taxation.

GELECEĞİN İŞ DÜNYASINDA SOSYAL SERMAYE: UZAKTAN ÇALIŞMA VE İŞYERİ BAĞLILIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arif Akbaő¹

Öz

Bu makale, modern iş ortamlarının dönüşümünde kritik rol oynayan unsurları araştırmayı amaçlamaktadır. Makalede sunulan değerlendirmeler, uzaktan çalışmanın sosyal sermaye ve işyeri bağlılığı üzerinde çeşitli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, geleceğin iş dünyasında sosyal sermayenin rolünü ve uzaktan çalışmanın işyeri bağlılığı üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, uzaktan çalışanların işyeri ilişkilerini güçlendirebileceği ve sosyal sermayeyi artırabileceği ön görülmektedir. Araştırmada tarihsel sosyolojik nitel yöntem kullanılmıştır. Geleneksel iş yapış biçimlerinin yerini hızla dijitalleşme ve uzaktan çalışma modellerine bırakmasıyla birlikte, çalışanların birbirleriyle ve organizasyonlarıyla olan bağlarının nasıl şekillendiği kritik bir öneme sahip olmuştur. Makale, sosyal sermaye ve iş yeri bağlılığının geleceğin iş dünyasında kritik roller oynayacağını ortaya koymaktadır. Uzaktan çalışma modeli, bu iki önemli unsur üzerinde karmaşık etkiler yaratmaktadır. İşverenler ve yöneticiler, uzaktan çalışmanın getirdiği zorlukları aşmak ve sosyal sermayeyi korumak için proaktif yaklaşımlar benimsemelidir. Bu, hem çalışan memnuniyetini artıracak hem de organizasyonel performansı iyileştirecektir. Sonuç olarak, bu makale, geleceğin iş dünyasında sosyal sermayenin ve işyeri bağlılığının önemini vurgulamakta ve uzaktan çalışmanın bu kavramlar üzerindeki etkilerini anlamak için bir çerçeve sunmaktadır. Bu araştırma, iş dünyasının değişen dinamikleri hakkında önemli bir anlayış sunarak, ilgili politika ve uygulamalara yol gösterici olabilir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma sosyolojisi, Sosyal Sermaye, Geleceğin İş Dünyası, Uzaktan Çalışma, İşyeri Bağlılığı, İşyeri Kültürü.

Jel Kodları: Z21, A14, Z1, Z13

AN EXAMINATION ON SOCIAL CAPITAL IN THE FUTURE OF WORK: A STUDY ON REMOTE WORK AND WORKPLACE COMMITMENT

Abstract

This article aims to investigate the critical elements that play a role in the transformation of modern work environments. The evaluations presented in the article reveal that remote work has various impacts on social capital and workplace commitment. This study aims to examine the role of social capital in the future of the business world and the effects of remote work on workplace commitment. Specifically, it is anticipated that advancements in communication technologies can strengthen workplace relationships and enhance social capital for remote workers. The research employs a historical sociological qualitative method. With traditional work practices rapidly being replaced by digitalization and remote work models, understanding how employees' connections with each other and their organizations are formed has become crucial. The article demonstrates that social capital and workplace commitment will play critical roles in the future business world. The remote work model creates complex effects on these two essential elements. Employers and managers should adopt proactive approaches to overcome the challenges posed by remote work and preserve social capital. This will increase employee satisfaction and improve organizational performance. In conclusion, this article

¹ Öğr. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, aakbas@cumhuriyet.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8480-4350

emphasizes the importance of social capital and workplace commitment in the future of the business world and provides a framework to understand the effects of remote work on these concepts. By offering significant insights into the changing dynamics of the business world, this research can guide relevant policies and practices.

Keywords: Sociology of Work, Social Capital, Future of Work, Remote Working, Workplace Engagement, Workplace Culture.

Jel Codes: Z21, A14, Z1, Z13

1. Giriş

Çalışma sosyolojisi, işyerindeki sosyal yapıları, ilişkileri ve işçiler arasındaki etkileşimleri inceleyen bir alandır. Bu bağlamda, “sosyal sermaye”, işyerindeki sosyal ilişkilerin ve ağların, işletme performansı ve işyeri bağlılığı gibi faktörlere olan katkısını tanımlar. Geleceğin iş dünyasında sosyal sermayenin değerlendirilmesi, özellikle teknolojik gelişmelerin işyeri dinamiklerine etkisiyle ilgilidir. Örneğin, uzaktan çalışma gibi esnek çalışma modelleri, fiziksel olarak bir arada olma fırsatını azaltabilir, ancak dijital iletişim araçlarının kullanımıyla işyeri ilişkilerini sürdürmeyi mümkün kılar. Bu durumda, çalışma sosyolojisi, uzaktan çalışmanın sosyal sermaye üzerindeki etkisini ve işyeri bağlılığına olan etkilerini inceleyerek, iş dünyasının gelecekteki yapılanmasını anlamaya katkıda bulunabilir. Çalışma sosyolojisi ayrıca kurum kültürünün sosyal sermaye oluşturmadaki rolünü de araştırır. İşyeri kültürü, işyerindeki değerlerin, normların ve davranışların bütünüdür ve işyerinde sosyal sermayenin oluşumunu ve sürdürülebilirliğini etkiler. Bu bağlamda, geleceğin iş dünyasında, işyeri kültürünün sosyal sermaye üzerindeki etkilerini ve işyeri bağlılığını nasıl etkilediğini anlamak, çalışma sosyolojisinin önemli bir konusunu oluşturur (Portes, 1998: 1-24).

Sosyal sermaye, sosyoloji alanında önemli bir kavramdır ve toplumsal ilişkilerin ve ağların değerini ifade eder. Bu kavram, bireyler arasındaki güven, dayanışma, yardımlaşma ve karşılıklı bağlantıların birikimi olarak tanımlanabilir (Jackman, 1998: 47). Sosyal sermaye, bir toplumun veya bir grubun içindeki sosyal bağlar, ağlar ve kaynaklar aracılığıyla sosyal ve ekonomik faydalar elde etme potansiyelini ifade eder. Sosyal sermaye, üç temel bileşenden oluşur: Bağlar, güven ve kurumlar. Bireyler arasındaki doğrudan ilişkileri ifade eden *bağlar*, aile, arkadaşlar, komşular veya meslektaşlar gibi farklı düzeylerde olabilir. Güven, bir bireyin veya bir sistemin, diğerinin yetkinliği, dürüstlüğü ve niyetlerinin güvenilir olduğuna dair entelektüel bir değerlendirmesinden doğan psikolojik bir durumdur. Kurumlar ise sosyal sermayenin oluşumunu ve sürdürülmesini destekleyen kurallar, normlar ve kurumsal yapılar olarak tanımlanır. Sosyal sermaye, bir toplumun veya bir grubun iş birliği yapma yeteneğini,

bilgi paylaşımını, dayanışmayı ve çözüm üretme kapasitesini artırabilir. Ayrıca, sosyal sermaye, ekonomik kalkınma, sağlık, eğitim ve toplumsal refah gibi çeşitli alanlarda olumlu sonuçlar doğurabilir. Sosyal sermaye, sosyal sermaye teorisi çerçevesinde incelenir ve bu teori, toplumsal ilişkilerin ve ağların ekonomik ve sosyal sonuçlarını anlamak için bir çerçeve sağlar. Bu kavram, sosyal bilimlerde geniş bir kullanıma sahiptir ve toplumsal yapıları, ağları ve ilişkileri analiz etmek için yaygın olarak kullanılır (Kolankiewicz, 1996: 427-441).

Pierre Bourdieu, “Sermayenin Biçimleri” adlı eserinde sermayenin üç farklı biçimi arasında ayırım yapar: Ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve sosyal sermaye. Sosyal sermayeyi, karşılıklı tanıma ve tanınmaya dayalı, dayanıklı bir ağa sahip olmakla ilişkilendirilen gerçek veya potansiyel kaynakların toplamı olarak tanımlar. Bourdieu’nun yaklaşımı, sosyal sermayenin avantajlarına ve bu kaynağı yaratmak amacıyla sosyalliğin kasıtlı inşasına odaklanır (Bourdieu, 1983: 249). Putnam’ın sosyal sermayeye yönelik olumlu görüşünün aksine, Bourdieu bu kavramı, kuşaklar arası eşitsizliğin yeniden üretimi için bir mekanizma olarak kullanır. Bu nedenle, Bourdieu, zengin ve güçlü bireylerin, kendi sosyal sermayelerini ve diğer avantajlarını, sosyal sınıf ve çocukları için kullanarak, “yaşlı çocuklar ağını” işaret eder (Portes, 1998: 1-24).

Haberleri takip etmek ve güncel olayları izlemek gibi, internet kullanımını da bireyin sosyal sermaye düzeyiyle ilişkilendirilebilir. Bir araştırmada, internetin bilgilendirici amaçlı kullanımlarının, bireyin sosyal sermaye üretimiyle pozitif bir ilişkisi olduğu bulunurken, sosyal-eğlence amaçlı kullanımların ise negatif bir ilişkisi olduğu görülmüştür (Liu vd. 2017: 148). [Bu tür kullanımların daha yüksek düzeyleri, daha düşük sosyal sermaye düzeyleri ile ilişkilidir.] Bu iddiayı destekleyen bir örnek, Peter Maranci’nin blogu olan “Charlie on the Commuter Rail”dir. Massachusetts’teki tren sorunlarına ilişkin katkılarına bir örnektir. Maranci’nin blogu, bir trendeki trafik sıkışıklığı nedeniyle bir kadının bayılması ve trende tıkanıklık ve tren personelinin etkisizliği nedeniyle yardımın geciktiği bir olaydan sonra ortaya çıktı. Blog, tren istasyonlarının kötü koşullarını, aşırı kalabalık tren yolculuklarını ve tren personelinin etkisizliğini vurguladı; bu da sonunda toplu taşıma sistemini etkileyerek değişikliklere yol açmıştır (Rainie ve Barry, 2012: 1-5).

Başka bir bakış açısına göre, Facebook ve Myspace gibi sosyal ağ sitelerinin hızlı bir şekilde yayılması, bireyler arasında bağ kurma ve ilişki ağı oluşturma yeteneğine sahip olan hem bağlayıcı hem de köprü oluşturan bir sanal ağın meydana geldiğini savunmaktadır. Yüz yüze etkileşimden farklı olarak, insanlar internet kullanarak belirli parametreler belirleyerek diğerleriyle anında ve hedefe yönelik olarak iletişim kurabilmektedir. Bu durum, bireylerin

belirli ilgi alanlarına ve geçmişlerine dayanarak seçici bir şekilde diğerleriyle bağlantı kurabileceği anlamına gelir. Facebook, günümüzde en popüler sosyal ağ sitesidir ve kullanıcılarına, güçlü ve zayıf bağlar kurma ve sürdürme konusunda zorluk yaşayan bireyler için sosyal etkileşimi kolaylaştırıcı bir araç sunmanın yanı sıra birçok avantaj sağlar (Koley, 2020: 137). Çoğu kanıt, sosyal sermaye ile internet arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermesine rağmen, bu istidlâl halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Sanal toplulukları eleştirenler, internetin güçlü bağlarımızı çevrimiçi “zayıf bağlarla” veya teknolojinin kendisiyle sosyal açıdan anlamsız etkileşimlerle değiştirdiğine inanıyorlar (Chayko, 2014: 976). Diğerleri ise, internetin, benzer ideolojiye, ırka veya cinsiyete sahip olanlar arasındaki etkileşimlere indirgenmiş bir “benzerlik narsisizmi” dünyası yaratabileceğinden endişe etmekteydi. Birkaç makale, teknoloji temelli etkileşimlerin, coğrafi veya kişisel sosyal etkinliklerin yerini alması nedeniyle sosyal sermaye ile olumsuz bir ilişkiye sahip olduğunu öne sürmektedir. Ancak, araştırmaların çoğunluğu, insanların çevrimiçi ortamda geçirdikleri zaman arttıkça, daha fazla kişisel etkileşime sahip olduklarını ve dolayısıyla sosyal sermayeyi olumlu yönde artırdıklarını göstermektedir (Nie, 2001: 420-435).

“Geleceğin İş Dünyası” ifadesi, iş dünyasının gelecekteki değişim ve dönüşüm süreçlerini ifade eder. Bu tabir genellikle teknolojik ilerlemelerin, demografik değişikliklerin, ekonomik koşulların ve kültürel faktörlerin iş dünyasına olan etkilerini göz önünde bulundurarak kullanılır. Geleceğin iş dünyasında, iş modelleri, işyeri kültürü, istihdam yapıları ve iş ilişkileri gibi pek çok alanın değişebileceği ve gelişebileceği öngörülür. Bu değişimler genellikle dijitalleşme, yapay zekâ, otomasyon, esnek çalışma modelleri, çevresel sürdürülebilirlik ve küresel bağlantılar gibi konuları içerir. Geleceğin iş dünyasının nasıl şekilleneceği ve bu değişikliklerin işgücü, endüstriler ve toplumlar üzerindeki etkileri, akademik çalışmalar, iş stratejileri ve politika yapımı açısından büyük önem taşır (Ritter, 2020: 180-190). Geleceğin iş dünyası, bir dizi faktörün etkisi altında şekillenecek ve bugünkünden farklı bir yapıya sahip olabilir. Teknolojik ilerlemeler; yapay zekâ, otomasyon, büyük veri analizi, diğer ileri teknolojiler, iş süreçlerini dönüştürerek ve işlerin nasıl yapıldığını değiştirmeye başlamıştır. Bu teknolojilerin kullanımı, daha verimli üretim ve hizmetlerin yanı sıra yeni iş fırsatları da yaratabilir. Esnek çalışma modelleri; uzaktan çalışma, serbest çalışma ve proje tabanlı iş modelleri gibi esnek çalışma biçimleri daha yaygın hale gelebilir. Bu, işgücünün daha mobil ve küresel olmasına ve işletmelerin daha çeşitli yeteneklere erişim sağlamasına olanak tanır. Sürdürülebilirlik odaklı işletmeler; çevresel sürdürülebilirlik, gelecekte işletmelerin daha fazla önem verdiği bir konu olabilir. Şirketler, karbon ayak izlerini

azaltmak, yenilenebilir enerjiyi benimsemek ve atık üretimini azaltmak için çeşitli stratejiler geliştirebilir. Değişen işgücü dinamikleri; yaşlanan nüfus, kadınların işgücüne katılımındaki artış ve dijital becerilerin önemi gibi demografik ve sosyal faktörler, işgücü dinamiklerinde değişikliklere yol açabilir. Küreselleşme; küresel ticaret ve bağlantılar, işletmelerin uluslararası pazarlara erişimini artırabilir ve iş dünyasını daha entegre hale getirebilir. Ancak, aynı zamanda küresel rekabetin artması ve ticaret savaşlarının potansiyel riskleri gibi zorluklar da getirebilir. Geleceğin iş dünyasının tam olarak nasıl olacağı belirsizdir ve birçok değişkenin etkisi altında şekillenecektir. Ancak, teknolojik ilerlemeler, esnek çalışma modelleri ve sürdürülebilirlik gibi belirli eğilimlerin gelecekteki iş dünyasını önemli ölçüde etkileyeceği tahmin edilmektedir (Malone, 2004: 27). Uzaktan çalışmayla karbon ayak izi ve sürdürülebilir çevrenin ilişkisi son derece karmaşıktır.

Geleceğin iş dünyasındaki değişimleri inceleyen birçok uzman ve düşünür, teknolojik yenilikler, demografik değişimler ve küresel dinamikler gibi çeşitli etkenler üzerinde durmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'nun kurucusu Klaus Schwab, "Dördüncü Sanayi Devrimi" adlı kitabında, yapay zekâ (AI), robotik, nesnelerin interneti (IoT), genetik mühendislik ve diğer teknolojilerin iş dünyasını nasıl dönüştüreceğini tartışmaktadır. Schwab'a göre, bu teknolojik gelişmeler, iş yapış şekillerini, üretim süreçlerini ve hatta iş gücü dinamiklerini kökten değiştirecek. Yeni becerilere olan ihtiyaç artacak ve sürekli öğrenme önem kazanacaktır. Ünlü köşe yazarı ve yazar Thomas Friedman, "Dünya Düzdür" ve "Teşekkür Ederim Geç Kaldığın İçin" gibi kitaplarında, küreselleşmenin ve teknolojinin iş dünyasında yarattığı değişimlere dikkat çekmektedir. Friedman, otomasyon ve yapay zekânın iş gücüne olan etkilerini ve iş dünyasının daha esnek ve uyumlu hale gelmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, dijitalleşmenin iş yerlerini nasıl daha bağlantılı ve işbirliğine açık hale getirdiğini ele almıştır. MIT profesörleri Brynjolfsson ve McAfee, "Makine Platform Kitle" ve "İkinci Makine ağı" gibi eserlerinde, dijital teknolojilerin iş dünyasına olan etkilerini analiz etmektedir. Özellikle yapay zekâ ve makine öğreniminin üretkenlik ve iş gücüne olan etkilerini tartışmaktadırlar. Onlara göre, gelecekte iş dünyası daha çok veri odaklı olacak ve platform ekonomisi, geleneksel iş modellerini dönüştürecektir. Harvard Business School profesörü Zuboff, "Gözlem Kapitalizmi ağı" adlı kitabında, dijital gözetim teknolojilerinin iş dünyası üzerindeki etkilerini incelemiştir. Zuboff, veri toplama ve analiz etme süreçlerinin iş modellerini nasıl değiştirdiğini ve bu durumun hem fırsatlar hem de etik sorunlar yarattığını tartışmıştır. İş dünyasında şeffaflık ve gizlilik konuları gelecekte daha da önem kazanacaktır. "Geleceğin Meslekleri" adlı kitaplarının yazarları olan Richard Susskind ve Daniel Susskind

kardeşler, teknoloji ve otomasyonun meslekler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Özellikle hukuki ve profesyonel hizmetler alanında büyük değişimlerin yaşanacağını öngörmüşlerdir. Uzmanlara göre, birçok meslek otomasyonla dönüőecek ve bu durum, iş gücünün yeniden eğitilmesi ve adaptasyonu için büyük fırsatlar sunacaktır.

“Uzaktan çalışma”, çalışma sosyolojisi açısından oldukça önemli bir konudur çünkü işyeri düzeni ve iş ilişkileri gibi temel unsurları etkiler. İş sosyolojisi, işyerindeki sosyal yapıları, işçiler arasındaki etkileşimleri ve çalışma koşullarının toplumsal boyutlarını inceler. Uzaktan çalışma, geleneksel çalışma ortamlarının dışında gerçekteşen bir çalışma modelidir ve işçilerin fiziksel olarak işyerine gitmek yerine evden veya uzaktan başka bir yerden çalışmasını içerir. Uzaktan çalışmanın çalışma sosyolojisi açısından değerlendirilmesi, işyerindeki sosyal bağları, güveni ve işçiler arasındaki iletişimi nasıl etkilediğini anlamayı içerir. Örneğin, uzaktan çalışma, işyerindeki yüz yüze etkileşimi azaltabilir ve bu da işçiler arasındaki ilişkilerin zayıflamasına ve işyeri kültürünün değişmesine neden olabilir. Ayrıca, uzaktan çalışma, işçilerin işyerindeki sosyal destek ağlarına erişimini azaltabilir ve bu da iş memnuniyeti, motivasyon ve iş performansı üzerinde etkili olabilir. Ancak, uzaktan çalışmanın bazı olumlu etkileri de vardır. Örneğin, esnek çalışma saatleri ve çalışma ortamları, işçilerin iş-yaşam dengesini iyileştirebilir ve işletmelerin yetenek çeşitliliğini artırabilir. Ayrıca, teknolojik ilerlemeler, uzaktan çalışmayı desteklemek için iletişim araçları ve iş birliği platformlarının gelişmesine yol açmıştır, bu da iş birliği ve uzaktan ekip çalışması için yeni fırsatlar sunar. Bu nedenle, uzaktan çalışmanın sosyal boyutlarını anlamak, iş dünyasındaki değişen çalışma koşullarına uyum sağlamak için önemlidir (Sullivan, 2012: 275-290).

Örgütsel bağlılık, bir çalışanın içine duyduğu ilgi, tutku ve güven düzeyini ifade eder (Shahid vd. 2013: 250). İşyeri bağlılığı, çalışanların motivasyonunu artırır, iş performansını yükseltir ve işyerindeki olumlu ilişkileri teşvik eder. Bağlı çalışanlar, işlerine daha sadık olma eğilimindedirler, işlerine daha fazla katkı sağlarlar ve genellikle işyerinde daha memnun ve mutlu hissederler. İşyeri bağlılığı aynı zamanda işyerindeki stresi azaltabilir, işten ayrılma oranlarını düşürebilir ve çalışanların uzun vadeli başarılarına katkıda bulunabilir. Bir işletmenin başarılı olması için çalışanların işe olan bağlılığını artırmak ve işyeri bağlılığını teşvik etmek önemlidir. Bu nedenle, işyeri bağlılığını artırmak için işletmelerin etkili liderlik, iletişim, motivasyon ve işçi refahı stratejileri uygulaması gerekmektedir. Bu sayede, işyerindeki iş birliği, verimlilik ve memnuniyet artar ve işletmenin uzun vadeli başarısı için sağlam bir temel oluşturulur (Schullery, 2013: 252-265).

Günümüzde işyeri kültürü, bir işletmenin değerleri, normları, inançları, davranışları ve iş ortamının genel atmosferi olarak tanımlanır. İşyeri kültürü, çalışanların bir araya gelerek ortak bir amaç etrafında çalıştıkları ve işletmenin misyon ve vizyonunu yansıttığı bir ortam oluşturur. İyi bir işyeri kültürü, çalışanların işlerine duydukları bağlılığı artırır, motivasyonlarını yükseltir ve iş birliğini teşvik eder. Aynı zamanda, işyeri kültürü, çalışanların davranışlarını ve performanslarını yönlendiren belirleyici bir faktördür. İyi bir işyeri kültürü, şeffaflık, dürüstlük, saygı, iş birliği ve yenilikçilik gibi değerlere dayanır. Çalışanlar, bu değerlere uygun davranışlar sergilemeye teşvik edilir ve işletmenin başarısı için birlikte çalışma kültürü oluşturulur. İşyeri kültürü aynı zamanda, işletmenin dış dünyaya nasıl görüldüğünü ve işveren markası üzerindeki etkisini de belirler. İş arayanlar, işletmenin kültürüne ve değerlerine uyum sağlayıp sağlayamayacaklarını değerlendirirken, mevcut çalışanlar da işlerini sürdürme kararlarını işyeri kültürüne olan bağlılıklarına göre verebilirler. İşyeri kültürü günümüz iş dünyasında önemli bir role sahiptir. İyi bir işyeri kültürü, çalışanların motivasyonunu artırır, işletmenin verimliliğini ve başarısını destekler ve sürdürülebilir bir rekabet avantajı sağlar. Bu nedenle, işletmelerin işyeri kültürünü oluşturmak ve sürdürmek için çaba göstermeleri ve kültürlerini işletmelerinin temel bir parçası haline getirmeleri önemlidir (Green, 2005: 653).

Günümüz iş dünyasında, işletmelerin başarısı giderek daha fazla sosyal sermaye kavramına dayanmaktadır. Sosyal sermaye, işyerindeki ilişkilerin, ağların ve bağların gücünü ifade eder. Bu bağlamda, uzaktan çalışma, geleneksel işyeri dinamiklerini ve sosyal sermaye oluşumunu etkileyen önemli bir değişiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda, teknolojinin ilerlemesi ve küreselleşme trendleri, uzaktan çalışmanın popülaritesini artırmıştır. Ancak, uzaktan çalışmanın işyeri bağlılığına etkisi hala tam olarak anlaşılmamıştır. Bu makalede, geleceğin iş dünyasında sosyal sermaye kavramı incelenecek ve özellikle uzaktan çalışmanın işyeri bağlılığı üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Bu çalışmanın amacı, uzaktan çalışmanın sosyal sermaye oluşumu ve işyeri bağlılığı üzerindeki etkilerini anlamak ve işletmeler için stratejik önem taşıyan bu konuda daha fazla bilgi sağlamaktır.

Güven konusundaki literatür, oldukça geniş ve disiplinler arası bir yapıya sahiptir. Özellikle, psikoloji, sosyoloji, yönetim ve organizasyon alanlarında kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Örgütsel bağlılık konusunda Meyer ve Allen'in (1991) üç bileşenli modeli, çalışanların bağlılığını duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık olarak sınıflandırarak önemli katkılarda bulunmuştur. Örgüt kültürü üzerine ise Edgar Schein'in (1985) çalışmaları, kültürün örgüt içindeki davranışları nasıl şekillendirdiğine dair derinlemesine analizler sunar. Schein, örgüt kültürünü değerler, normlar ve temel inançlar olarak ele alarak, kültürün örgüt içindeki

karar alma süreçlerine ve yenilikçiliğe etkisini açıklamıştır. Bu öncü çalışmalar, güvenin ve bağlılığın örgüt içindeki dinamiklerini anlamak için temel teşkil etmektedir.

2. Sosyal Sermayenin Önemi ve İş Dünyasındaki Rolü

Sosyal sermaye, iş dünyasında giderek daha fazla önem kazanan bir kavram haline gelmektedir. İşletmelerin başarısı, sadece maddi varlıklarına dayanmaktan ziyade, çalışanlar arasındaki güçlü ilişkiler ve iş birliği ağlarıyla da belirlenmektedir. Sosyal sermaye, işyerindeki iletişimi, güveni ve dayanışmayı ifade eder ve işletmelerin inovasyon, performans ve rekabet gücünü artırabilir. İş dünyasında, sosyal sermaye, çalışanların birbirleriyle etkileşimde bulunma yeteneklerini, bilgi ve kaynakları paylaşma kabiliyetlerini ve iş birliği içinde çalışma kültürünü teşvik eder. Bu da işletmelerin daha esnek, verimli ve yenilikçi olmalarını sağlar. Dolayısıyla, sosyal sermaye, iş dünyasında sadece bir yardımcı araç değil, aynı zamanda stratejik bir avantaj olarak da kabul edilmektedir. İşletmeler, sosyal sermayeyi geliştirmek için çeşitli stratejiler ve politikalar uygulamaktadır, bunlar arasında açık iletişim, iş birliği teşvikleri, eğitim ve gelişim programları ve işyeri kültürünün oluşturulması yer almaktadır. Bu sayede, işletmeler, sosyal sermaye oluşturarak rekabet avantajı elde edebilir, çalışanların memnuniyetini artırabilir ve uzun vadeli başarılarını sağlamlaştırabilirler (Bueno, 2004: 556-574).

Sosyal sermaye kuramını araştırmak isteyen sosyal bilimciler için sistemik bir inceleme yapmak, araştırma sürecinin daha verimli ve etkili olmasını sağlar. Bu tür bir inceleme, ilgili literatürü dikkatlice seçip sıralayarak ve araştırmanın her aşamasında şeffaf bir denetim izi bırakarak, araştırmacının doğru yolda ilerlemesine yardımcı olur. Sistemik bir inceleme, hangi makalelerin inceleneceği ve hangi bilgilerin dikkate alınacağı konusunda net bir yapı sunar, bu da araştırmanın akışını ve mantığını meşrulaştırır. Ayrıca, incelemenin başarılı olabilmesi için titiz bir planlama ve hazırlık süreci gereklidir. Bu süreç, incelemenin amacının ve hedeflerinin net bir şekilde belirlenmesini sağlar, böylece sonuç olarak daha odaklanmış ve hedefe yönelik bir yazı ortaya çıkar. Bu, araştırmacının sosyal sermaye kuramını derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde ele almasına olanak tanır. İnceleme, sosyal sermayenin insan etkileşimini kolaylaştırma ve iş sonuçlarının gelişimi için değişim ilişkilerini değerlendirmeye yardımcı olur. İşletme ve yönetim alanındaki sosyal sermaye, yapısal, ilişkisel ve bilişsel olmak üzere mikro bir perspektiften değerlendirilir. Dolayısıyla, işletme ve yönetim uzmanlarının, daha geniş sosyal bilim araştırmaları kapsamında sosyal sermayenin yaygınlaşan komüniter ve ağlar görüşünü tamamladığı belirlenmiştir. Yapısal ve ilişkisel sosyal sermayenin bireylerin ve örgütlerin gerçek ve potansiyel kaynaklarını geliştirdiğine dair pek çok kanıt bulunmasına rağmen, bilişsel sosyal sermaye ile ilgili olarak ortak dil, kodlar ve anlatıların örgüt kültürü

içerisindeki genel etkisi genellikle ihmal edilmektedir. Ayrıca, yapısal, ilişkisel ve bilişsel sosyal sermaye arasındaki bağlantıların ve etkileşimin sınıflandırılmasıyla ilgili sorunlar da vardır. Temel kanıt, bireysel, bölgesel, ulusal ve uluslararası sosyokültürel durumlar arasındaki bağlamsal sınırların farklı yapısal ağ konfigürasyonlarına sahip olabileceğini ima etmektedir. Eğer sosyal aktörler arasındaki güç dengesizliklerini köprüleyen bağlamlarda nasıl değerlendirilebileceğini bulabilirsek, o zaman bu diyadik yapısal konumların ilişkisel ve bilişsel bakımından nasıl etkilendiğini anlamak mümkün olacaktır. Dolayısıyla, fırsatları kullanan aktörler, eşdeğer aktörlerin bağlı ağlarda kimlik üzerinde karşılıklı ve manevra yapılabilir inançlar oluşturabilecekleri bağlamsal olarak belirli ilişkisel ve bilişsel eylemler uygulayabilirler. Araştırma ayrıca, kurumsal görünümü ihmal ederek, örgütsel düzeydeki makro koşulların bireysel köprülerin algısını ve özgürlüğünü etkileyip etkilemediğini incelememiştir. Ayrıca, yönetim sistemlerini ihlal eden ilişkisel ve bilişsel yönleri anlamak ve pazar sınırları boyunca sosyal sermayenin sürdürülmesinde yüz yüze ve elektronik iletişimin rolünü araştırmak da açıkça önemlidir (Lee, 2009: 247-273).

Ulusal kalkınma alanındaki sosyal sermaye kavramına olan mevcut ilgi, sürdürülebilir büyüme, eşitlik ve demokrasi gibi temel kalkınma hedeflerine ulaşmada yalnızca ekonomik bir yaklaşımın sınırlamalarını ortaya koymaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan neoliberal uyum politikalarının sonuçları karışık bir tablo çizmektedir. Bu politikalar bazı ülkelerde düşük enflasyon ve sürdürülebilir büyümeyi sağlarken, diğerlerinde para krizlerine, devalüasyonlara ve siyasi istikrarsızlığa yol açarak başarısız olmuştur. Bu durum, Uluslararası Para Fonu ve ABD Hazinesi tarafından dayatılan "herkese uygun" ekonomik politikaların, ortodoks ekonomik teorisinin bile açıklamakta zorlandığı çelişkili sonuçlar doğurmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, sosyal sermaye kavramının kalkınma bağlamında ele alınması, ekonomik yaklaşımların ötesine geçerek, toplumsal bağlar, güven ve iş birliği gibi unsurların kalkınmadaki rolünü vurgulamaktadır. (Portes, 2000: 529).

‘Sosyal sermaye’ terimi, günlük yaşamımızda başvurduğumuz topluluk, paylaşılan değerler ve güven gibi elle tutulamayan kaynakları tanımlamanın bir yoludur. Bu terim, Fransa’da Pierre Bourdieu’nun ve Amerika Birleşik Devletleri’nde James Coleman ve Robert Putnam’ın çok farklı çalışmaları aracılığıyla sosyal bilimlerde önemli bir uluslararası kabul görmüştür ve batı toplumlarında sosyal uyumun ve toplumsal değerlerin azalmasını açıklamak için politika ve sosyolojide geniş bir şekilde benimsenmiştir. Ayrıca, Dünya Bankası gibi uluslararası hükümet organları başta olmak üzere politika yapıcılar tarafından da benimsenmiştir. Bu kavram günümüzde; sosyal sermaye ve internet, sosyal sermaye ve

ekonomistler, sosyal sermayenin değişen politika anlayışları, zor zamanlarda sosyal sermaye ve dayanıklılık konuları üzerinden de tartışılmaktadır (Field, 2016: 1-5).

Akademik düşünce, genellikle geniş kitleler üzerinde pek etkili olmaz. Sayısız teori ve kavram, fikirler tarihinin tozlu arşivlerine kaybolmadan önce formüle edilir, sistematik hale getirilir, tartışılır, uygulanır, eleştirilir ve değerlendirilir. Sosyal sermaye, böyle değildir. Bu durumun bir istisnası olarak değerlendirilebilir. Onun yerine sosyal bilimlerde belirgin bir şekilde yükselmesi, daha geniş bir kitle tarafından ilgi görmüştür. Putnam'ın canlı ve popülist dil kullanımı, televizyonun 'suçlu' olarak nitelendirilmesi veya koroların potansiyel çözümler olarak sunulması gibi etkileyici ve dikkat çekici ifadeler kullanma imkânı sağlamıştır. Kavramın disiplinler arası karakteri, farklı akademik uzmanlık alanlarına sahip geniş koalisyonları bir araya getirdi ve tabii ki politika yapıcıları da dâhil olmak üzere onları meşgul eden konulara odaklandı, örneğin sağlık, suç, yenilenme, uyum, istihdam ve eğitim başarısı gibi. Ağları ve paylaşılan normları bir sermaye türü olarak ele almak, fikre ekonomistler arasında bir yankı kazandırmış, ciddi politika tartışmalarının genellikle kapalı, kulüpvari dünyasına giriş kapıları açmıştır. 1990'ların sonlarından itibaren, kavram, Dünya Bankası ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) dâhil olmak üzere bir dizi etkili politika yapımı organı tarafından benimsenmiştir. Her iki kuruluş için de ilginin temel nedeni, insan sermayesi yatırımına yaklaşımlarını tamamlamaktır. Avustralya, İngiltere, Kanada ve ABD'den merkez ve merkez-sol politika yapıcılarını ilgilendiren biraz farklı, ancak ilgili bir vurgu, sosyal dâhil olma ve toplum bütünlüğünü teşvik etmenin bir yolu olarak sosyal sermayeyi geliştirmek istemişlerdir. Uygulamada, hükümetin ilgisi şimdiye kadar genellikle sosyal sermayeyi ölçmek ve izlemekle sınırlı kalmıştır. Özellikle müdahalenin amaçlanan sonuçların aksine sonuçlar doğurma risklerinin yüksek olduğu göz önünde bulundurularak, neden sosyal sermayenin bir politika odak noktası haline gelmesi gerektiğini ele alarak başlar. Ardından, ölçüm sorununu ele alır ve neden politika topluluğu için bu kadar önemli hale geldiğini sorar. Sonra, politika amaçları için sosyal sermaye fikrini uygulamak için bir dizi girişimi inceler. Son olarak, bu karmaşık, çelişkili ve belirsiz bir alanda politika için gelecek olasılıkları ele alır. Bu koşullarda, sosyal sermayenin bir politika aracı ve hedefi olarak geleceği kaçınılmaz olarak açık kalır (Field, 2016: 1-16).

Sosyal sermaye, demokrasi ve ekonomik reformun kesişimine, daha fazla belirginleştirilmesine gereksinim duymaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, sosyal sermaye tarihsel olarak demokrasinin başarısı için bir kritik olmuştur ve aynı şekilde demokrasi, çoğu gelişmekte olan toplum için siyasi yaşamın kaçınılmaz bir özelliği olmuştur. Ancak, bu farklı

sosyal yaşam boyutlarının her zaman dzenli bir şekilde bir araya gelip birbirlerini desteklediği anlamına gelmez. Ekonomik reform genellikle siyasi olarak acı verici olabilir ve daha gúçlü bir sivil toplum ve daha gelişmiş çıkar gruplarına sahip bir toplum, atomize edilmiş bir toplumdan daha etkili bir şekilde gerekli reformlara karşı çıkabilir. Bu, otoriter geçişi yeniden canlandırma delili değildir çünkü demokrasi, kendisi için iyi bir řey olarak görülmeli ve gelişime katkıda bulunmalıdır. Ancak, demokratik kurumların hangi türünün zor politika seçimlerini yapmak için en uygun olduğunu düşünmemiz gerektiği anlamına gelir. Seçim kuralları, başkanlık sistemine karşı parlamenter sistem seçimi, bürokrasilerin bağımsızlığı, seçim kampanyası finansmanı reformu gibi demokrasilerde kurumsal tasarımın önemli soruları, demokratik politikanın potansiyel işlev bozukluklarını en aza indirmeye ve meşruiyetini maksimize etmeye hizmet edebilir. Bu sadece daha fazla çalışma, düşünme, araştırma ve en önemlisi, eylem gerektiren sorunların n bir listesidir. şüphesiz ki uluslararası kalkınma üzerine devam eden tartışma, sosyal sermayeyi anlama ve geliştirme konusunda yeni yönler sağlayacaktır (Fukuyama, 2002: 36).

Grootaert'in "Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü: Ampirik Bir Değerlendirme" başlıklı çalışması, sosyal sermayenin kalkınma sreerindeki etkilerini araştırmaya yönelik önemli bir çalışmayı temsil etmektedir. Bu alışma, sosyal sermayenin, toplumun içinde bulunduğu kalkınma sreerinde ne lde etkili olduğunu belirlemek amacıyla yapılan deneysel bir değerlendirmeyi içermektedir. Ampirik veriler ve analizler, sosyal sermayenin ekonomik, sosyal ve politik açıdan kalkınmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Çalışma, sosyal sermayenin, insanların kaynaklarına erişimini artırarak, toplum içindeki iş birliği ve dayanışmayı teşvik ederek ve yerel ve ulusal düzeyde katılımı artırarak kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çalışma, sosyal sermayenin kalkınma politikaları ve uygulamaları üzerindeki potansiyel etkilerini daha iyi anlamak için önemli bir katkı sunmaktadır (Grootaert, 2002: 42). Sosyal sermaye, iş dünyasında güven unsurunu artırır. İş yapma becerisi olarak kabul edilen bu güven, iş ilişkilerini güçlendirir ve iş birliği yapmayı kolaylaştırır. Sosyal sermaye, ağlar aracılığıyla bilgi akışını sağlar. İş dünyasında, girişimciler ve iş insanları, sosyal sermaye sayesinde gizli ve açık bilgiye ulaşabilirler. Sosyal sermaye, toplumları doğal afetlere, ekonomik krizlere ve dış şoklara karşı daha dayanıklı hale getirir. Sosyal sermaye, kurum kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar.

3. Uzaktan alışmanın Yükselişi ve Etkileri

Uzaktan alışma, günümüzde giderek artan bir trend haline gelmiştir ve iş dünyasında önemli değişikliklere yol açmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, birçok işveren ve çalışan artık uzaktan çalışma imkânlarından yararlanabilmektedir. Bu durum, iş gücünün esnekliğini artırırken, aynı zamanda işverenlerin maliyetleri düşürmesine ve çalışanların iş-yaşam dengesini sağlamalarına yardımcı olmaktadır. [İkinci bir görüş olarak; tam tersine uzaktan çalışma özel yaşam/ iş yaşamı arasındaki sınırın bulanıklaşmasına neden olur ve özellikle özel yaşamın, iş yaşamı tarafından işgal edilmesine olanak sağlayarak iş-yaşam dengesini zorlaştırıcı bir etki yaratır.] Uzaktan çalışmanın yükselişi, iş yerlerindeki geleneksel yapıları ve çalışma kültürlerini değiştirme eğilimindedir. Uzaktan çalışmanın etkileri hem işverenler hem de çalışanlar için çeşitli boyutlarda hissedilmektedir. İşverenler, uzaktan çalışmanın sunduğu esneklik sayesinde daha geniş bir yetenek havuzuna erişebilirken, çalışanların memnuniyetini artırarak işveren marka itibarını güçlendirebilirler. Bununla birlikte, uzaktan çalışmanın yönetimi ve iş birliğini zorlaştırabileceği ve çalışanların izolasyon ve motivasyon sorunları yaşayabileceği de unutulmamalıdır. Çalışanlar açısından ise uzaktan çalışma, iş-yaşam dengesini artırırken trafik ve uzun mesafe yolculuklarından kaçınma imkânı sunar. Ancak, ev ortamında çalışmanın verimlilik üzerindeki etkisi ve iş arkadaşlarıyla etkileşimin azalması gibi dezavantajlar da bulunmaktadır. Uzaktan çalışmanın yükselişi, iş dünyasında önemli bir değişim yaratmaktadır ve bu değişimlerin hem işverenler hem de çalışanlar için çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, iş dünyası bu yeni çalışma modeline uyum sağlarken, uzaktan çalışmanın getirdiği fırsatlar ve zorluklar dikkate alınmalı ve uygun stratejiler geliştirilmelidir.

Uzaktan alışanlar, ceteris paribus olarak, geleneksel olarak yerleşik meslektaşlarına göre daha bağlı, hevesli ve işlerinden memnun olsalar da sınırlar teorisinin öngördüğü gibi ev ve iş arasındaki çizgiyi çizmekte zorlanmaktadırlar (Felstead, 2017: 195-212). Bu konuda Alan Felstead ve Golo Henseke “Assessing the growth of remote working and its consequences for effort, well-being and work-life balance” (Uzaktan çalışmanın artması, çabası, iyi olma durumu ve iş-yaşam dengesi üzerindeki sonuçlarını değerlendirme) isimli bir makale yazmışlardır. Bu makalenin amacı, ‘mekânsal devrim’in en önemli varsayımlarını eleştirel olarak değerlendirmektir. İlk olarak, işin mekânsal sabitliğini kaybettiği ve sonuç olarak çalışanların ‘kırsala kaçtığı’, ‘işe gitmeyi reddettiği’ ve ‘ofisin öldüğünü’ ilan ettiği varsayılmaktadır. İkinci varsayım ise merkezi bir iş yeri dışında iş yapmanın işverenler ve çalışanlar açısından faydalı olduğudur. İşverenlerin, işin mekândan ayrılmasıyla tetiklenen artan iş yoğunluğu ve daha uzun

saatlerden yararlandığı düşünülmektedir. Çalışanların da daha fazla mekânsal ve zamansal esnekliğin artan düzeyde örgütsel bağlılık, heves ve memnuniyetle sonuçlandığı varsayılmaktadır. Ancak, mevcut kanıt temeli her iki varsayım için de şüphelidir. Trend verileri genellikle açıklayıcı değildir ve ham rakamları açıklayabilecek bileşimsel değişiklikleri dikkate almazlar. Ayrıca, uzaktan çalışmanın faydalarına dair kanıtlar da eksiktir. Önceki analizler, örneğin bazen küçük örneklem büyüklüklerine dayanmış, şirket denemelerine odaklanmış, sınırlı sayıda iş sonucu göstergesi kullanan verileri kullanmış ve/ veya değerlendirmelerini benzer şekilde konumlanmış geleneksel olarak yerleşik çalışanlarla karşılaştırmamıştır. Dahası, uzaktan çalışmanın dezavantajlarına dayanarak, bu kullanımı geri çeken örgütlerin sayısında da birkaç yüksek profilli örnek olmuştur. Örneğin, 2013 Şubat'ında Yahoo! çalışanlarını evden çalışmaktan men ettiğini duyurmuştur çünkü 'hız ve kalitenin sıklıkla feda edildiği', bunun yerine 'fiziksel olarak bir arada olmanın' örgütsel faydalarını vurgulamıştır. Birkaç ay sonra Hewlett-Packard da aynı yolu izleyerek 'HP'nin her eli güvertede olmalı. Ofise daha fazla çalışan alırsak, daha iyi bir şirket olacağız' demiştir. Bu adımlar, bu makalede incelenen kanıtların çoğuna ters gibi görünse de uzaktan çalışmanın varsayılan büyümesinin ve faydalarının tekrar incelenmesi için daha fazla motivasyon sağlamaktadır. Bu şüphelere rağmen, uzaktan çalışmanın artışının yaklaşık üçte ikisinin örgütsel olmayan faktörlere dayandığı görülmektedir. Bunlar arasında, işin zihinsel boyutlarını vurgulayan ve işi mekândan ayırma fikrini vurgulayan bilgi ekonomisine hareket iddiası, işverenlerin çalışma zamanını ve mekânını yeniden düzenleme konusundaki istekliliğini işaret eden esnek istihdamın büyümesi ve örgütsel uyum teorisi yer almaktadır. Bu bağlamda, bu, işi mekândan ayırma fırsatından faydalanan çalışan ebeveynler gibi gruplar için daha çekici olan uzaktan çalışma fırsatlarını sunma baskısı altında olan işverenlerin olmasını içerir. Bu teorileri dikkate aldıktan sonra açıklanamayan kalan bileşenin boyutu, resmi istatistiklerden (LFS) çekilen uzaktan çalışmanın artışının bir istatistiksel sanat eseri olmadığını, iş yerinin yeri üzerinde bir değişiklik, bir devrim bile temsil ettiğini göstermektedir. Bu değerlendirme, işverenlerin, işi mümkün olduğunca mekândan ayırmak için teknolojiyi kullanma eğiliminde olduklarına dair bir kanıtlarla tutarlıdır. Ayrıca, uzaktan çalışanların gönüllü iş yaptıklarına, daha çok çalıştıklarına ve/ veya nerede ve ne zaman çalışacaklarını değiştirme fırsatı karşılığında ekstra çaba gösterdiklerine dair sosyal takas teorisi destekleyici kanıtlar.

Uzaktan çalışma, iş dünyasında kalıcı değişikliklere yol açtı ve bunların başında gelen bir trenddir. Pandemi süreci, birçok şirketi fiziksel ofislerin sınırlarının ötesine geçerek, çalışanlarına esneklik sunmanın yeni yollarını keşfetmeye itmiştir. Bu değişim, insan

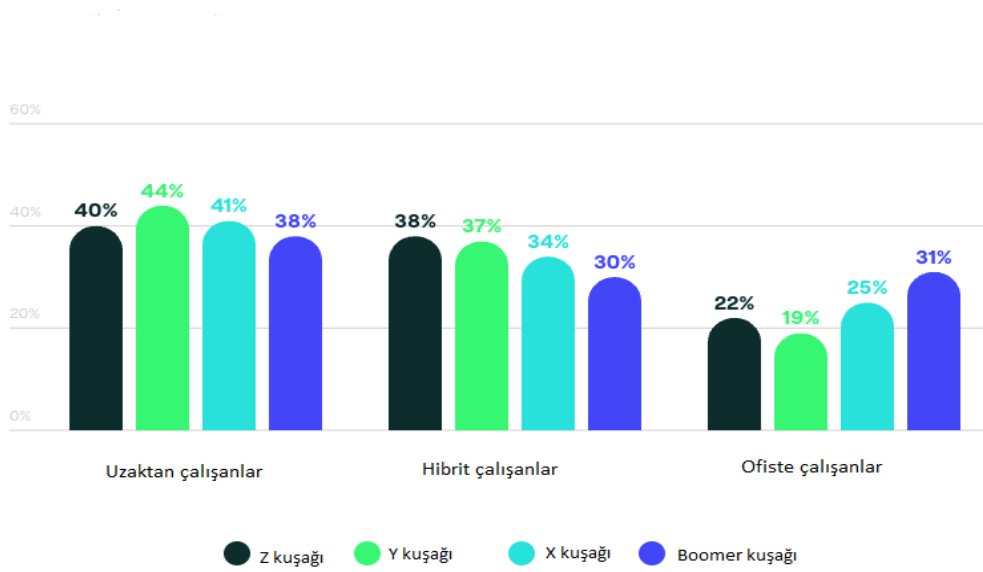
kaynakları (HR) profesyonelleri için hem fırsatlar hem de zorluklar oluşturmuştur. Uzaktan çalışmanın avantajları: Esneklik; Uzaktan alışma, çalışanlara iş ve özel hayat dengesi sağlama konusunda benzersiz fırsatlar sunar. Trafikte geçirilen zamanın azalması, daha esnek çalışma saatleri ve kişisel taahhütlerle daha iyi uyum, çalışan memnuniyetini önemli ölçüde artırabilir. Yetenek havuzu; uzaktan çalışma, coğrafi sınırları açarak daha geniş bir yetenek havuzuna erişim anlamına gelir. Artık şirketler için coğrafya bir engel değildir (Jalagat, 2019: 95). İnsan kaynakları üzerindeki etkileri: İşe alım ve onboarding; Uzaktan alışma modelleri, işe alım sürecini dijitalleştirilmiş mülakatlar ve sanal onboarding ile yeniden şekillendirmiştir. HR (İKY) profesyonelleri, adayları uzaktan değerlendirme ve şirket kùltürüne entegre etme yollarını bulmalıdır. alışan bağlılığı ve iletişim; uzaktan çalışırken çalışan bağlılığını ve takım ruhunu korumak, HR (İKY) için önemli bir görevdir. Düzenli sanal toplantılar, ekip inřa etkinlikleri ve açık iletişim kanalları, uzaktan çalışma düzenindeki çalışanların kendilerini değerli hissetmelerini sağlar. Performans yönetimi; uzaktan çalışma, performans yönetimini de değiştirmektedir. HR (İKY) profesyonelleri, görevlere dayalı performans ölçütleri ve kendini değerlendirme gibi yöntemlere daha fazla ağırlık vererek, çalışanların katkılarını adil ve objektif bir şekilde değerlendirmelidir (Donnelly, 2021: 84-105).

Ancak gerçek řu ki, evden çalışmak yeni ortaya çıkan bir olgu değildir (Duszyński, 2021: 1-2). Son dönemdeki koronavirüs hastalığı salgını, işgücünün büyük bir kısmının Bloomberg'in dünyanın en büyük evden çalışma deneyi olarak adlandırdığı řeye katılmasına neden olmuştur. Artık her ne kadar COVID-19 uzun vadede bizimle kalmayacak olsa da uzaktan çalışma kalacak. Salgın dönemi kesinlikle bazı kuruluşların esnek çalışma düzenlemelerine yaklaşım şeklini yeniden şekillendirecek. 2023 yılı, salgının çalışma şeklimizi değiştirmesinden bu yana uzaktan çalışmanın geleneksel ofis çalışmasına alternatif haline geldiği dördüncü yılını işaret etmektedir. Artık dünya çapında milyonlarca profesyonel evden, kafelerden veya tercih ettikleri diğer yerlerden çalışmaktadır. Hatta bu uzaktan çalışma patlaması "İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana işgücü piyasasındaki en büyük değişiklik" olarak bile adlandırılmaktadır. Evden alışma istatistikleri, uzaktan çalışmanın popùlaritesinin hızla arttığını ve uzaktan iř seçeneklerinin 2021 ortasından bu yana %1100'den fazla arttığını göstermektedir. Raporlar ayrıca, daha az dikkat dağıtıcı unsur, iř tatmini ve daha esnek programlar sayesinde uzaktan çalışanların ofisteki meslektaşlarına göre daha üretken olduklarını göstermektedir. Uzaktan çalışmanın iřin geleceğini, maliyetini, çalışanlar ve işletmeler üzerindeki etkisini nasıl şekillendirdiği konusunda hala anlaşılması gereken çok řey vardır. Owl Labs, Global Workplace Analytics ve diğer ünlü iř araştırma yetkilileri tarafından

yapılan anketlerden elde edilen önemli bulgular şunlardır: Evde yapılan işlerin yüzdesi Ocak 2019'da %4,7'den Mayıs 2020'de %61'e yükselmiştir. Uzaktan işyeri hizmetleri pazarının 2022'de 20,1 milyar dolardan 2027'ye kadar %23,8'lik bir Bileşik Büyüme Oranıyla 58,5 milyar dolara çıkması beklenmektedir. Küresel olarak şirketlerin %16'sı tamamen uzaktan çalışırken şirketlerin %44'ü hiçbir şekilde uzaktan çalışmaya izin vermemektedir. Küresel iş gücünün yüzde 83'ü hibrit çalışmanın ideal olduğunu düşünmektedir. 2021'den bu yana uzaktan çalışmayı seçen çalışanların sayısı %24, hibrit çalışmayı seçenlerin sayısı ise %16 artmıştır. Çalışanların %59'u muhtemelen bunu yapmayanlara uzaktan çalışma seçenekleri sunan bir işvereni seçecektir. Uzaktan çalışanlar, işe gidip gelmekten günde ortalama 72 dakika, yani haftada 6 saat tasarruf etmektedir. Ortalama bir ABD işvereni, yarı zamanlı uzaktan çalışan her çalışandan yılda 11.315 \$ tasarruf edebilmektedir. Her 2 profesyonelden 1'i (%52) çalışma yerinde esneklik sağlamak için %5 veya daha fazla ücret kesintisine razı olurken, %23'ü %10'un üzerinde bir ücret kesintisine razı olmaktadır. Uzaktan çalışanların %55'i ofiste olduğundan daha fazla saat evden çalışmaktadır. Şirketlerin yalnızca %20-25'i çalışanlarının ev-ofis ekipmanı ve mobilya masraflarını karşılamaktadır. Uzaktan çalışma, her yıl atmosfere 54 milyon ton karbon emisyonunu azaltabilir (Agbede, 2023: 2-3).

Global Workplace Analytics tarafından hazırlanan bir rapora göre, [2023] çalışanların zamanının yarısında evde çalışarak yılda 600 ila 6.000 dolar arasında tasarruf sağladığı tahmin edilmektedir. Tasarruf edilen miktar öncelikle seyahat, park etme ve yemek masraflarındaki azalmadan kaynaklanmaktadır. 12.455 katılımcıyla gerçekleştirilen Tracking Happiness araştırmasına göre tamamen uzaktan çalışma çalışanların mutluluğunu %20 arttırmaktadır. Bu anket, zamanlarının %100'ünü sahada çalışan kişilerin ortalama iş mutluluğunun, 1-10 arası bir ölçekte 5,90 olduğunu, uzaktan çalışanların ise 7,04 olduğunu göstermiştir. Ayrıca ortalama çalışanın mutluluğunun, eklenen her uzak iş günü için %3 oranında arttığı keşfedilmiştir. Y Kuşağı en çok uzaktan çalışırken mutlu olmaktadır. (Agbede, 2023: 4).

Tablo 1: Yaşlara göre uzaktan, hibrit ve ofiste çalışanların dağılımı

Kaynak: <https://www.notta.ai/pictures/preferred-working-style-by-age.png>

Sonuç olarak, evden çalışma istatistikleri, uzaktan çalışmanın yalnızca geçici bir eğilim olmadığını, çalışma şeklimizde uzun vadede devam etmesi muhtemel bir değişim olduğunu göstermektedir. Ek olarak, sanal iş birliği araçları ve bulut tabanlı sistemler gibi uzaktan çalışmayı daha erişilebilir ve verimli hale getiren yeni teknolojiler ortaya çıkmıştır. Birçok şirket uzaktan çalışmayı desteklemek için yeni stratejiler benimsemiştir. Stratejiler ilerledikçe, çalışanlar ile işverenler için uygulanabilir ve sürdürülebilir bir seçenek olarak kalması sağlanmalıdır. Bu amaçla uzaktan çalışmanın faydalarını ve zorluklarını keşfetmeye devam etmek önemlidir (Agbede, 2023: 7).

Ahmed Sherif (2024), konuyla ilgili olarak; “Struggles with working remotely worldwide 2020-2023” (2020’den 2023’e kadar dünya çapında uzaktan çalışmayla ilgili zorluklar) çalışmasını yapmıştır. Bu zorluklar içinde: Çok sık evde kalmak, Yalnızlık, Takım arkadaşlarından farklı bir saat diliminde olmak, Fişin çekilememesi, Motivasyonu korumak, Daha fazla çalışmak, Odaklanma zorluğu, İş birliği ve iletişimde zorluklar, Diğer zorluklar, Kariyer ilerlemesi veya büyümesi Evde dikkat dağıtıcı şeyler vb. tespit etmiştir. 2022’de bu ankete katılanların yaklaşık yüzde 21’i, uzaktan çalışırken yaşadıkları en büyük zorluğun, evden ayrılmak için bir nedenleri olmadığı için çok sık evde kalmak olduğunu belirtmiştir. Üstelik evden çalışan birçok kişinin mutlaka belirlenmiş bir çalışma alanı yok, yaşam alanı ile işyeri arasında bir bütünleşme sorunu yaşamaktadırlar. En önemlisi, ankete katılanların yaklaşık yüzde 15’i, uzaktan çalışmayla ilgili en büyük mücadelelerinin yalnızlık olduğunu

bildirmiştir. Sonuç olarak uzaktan çalışan çalışanlar, özel hayatlarıyla mesleki rutinlerini dengelemek için stratejiler bulmanın önemini vurgulamışlardır. Öte yandan çalışanlar, 2021’de iş birliği ve iletişim konusunda daha az zorluk yaşadıklarını da belirtmişlerdir. Bunun nedeni muhtemelen 2020 salgını sırasında, farklı konumlardan çalışırken başkalarıyla etkili bir şekilde iletişim kurmalarına ve iş birliği yapmalarına olanak tanıyan becerilerin hızla geliştirilmesidir. Çalışanlar farklı lokasyonlarda çalıřtıķça şirketler, yeni hibrit iş çözümlerinin doğasında bulunan bazı zorlukları hafifletme aciliyetiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Uzaktan çalışmayı desteklemek için geliştirilen stratejiler arasında çalışanlara yönelik eğitimler veya çalışanların farklı lokasyonlardan verimli bir şekilde iş birliği yapabilmelerini sağlamak için bilgi teknolojisi altyapısının genişletilmesi yer almaktadır. Mevcut uzaktan çalışma eğiliminin gelecekte de devam etmesi ve yaygın bir çalışma biçimi haline gelmesi muhtemel olduğundan, çalışanların yaşadığı zorlukları ciddiye almak elbette önemlidir. şu andaki zorlukların doğrudan üstesinden gelmek, gelecekte daha iyi çalışma koşulları sağlayacaktır (Sherif, 2024: 1-3).

Uzaktan çalışma eğilimi 2015 yılından bu yana küresel olarak yavaşça artmaktadır ve yıllık yaklaşık olarak %1 ila %3 arasında bir artış oranı göstermektedir. Ancak, 2020 yılında COVID-19 pandemisi dünya ekonomisini ve küresel piyasaları alt üst etti. İstihdam trendleri de bundan etkilenmiş olup, uzaktan çalışanların payı, iki yıl öncesine göre sadece %13 iken 2022’de %27’ye yükseldi. 2023 yılında küresel olarak uzaktan çalışanların payı en yüksek sektör kesinlikle teknoloji sektörüydü ve dünya genelinde teknoloji çalışanlarının %67’sinden fazlası tamamen veya çoğunlukla uzaktan çalışmaktaydı. İşverenler uzaktan çalışma ile nasıl başa çıkıyor? Dünya genelinde birçoķ işveren zaten uzaktan çalışma politikaları benimsemiştir. Buna göre, BT endüstrisi liderlerine göre, uzaktan çalışma benimseme nedenleri, şirketin yetenek havuzunu genişletme isteği, üretkenliği artırma ve ofis ekipmanı veya gayrimenkul yatırımlarından maliyetleri azaltma arzusu gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, işverenler dünya genelinde melez çalışma ile ilgili çeşitli endişelerle karşı karşıya kaldılar. Teknoloji liderleri arasında önde gelen endişeler arasında etkili iş birliğini sağlama ve melez çalışma ortamlarında kurumsal kültürü koruma yer almaktaydı. Dolayısıyla, kurumsal kültürü sürdürme, iş birliğini teşvik etme ve gayrimenkul yatırımları, küresel olarak ofise geri dönüş politikalarının ana iticileri olarak ortaya çıktı. Ancak, bu çabalar zorluklarla karşı karşıya kalmadan gerçeķleşmedi. Özellikle, işe geri dönmeye direnen çalışanların %21’i işverenlerin uzaktan çalışma politikalarını gözden geçirmesine neden oldu (Sherif, 2024: 5-7). 2023 yılında, teknoloji endüstrisi dünya genelinde uzaktan çalışanların en yüksek payına sahiptir; küresel olarak teknoloji endüstrisi çalışanlarının %67,8’i tamamen veya çoğunlukla

uzaktan çalışmaktaydı. Ajanslar ve danışmanlık endüstrisi ile finans ve sigorta endüstrisi ise sırasıyla %50,6 ve %48,7 oranında çalışanın çoğunlukla uzaktan çalıştığı ikinci ve üçüncü sırada yer aldı (Sherif, 2024: 8).

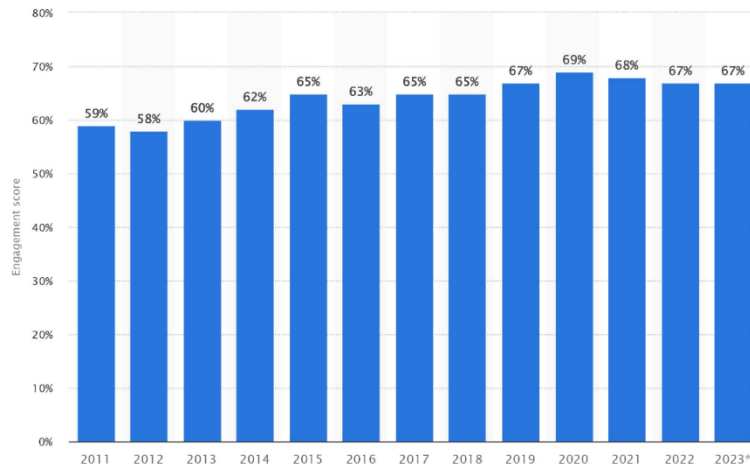
4. İşyeri Bağlılığının Oluşumu ve Ölçümü

İşyeri bağlılığı, bir çalışanın işverene duyduğu sadakat, motivasyon ve bağlılık derecesini ifade eder. İşyeri bağlılığı, çalışanın iş yerine ne kadar bağlı hissettiğini ve işe ne kadar bağlı olduğunu yansıtır. Bu, çalışanın işe olan tutkusunu, işverene olan sadakatini ve iş yerindeki memnuniyetini içerir. İşyeri bağlılığının oluşumu birçok faktöre bağlıdır. İyi bir liderlik, çalışanların işe olan bağlılığını artırabilir. İyi liderler, çalışanların potansiyellerini ortaya çıkarır, onlara destek sağlar ve onları motive eder. Rahat, destekleyici ve adil bir çalışma ortamı, çalışanların bağlılığını artırır. Pozitif bir iş kültürü ve işyerindeki ilişkilerin kalitesi, çalışanların işe olan bağlılığını etkiler. Çalışanlar, kariyerlerinde ilerleme fırsatlarına sahip olduklarında ve yeteneklerini geliştirebilecekleri bir ortamda bulduklarında daha bağlı hissederler. İş tatmini, çalışanların işlerinden ne kadar memnun olduklarını ve işlerini ne kadar keyifle yaptıklarını ifade eder. Yüksek iş tatmini, işe olan bağlılığı artırır. İşyeri bağlılığını ölçmek için birkaç yöntem bulunmaktadır. Çalışan memnuniyeti anketleri ve işyeri bağlılığı ölçüm araçları kullanılarak çalışanların duygusal bağlılığı ve memnuniyet seviyeleri değerlendirilebilir. Yöneticiler, çalışanların davranışlarını ve tutumlarını gözlemleyerek işyeri bağlılığı hakkında fikir sahibi olabilirler. Ayrıca, çalışanlarla düzenli geri bildirim alışverişi yaparak bağlılık düzeyini değerlendirebilirler. Yüksek işten ayrılma oranları ve düşük devam oranları, işyeri bağlılığının düşük olduğunu gösterebilir. İyi bir işyeri bağlılığı, genellikle çalışanların performanslarında ve üretkenliklerinde artışla ilişkilidir. Bu nedenle, çalışanların performansını izlemek ve üretkenlik seviyelerini değerlendirmek işyeri bağlılığının bir göstergesi olabilir. İşyeri bağlılığı hem çalışanlar hem de işverenler için önemli bir konudur çünkü bağlı çalışanlar daha motive olur, daha verimli çalışır ve şirketin hedeflerine daha fazla katkıda bulunurlar. Bu nedenle, işyeri bağlılığını artırmak için çeşitli stratejiler ve ölçüm araçları kullanılabilir (Baker, 2020: 107-138).

İşe bağlılık, örgüt üyelerinin iş rollerine uyum sağlaması ve bu rolleri fiziksel, bilişsel, duygusal ve zihinsel olarak kullanıp ifade etmeleridir. İş motivasyonunun üç yönü ise bilişsel, duygusal ve fiziksel katılımdır. İşe adanmışlık kavramıyla ilgili iki düşünce ekolu bulunmaktadır. Birinci ekol, tükenmişlik ve bağlılık arasında bir süreklilik olduğunu varsayar. İkinci ekol ise katılımı, tükenmişliğin olumlu antitezi olarak işlevsel hale getirir. Bu yaklaşıma göre, işe adanmışlık dinçlik, adanmışlık ve yoğunlaşma ile karakterize edilen olumlu, tatmin

edici, işle ilgili bir ruh halidir. Dinçlik, yüksek düzeyde enerji ve zihinsel dayanıklılıkla çalışma, işe çaba harcama isteği ve zorluklarla başa çıkma yeteneğini içerir. Adanmışlık ise işe güçlü bir şekilde dâhil olma, önemli hissetme, coşku ve ilham yaşama ile ilişkilendirilir. Yoğunlaşma ise işe tamamen kaptırılma ve zamanın hızla geçmesiyle karakterizedir. Organizasyonlar, enerjik ve işlerine adanmış çalışanlara ihtiyaç duyarlar. Bu kuruluşlar, çalışanlarından kişisel gelişim konusunda proaktiflik, inisiyatif ve sorumluluk beklerler (Schaufeli, 2002: 71-92).

Tablo 3: 2011'den 2023'e kadar dünya çapındaki çalışanların işyerine bağlılık puanı

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/699977/global-employee-engagement/>

Dünya genelinde çalışan bağlılığı 2011'den 2020'ye arttı ancak sonraki yıllarda biraz düşmüştür. 2022 ve 2023'te yüzde 67 seviyesindeydi. 2020'de en yüksek seviyesine ulaşarak yüzde 69'a çıkmıştır. İşyerine bağlılığı etkileyen birçok faktör vardır. Bunlar, çalışanların işlerine ve işverenlerine duydukları bağlılığı olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir. İyi bir liderlik ve yönetim tarzı, çalışanların işyerine olan bağlılığını artırabilir. Destekleyici, adil ve motive edici bir liderlik tarzı, çalışanların işlerine daha bağlı olmalarını sağlar. Rahat, destekleyici ve olumlu bir çalışma ortamı, çalışanların bağlılığını artırır. İşyerindeki ilişkilerin kalitesi, işyeri kültürü ve değerlerinin uyumu da önemlidir. Çalışanlar, işlerinde ilerleme ve kariyerlerinde gelişme fırsatlarına sahip olduklarında daha bağlı hissederler. Eğitim ve gelişim olanakları, işyerine olan bağlılığı artırabilir. İş tatmini, çalışanların işlerinden ne kadar memnun olduklarını ve işlerini ne kadar keyifle yaptıklarını ifade eder. Yüksek iş tatmini, işyerine olan bağlılığı artırır. Açık ve etkili iletişim, çalışanların işyerine olan bağlılığını artırır. Düzenli geri bildirim ve iletişim kanallarının olması, çalışanların kendilerini değerli hissetmelerini sağlar. Başarıları ödüllendirmek ve çalışanları tanımak, işyerine olan bağlılığı artırır. Adil ve performansa dayalı ödüllendirme sistemleri önemlidir. İş güvenliği sağlanması ve iş-stres

dengesinin iyileştirilmesi, çalışanların işlerine olan bağlılığını artırır. Çalışanların kendilerini güvende hissetmeleri ve iş-stres dengesini sağlamaları önemlidir. Bu faktörlerin işyerine bağlılığı etkilemesi karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. İyi bir işyeri bağlılığı sağlamak için bu faktörlerin dikkate alınması ve gerekli önlemlerin alınması önemlidir (Chandani, 2016: 1-7).

5. Uzaktan alışmanın İşyeri Kültürüne Etkisi

Uzaktan alışma, işyeri kültürünü etkileyen birçok faktörü doğrudan etkileyebilir. İşyeri kültürü, çalışanların işyerindeki değerler, inançlar, davranışlar ve ilişkilerin bir kombinasyonudur. Uzaktan alışma, geleneksel işyeri kültürünü değiştirebilir ve yeni dinamiklerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Uzaktan alışma, yüz yüze iletişimin azalmasına neden olabilir ve iletişim tarzlarını değiştirebilir. Çalışanlar daha fazla e-posta, anlık mesajlaşma veya video konferans gibi diğital iletişim araçlarını kullanabilir. Bu, işyeri iletişim kültürünü etkileyebilir ve iş birliği ve iletişim becerilerinin geliştirilmesini gerektirebilir. Uzaktan alışma, iş-yaşam dengesini artırabilir ve çalışanların daha fazla esneklik kazanmasını sağlayabilir. Bu, işyeri kültürünün daha fazla esneklik ve çalışanların kişisel ihtiyaçlarına daha fazla saygı gösterme eğiliminde olmasını teşvik edebilir. Uzaktan alışma, işverenlerin çalışanlara daha fazla güven duymasını ve onlara daha fazla sorumluluk vermesini gerektirebilir. Bu, işyeri kültüründe bir güven atmosferinin oluşturulmasına ve çalışanların daha bağımsız çalışmasını teşvik edebilir. Uzaktan alışma, işyeri bağlılığını etkileyebilir. İşyerinde fiziksel olarak bulunmanın eksikliği, işyerine olan duygusal bağlılığı azaltabilir. Ancak, doğru destek ve iletişimle, uzaktan çalışanlar da işyerine olan bağlılıklarını sürdürebilirler. Uzaktan alışma, ekip çalışmasını ve iş birliğini etkileyebilir. Fiziksel olarak bir araya gelmenin eksikliği, yaratıcı düşünme ve inovasyonu etkileyebilir. Bu nedenle, işyeri kültürünün inovasyonu teşvik etmek ve yaratıcı düşünmeyi desteklemek için uygun ortamları sağlaması önemlidir. Uzaktan alışma işyeri kültürünü önemli lde etkileyebilir ve işyerlerinin bu değişikliklere uyum sağlamak için esneklik göstermesi gerekebilir. İletişim, esneklik, güven ve işbirliği gibi unsurların dikkate alınması, uzaktan çalışmanın işyeri kültürüne olumlu bir Şekilde entegre edilmesine yardımcı olabilir (Raghuram, 2021: 147-163).

Briksson ve Santesson (2021), “Organizational Culture in a Remote Setting: A Qualitative Study on Organizational Culture and the Effects of Remote Work” (Uzaktan alışma Ortamında rgtsel Kültür: Uzaktan çalışmanın rgtsel Kültür ve Etkileri zerine Nitel Bir alışma) araştırmasını yapmıştır. Örgütsel kültür, geniş çapta bilinen bir kavramdır ve birçok kişi, bir organizasyonun genel performansı ve işletmeye olan ilişkisi açısından önemli olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmanın fikri, 2020 yılında ortaya çıkan küresel COVID-19

pandemisi bağlamında doğmuştur. Yazarların örgütsel kültür konusundaki ilgisi ve alandaki araştırma eksikliği, araştırma sorusunun uzaktan çalışmanın örgütsel kültürü ne ölçüde etkilediği olduğu sonucuna yol açmıştır. Çalışmanın amacı, COVID-19 pandemisi sonrasında bile daha esnek bir tutuma ilişkin yaygın tartışmalar nedeniyle uzaktan çalışmanın kültür üzerindeki etkileri hakkındaki bilgileri derinleştirmektir. Bu çalışmadaki teorik çerçeve, örgütsel kültürü incelemenin üç farklı perspektifine dayanmaktadır. Araştırma, nitel bir durum çalışmasına dayanmaktadır ve dokuz yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, uzaktan çalışmanın örgütsel kültürü belirli bir ölçüde etkilediğini göstermektedir. Yazarlar, uzaktan çalışmanın örgütsel kültür üzerindeki daha uzun vadeli ve kalıcı etkilerini çıkarabilmek için benzer bir çalışmayla ilgili gelecekteki araştırmaları önermektedir (Eriksson, 2021: 3).

Begüm (2023), “Culture, Motivation, and Performance: Remote and Workplace Dynamics in Organizations” (Kültür, Motivasyon ve Performans: Kuruluşlardaki Uzaktan ve İşyeri Dinamikleri) çalışmasında konuya farklı bir açıdan değinmiştir.

“Bu çalışmada, Türk bankalarındaki işyeri ve uzaktan çalışanlar arasındaki örgüt kültürü algılarındaki ayrılık incelenmiştir. Çalışanların çoğu kültürü bürokratik olarak görürken bazıları aynı zamanda yenilikçi ve destekleyici olarak da görmüşlerdir, buna karşılık uzaktan çalışanların bakış açıları farklıdır. Araştırma, iş performansını önemli ölçüde etkileyen farklı çalışma tarzlarını ortaya çıkarmış, uzaktan çalışanların belirgin şekilde olumlu bir etki sergilediğini göstermiştir. Ancak, iki grup arasında iş tatmini ve motivasyonun iş performansı üzerindeki etkilerinde belirgin farklar tespit edilmemiştir. Beklenmedik bir keşif, uzaktan çalışanlar arasında destekleyici bir örgütsel kültür ile iş performansı arasındaki ters ilişkidir. Örgütsel bağlılığın, iş tatmini ve performansı artırma rolü vurgulanmıştır. Bu araştırma, işyeri ve uzaktan çalışanlar bağlamında, örgütsel kültür ile çalışan performansı arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamamıza katkı sağlar. Değerlendirmeler, işyeri çalışanlarının etkili iletişim ve iş birliğini vurgularken, uzaktan çalışanların etkili planlama ve görev yürütme önceliğine verdiğini göstermektedir. Çalışma, içerik olarak belirli bir endüstriye odaklanmış olup, örneklem boyutu sınırlamaları dikkate alınarak, gelecekte bu karmaşık ilişkilerin daha çeşitli bağlamlarda incelenmesi için dikkate alınmalıdır” (Begüm, 2023: 727).

Uzaktan çalışmanın birçok avantajı ve işyeri kültürüne olumlu etkileri bulunmaktadır. Uzaktan çalışma, çalışanlara daha fazla esneklik ve iş-yaşam dengesi sağlar. Çalışanlar işlerini evden veya uzaktan bir yerden yaparak iş ve kişisel hayat arasında daha iyi bir denge kurabilirler. Uzaktan çalışma, işverenler ve çalışanlar için maliyetleri azaltabilir. Farklı coğrafi bölgelerden yetenekli bireylerle çalışma olanağı, işyerlerinin küresel iş birliği yapmasını kolaylaştırır. Uzaktan çalışma, trafik ve enerji tüketimini azaltarak çevre üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Daha az araba kullanımı ve ofis kullanımı, karbon ayak izini azaltabilir. Uzaktan

çalışma seçeneği sunmak, çalışan memnuniyetini artırabilir ve işe bağlılığı güçlendirebilir. Çalışanların esneklikten ve iş-yaşam dengesinden memnun olmaları, genel olarak işyerinde daha mutlu ve motive olmalarını sağlayabilir. Bazı durumlarda, uzaktan çalışma daha yüksek verimliliğe yol açabilir. Ofis ortamında oluşabilecek rahatsızlıkların ve kesintilerin olmaması, çalışanların odaklanmasını ve işlerini daha verimli bir şekilde yapmasını sağlayabilir. Bu avantajlar ve olumlu etkiler, işyeri kültürünü geliştirebilir ve işverenlerin çalışanlarına daha iyi bir çalışma ortamı sunmasına yardımcı olabilir. Uzaktan çalışma, modern iş dünyasında giderek daha popüler hale gelmektedir ve doğru bir şekilde uygulandığında işyeri kültürünü olumlu yönde etkileyebilir (Klopotek, 2017: 39-49).

6. Sosyal Sermaye Odağında Geleceğin İş Ortamları

“Sosyal sermaye” terimi, iş ortamlarında çalışanlar arasındaki güven, iş birliği ve dayanışma gibi sosyal ilişkilerin ve ağların değerini ifade eder. Geleceğin iş ortamlarında, sosyal sermayenin önemi giderek artmaktadır çünkü çalışanlar arasındaki sağlam ilişkiler, iş performansını artırır, iş birliğini teşvik eder ve işyeri kültürünü güçlendirir. Geleceğin iş ortamlarında liderlik tarzları, esneklik ve duyarlılık üzerine odaklanacaktır. Liderler, çalışanların ihtiyaçlarını anlamak ve onlara destek olmak için duyarlı olmalıdır. Ayrıca, esnek liderlik yaklaşımları, çalışanların farklı beceri ve güçlük seviyelerine uyum sağlamalarına yardımcı olabilir. Gelecekteki iş ortamları, çeşitliliği teşvik eden ve dâhil edici bir kültüre sahip olacak şekilde tasarlanmalıdır. Farklı arka planlardan gelen çalışanlar arasında güven ve iş birliğini artırmak için çeşitliliğe ve dâhil ediciliğe odaklanmak önemlidir. Gelecekteki iş ortamları, esnek çalışma modellerini benimseyerek çalışanların iş-yaşam dengesini ve esnekliğini artırmalıdır. Uzaktan çalışma, esnek saatler ve sıkışık olmayan iş takvimleri gibi esneklik sağlayan uygulamalar, çalışanların işlerine daha bağlı olmalarını sağlayabilir. Geleceğin iş ortamları, dijital iletişim ve iş birliği araçlarını etkin bir şekilde kullanarak çalışanların birbirleriyle bağlantı kurmalarını ve etkili bir şekilde iletişim kurmalarını sağlamalıdır. Sanal toplantılar, anlık mesajlaşma ve diğer dijital araçlar, uzaktan çalışanların birbirleriyle bağlantı kurmalarına yardımcı olabilir. Gelecekteki iş ortamları, çalışanların sürekli olarak gelişimlerine ve yeteneklerini genişletmelerine olanak tanıyacak şekilde tasarlanmalıdır. Eğitim ve gelişim fırsatları, çalışanların işlerine olan bağlılıklarını artırabilir ve sosyal sermayeyi güçlendirebilir. Geleceğin iş ortamları, sosyal sermayeyi güçlendirmek ve çalışanların işyerinde daha mutlu, daha verimli ve daha bağlı olmalarını sağlamak için sosyal ilişkilere ve iş birliğine odaklanmalıdır. Bu, iş performansını artırırken aynı zamanda işyeri kültürünü de geliştirecektir (Ruff, 2006: 278-295).

şirketlerin bakış açısından gelecekteki iş ortamı hem iç hem de dış faktörleri kapsamaktadır. Bu faktörler de birbiriyle ilişkilidir; dolayısıyla tahmin görevinin, etkileşime girebilecek çok sayıda unsurun akılda tutularak üstlenilmesi gerekir. Bu karmaşık ortam göz önüne alındığında; kurumların planlama operasyonunu geliştirmek ve bundan faydalanmak için desteklemeleri gerekmektedir. Bu destek, yapılan tavsiyelere açık olmayı da içerir, çünkü bu olmadan planlama grubu çalışamaz ve tahmin unsuru ivme kaybeder (Merritt, 1974: 54). Geleceğin iş ortamları, teknolojinin hızla geliştiği bir dönemde büyük değişimlere uğrayacak. İş dünyasının geleceğini şekillendiren bazı önemli faktörler açıklığa kavuşturulmalıdır. Gelecekte alışanlar, sürekli öğrenmeye odaklanacak. Teknolojik gelişmeleri takip ederek kendilerini güncel tutacaklar. Bu, iş dünyasının daha hızlı ve esnek bir şekilde adapte olmasını sağlayacak. Müşteri toplantıları sanal gerçeklik ortamlarında gerçekleşecek. Uzaktan alışma daha yaygın hale gelecek ve ofisler fiziksel mekân sınırlarını aşacak. Doğa dostu tasarımı ofisler, yeşil bitkiler ve oksijen dolu çalışma alanları sunacak. Bu, alışanların verimliliğini artıracak ve sağlıklı bir çalışma ortamı sağlayacak. Üç boyutlu yazıcılar, ofislerde daha yaygın olarak kullanılacak. Ayrıca robot sekreterler, bazı rutin işleri insanlar adına yapacak. Büyük veri analizi, iş dünyasının yönetiminde önemli bir rol oynayacak. Yapay zekâ, liderlere gerçek zamanlı anlayış sunacak ve iş süreçlerini optimize edecek. Yapay zekâ destekli chatbotlar, müşteri hizmetleri çalışanlarına yardımcı olacak. Ancak insan dokunuğu ve duygusal bağlantı her zaman önemli olacak. Geleceğin iş ortamları, teknoloji ve insan faktörünün dengeli bir şekilde entegre edildiği, verimli, işbirlikçi ve çalışan dostu alanlar olacak.

7. Sonuç ve Öneriler

Uzaktan alışma giderek daha yaygın hale gelirken, işyeri bağlılığı ve sosyal sermayenin önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Bu makale, uzaktan çalışmanın işyeri bağlılığı ve sosyal sermaye üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Araştırmanın değerlendirmeleri, uzaktan çalışmanın işyeri bağlılığı ve sosyal sermaye üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Uzaktan alışma, işyeri kültüründe değişikliklere neden olabilirken, çalışanların işyerine olan bağlılıklarını etkileyebilir. Değerlendirmelerimiz, uzaktan çalışmanın işyeri bağlılığını artırıcı veya azaltıcı etkileri olabileceğini göstermektedir.

Uzaktan çalışmanın işyeri bağlılığını artırıcı veya azaltıcı etkilerini elemine etmek için şu önerileri düşünebiliriz: Uzaktan çalışanlarla düzenli iletişim kurulması ve erişilebilirliklerinin artırılması önemlidir. Teknolojik araçlar (örneğin, video konferans sistemleri, anlık mesajlaşma uygulamaları) kullanılarak sık ve yapıcı iletişim sağlanmalıdır. Bu, alışanların bağlılık hissetmelerini destekler. Liderlerin, uzaktan çalışanların ihtiyaçlarını

anlaması ve onlara destek olması önemlidir. Liderlik, güven ve motivasyonu artıracak şekilde yönetilmeli ve çalışanların duygusal ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır. Uzaktan çalışma sürecinde, iş performansı ve beklentileri net bir şekilde belirlenmelidir. Çalışanların ne beklediği ve ne yapması gerektiği konusunda şeffaf olunmalıdır. Bu, belirsizlikleri azaltacak ve çalışanların bağlılık duygularını güçlendirecektir. Uzaktan çalışanların birbirleriyle etkileşimde bulunmaları ve sosyal bağlarını güçlendirmeleri teşvik edilmelidir. Sanal kahve molaları, sosyal etkinlikler veya iş birliği projeleri gibi faaliyetler düzenlenebilir. Bu, işyeri kültürünü korumanın ve takım ruhunu canlı tutmanın bir yoludur. Uzaktan çalışanların performanslarını düzenli olarak değerlendirmek ve geribildirim sağlamak önemlidir. Açık ve yapıcı geri bildirimler, çalışanların kendilerini geliştirmelerine ve bağlılık duygularını artırmalarına yardımcı olabilir.

Ayrıca, sosyal sermayenin uzaktan çalışma süreçlerinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. İşyeri kültürünün ve çalışanlar arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, uzaktan çalışanların işyerine olan bağlılıklarını artırabilir ve iş birliği ve iletişimi teşvik edebilir. Bu araştırma, iş dünyasında uzaktan çalışmanın giderek artan önemini vurgularken, işyeri bağlılığı ve sosyal sermayenin korunması ve güçlendirilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Uzaktan çalışma uygulamalarının işyeri kültürüne ve sosyal sermayeye nasıl etki ettiğini anlamak, işletmelerin uzaktan çalışma stratejilerini daha etkili bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir. Sonuç olarak, bu araştırma, gelecekteki iş dünyasında sosyal sermayenin ve işyeri bağlılığının önemini vurgulamaktadır. Uzaktan çalışmanın yaygınlaşmasıyla birlikte, işletmelerin bu değişime uyum sağlamak ve çalışanların bağlılığını ve iş birliğini korumak için stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Agbede, Tobi. (2023). Remote Work Statistics: 50+ Key Facts to Know in 2024. Erişim adresi: <https://www.notta.ai/en/blog/remote-work-statistics> Erişim tarihi: (03.03.2024).
- Baker, B. D. & Lee, D. D. (2020). Spiritual formation and workplace engagement: prosocial workplace behaviors. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 17(2), 107-138.
- Begüm, A. L. (2023) Culture, Motivation, and Performance: Remote and Workplace Dynamics in Organizations. *OPUS Journal of Society Research*, 20(56), 8. Pp. 727-750.
- Bourdieu, Pierre. (1983). "Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital" in *Soziale Ungleichheiten* (Soziale Welt, Sonderheft 2), edited by Reinhard Kreckel. Göttingen: Otto Schartz & Co.

- Bueno, E., Paz Salmador, M., & Rodríguez, Ó. (2004). The role of social capital in today's economy: Empirical evidence and proposal of a new model of intellectual capital. *Journal of intellectual capital*, 5(4), 556-574.
- Chandani, A., Mehta, M., Mall, A., & Khokhar, V. (2016). Employee engagement: A review paper on factors affecting employee engagement. *Indian Journal of Science and Technology*, 9(15), 1-7.
- Chayko, M. (2014). Techno-social life: The internet, digital technology, and social connectedness. *Sociology Compass*, 8(7), 976-991.
- Donnelly, R., & Johns, J. (2021). Recontextualising remote working and its HRM in the digital economy: An integrated framework for theory and practice. *The International Journal of Human Resource Management*, 32(1), 84-105.
- Duszyński, Maciej. (2021). Remote Work and Telecommuting Statistics for 2021. Erişim adresi: <https://resumelab.com/job-search/remote-work-statistics> Erişim tarihi: (04.03.2024).
- Eriksson, L., & Santesson, H. (2021). Organizational Culture in a Remote Setting: A Qualitative Study on Organizational Culture and the Effects of Remote Work. *Student thesis*. Uppsala University, Disciplinary Domain of Humanities and Social Sciences, Faculty of Social Sciences, Department of Business Studies.
- Felstead, A., & Henseke, G. (2017). Assessing the growth of remote working and its consequences for effort, well-being and work-life balance. *New Technology, Work and Employment*, 32(3), 195-212.
- Field, J. (2016). *Social capital*. Routledge.
- Fukuyama, F. (2002). Social capital and development. *SAIS Review (1989-2003)*, 22(1), 23-37.
- Green, T. K. (2005). Work culture and discrimination. *Calif. L. Rev.*, 93, pp. 623-658.
- Grootaert, C. & Van Bastelaer, T. (Eds.). (2002). *The role of social capital in development: An empirical assessment*. Cambridge University Press.
- Jackman, R. W., & Miller, R. A. (1998). Social capital and politics. *Annual review of political science*, 1(1), 47-73.
- Jalagat, R. & Jalagat, A. (2019). Rationalizing remote working concept and its implications on employee productivity. *Global journal of advanced research*, 6(3), 95-100.
- Kłopotek, M. (2017). The advantages and disadvantages of remote working from the perspective of young employees. *Organizacja i Zarządzanie: kwartalnik naukowy*, (4), 39-49.
- Kolankiewicz, G. (1996). Social capital and social change. *British Journal of Sociology*, 427-441.
- Koley, Gaurav; Deshmukh, Jayati; Srinivasa, Srinath (2020). "Social Capital as Engagement and Belief Revision". In Aref, Samin; Bontcheva, Kalina; Braghieri, Marco; Dignum, Frank; Giannotti, Fosca; Grisolia, Francesco; Pedreschi, Dino (eds.). *Social Informatics*.

- Lecture Notes in Computer Science. Vol. 12467. Cham: Springer International Publishing. pp. 137-151.
- Lee, R. (2009). Social capital and business and management: Setting a research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 11(3), 247-273.
- Liu, D., Kirschner, P. A., & Karpinski, A. C. (2017). A meta-analysis of the relationship of academic performance and Social Network Site use among adolescents and young adults. *Computers in human behavior*, 77, 148-157.
- Malone, T. W. (2004). *The future of work*. Audio-Tech Business Book Summaries, Incorporated.
- Merritt, T. P. (1974). Forecasting the future business environment-The state of the art. *Long Range Planning*. Volume 7, Issue 3, 54-62.
- Nie, N. H. (2001). "Sociability, interpersonal relations, and the Internet: Reconciling conflicting findings". *American Behavioral Scientist*. 45 (3): 420-435.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual review of sociology*, 24(1), 1-24.
- Portes, A., & Landolt, P. (2000). Social capital: promise and pitfalls of its role in development. *Journal of Latin American Studies*, 32(2), 529-547.
- Portes, Alejandro (1998). "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology". *Annual Review of Sociology*. 24: 1-24.
- Raghuram, S. (2021). Remote work implications for organisational culture. *Work from home: Multi-level perspectives on the new normal*, 147-163.
- Rainie, Lee and Barry Wellman. (2012). "Networked Creators." Ch. 8 in *Networked: The New Social Operating System*. Massachusetts: MIT Press.
- Ritter, T., & Pedersen, C. L. (2020). Digitization capability and the digitalization of business models in business-to-business firms: Past, present, and future. *Industrial Marketing Management*, 86, 180-190.
- Ruff, F. (2006). Corporate foresight: integrating the future business environment into innovation and strategy. *International Journal of Technology Management*, 34(3-4), 278-295.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V., & Bakker, A. B. (2002). The measurement of Engagement and burnout: A confirmative analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3, 71-92
- Schullery, N. M. (2013). Workplace engagement and generational differences in values. *Business Communication Quarterly*, 76(2), 252-265.
- Shahid, A., & Azhar, S. M. (2013). Gaining employee commitment: Linking to organizational effectiveness. *Journal of management research*, 5(1), 250.

Sherif, Ahmed. (2024). Struggles with working remotely worldwide 2020-2023. Erişim adresi: <https://www.statista.com/statistics/1111316/biggest-struggles-to-remote-work/> Erişim tarihi: (03.03.2024).

Sullivan, C. (2012). Remote working and work-life balance. In *Work and quality of life: Ethical practices in organizations* (pp. 275-290). Dordrecht: Springer Netherlands.

İSLAMCILIK AKIMININ TÜRK SİYASAL HAYATINDAKİ İDEOLOJİK EVRİMİ

Funda Gülşen¹

Öz

Bu makale, Türkiye'deki İslamcılık akımının tarihini, gelişimini ve dönüşümünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. İslamcılık, Türkiye'nin modernleşme ve laikleşme süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) kurulmasına kadar olan süreçte İslamcılık akımının seyrini kapsamaktadır. Çalışmada tarihsel parametreler, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları, tek parti dönemi, 1960-1980 yılları ve 1980-2002 yılları arası dönem olarak belirlenmiştir. Bu dönemlerin seçilme nedeni, askeri müdahaleler ve mevzuatsal düzenlemeler ile İslamcılığın temsilinde önemli bir rol oynamasıdır. Çalışmada bu dönemler tarihsel karşılaştırmalı ve betimleyici yöntemlerle incelenmiştir. İslamcılık akımının filizlenmesi, Tanzimat ve Islahat Fermanları dönemlerinde Osmanlı'nın Batı'ya olan tepkisinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, İslamcılık akımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını önlemek amacıyla bir kurtuluş misyonu üstlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise İslamcılık, laiklik ilkesinin benimsenmesiyle birlikte kamusal alandan uzaklaştırılmış ve bu da İslamcı kesimlerin tepkisine neden olmuştur. 1961 Anayasası ve yeni seçim sistemi sayesinde parlamentoda ilk kez İslami referanslara sahip Milli Nizam Partisi temsil olanağı bulmuştur. Böylece İslamcı kimliğe sahip Milli Görüş geleneği ortaya çıkmış ve bu geleneğin partileri Türk siyasi yaşamında etkin olmuştur. Neoliberal politikaların benimsenmesi, SSCB'nin yıkılması ve sol-sağ çatışmasının güç kaybetmesi Milli Görüş partilerinin güç kazanmasını sağlamıştır. Ancak 28 Şubat süreci Milli Görüş içinde derin bir sarsıntı yaratarak bölünmenin önünü açmıştır. Milli Görüş partileri içinden ortaya çıkan AK Parti ile birlikte İslamcılık akımı yeni bir aşamaya geçmiştir. AK Parti, İslamcı söylemleri terk ederek daha kapsayıcı bir politika izlemiş ve laik sınırlar içinde dindar bir toplum yaratma hedefini benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Akımlar, İslamcılık, Türkiye'de İslamcılık

Jel Kodları: D74, Z00, Z12

Abstract

The Islamic movement played a significant role in Turkey's modernization and secularization processes. This article presents the history, development, and transformation of the Islamic movement in Turkey, covering its course from the Ottoman Empire to the establishment of the Justice and Development Party (AK Party). The study examines various historical parameters, including the final years of the Ottoman Empire, the single-party period, and the periods between 1960-1980 and 1980-2002. These periods were selected due to the significant role played by military interventions, legislative regulations, and the representation of Islamism. Historical comparative and descriptive methods are employed to analyze these periods. The emergence of the Islamist movement can be seen as a response to the West by the Ottoman Empire, during the Tanzimat and Islahat Fermani periods. During the aforementioned period, the Islamic movement pursued a mission of preservation to avert the fragmentation of the Ottoman Empire. However, in the initial years of the Republic, Islamism was excluded from the public sphere due to the implementation of the principle of secularism, which elicited a

¹ Akdeniz Üniversitesi, Doktor Adayı, fundakoyuncu.93@gmail.com, Orcid: 0000-0002-5514-3602

response from Islamic groups. Subsequently, with the aid of the 1961 Constitution and the new electoral system, the National Order Party, which had Islamic references, was able to secure representation in parliament for the first time. Thus, it can be observed that the National Vision tradition with an Islamic identity emerged, and its parties became influential in Turkish political life. The adoption of neoliberal policies, the collapse of the Soviet Union, and the weakening of the left-right conflict enabled National Vision parties to gain power. However, the February 28th process caused a deep shock in the National Vision movement, leading to its division. The emergence of the AK Party from within the Milli Görüş movement represented a new phase in Islamic political thought. The party pursued a more comprehensive approach, moving away from its Islamist discourse and embracing the objective of establishing a devout society within the framework of secularism.

Key Words: Political Movements, Islamism, Islamism in Turkey

Jel Codes: D74, Z00, Z12

1. Giriş

İslamcılık, Batı karşısında geri kalma, onlar tarafından sömürülme ve Müslüman toplumların kendi ulemalarının uygulamalarına karşı İslam'ın özüne dönüşü içeren tepkiler kümesi olarak ortaya çıkmıştır. İslam'ın diğer dinler gibi yaşamın tüm alanını düzenlemesi ve açıklaması ideolojilerle benzerlik göstermektedir. Ancak İslamcılık din gibi dünyayı açıklarken sadece dogmatik öğelere yer vermemektedir. İslamcılık böylece bir dini argümandan öte insan yaşamına yönelik açıklama getiren, sistemli ve rasyonel meşrulaştırma yöntemiyle fikirler sunan bir ideoloji haline gelmiştir (Tunaya, 1998; Gülaıp, 2003; Kara, 2013). İslamcılık düşüncesi Osmanlıda Tanzimat ve Islahat Fermanlarına karşı oluşan İslami kesimlerin tepkileriyle ortaya çıkmıştır. İslamcılar getirilen yeniliklerden ziyade yeniliklerin İslami gelenek ve kurallara uygun olup olmamasıyla ilgilenmiştir. Milliyetçiliğin yükseldiği bu dönemde Osmanlı çok fazla toprak kaybetmiş ve Batı karşısında çok fazla yenilgi almıştır. Parçalanmaya karşı oluşturulan Osmanlıcılık gibi akımların da başarılı olamaması İslamcılığın yükselmesini sağlamış ve kimi zaman Türk milliyetçiliğiyle sarmalanarak tezahür etmiştir. İslamcılık 20. yüzyıl başında II. Abdülhamit tarafından dış politika aracı olarak da kullanılmış ancak Osmanlı'nın Müslüman toplumlara yardım edememesi üzerine başarısız olmuştur.

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra devletin laiklik ilkesine yönelik yaptığı düzenlemeler, İslamcı çevrelerin tepkisini çekmiş ve bir dizi isyana neden olmuştur. İslamcı örgütler ve oluşumlar sert bir şekilde bastırılmış ve İslamcı kesimler çok partili yaşama geçilene kadar büyük oranda susturulmuştur. Katı laik uygulamalar 1945 sonrasında CHP eliyle yumuşatılmaya başlanmış Demokrat Parti iktidarında ise daha da yükselmiştir. Pakistan'ın İslami bir ulus devlet olarak kurulması, Müslüman Kardeşler Hareketi ve göç olgusunun yükselmesi 1950'li yıllarda İslamcılık düşüncesinde önemli etkiler yaratmıştır. Özellikle göç

olgusu Türkiye’de büyük kentlerde İslamcı örgütlerin kurulmasında ve İslamcı kökenli partilerin yerel seçimlerde oy oranlarında büyük önem arz etmiştir. 1960 yılında gerçekleşen askeri müdahale ile Demokrat Parti iktidardan düşürülerek kapatılmıştır. Bu yıllarda Demokrat Partinin yerini Adalet Partisi almış ve İslamcı kesimlerin oyunu konsolide etmiştir. İslamcıların siyasette özerk olarak bulunmasının ve kimi yazarlara göre İslam’ın büyük oranda siyasallaştığı yıllar ise 1970’ler olmuştur. 1960’ların sonunda Necmettin Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi ve ardından yerini alan Milli Selamet Partisi İslami temellerle kurulan ilk partiler olmuştur. Milli Görüş Hareketi 1980 askeri darbesine kadar koalisyonlarla hükümetlerde yer almış ve milliyetçi-muhafazakâr bir tutum benimsemiştir. 1980 darbesiyle tüm diğer partiler gibi Milli Selamet Partisi de kapatılmış ve partililere siyasi yasak getirilmiştir. Siyasi yasaklar kalkınca Erbakan kurduğu Refah Partisi ile değişen dünya düzenine uygun ancak İslami temelden kopmayan söylemler geliştirmiştir. Milli Görüş hareketi, kapatılmalar ve baskılar sonucunda sırayla Refah-Fazilet-Saadet Partileri ile temsil edilmiştir. Refah partisi içindeki tartışmalar sonucunda farklı fraksiyonlar ortaya çıkmış ve bu durum Yenilikçiler olarak anılan grubun Adalet ve Kalkınma Partisini kurmasıyla sonuçlanmıştır. Fazilet Partisi içinden çıkan iki parti AK Parti ve Saadet Partisi (SAADET) bugün hala siyasi yaşamda bulunmakta ve İslami söylemler ile İslamcı kesimin oylarını almaktadırlar.

Bu çalışma, Türkiye'deki İslamcı düşüncenin evrimini, siyasi ve toplumsal değişimlerle bütünleştirerek incelemektedir. Osmanlı döneminden başlayarak AK Parti'nin kuruluşuna kadar olan süreci kapsayan çalışma, İslamcılık kavramının kökenlerini ve anlamını irdeleyerek başlamaktadır. Ardından Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye'deki İslamcılık akımının seyrine ve 1924-1960 ile 1960-1980 yılları arasında yaşanan önemli siyasi ve toplumsal değişimlere odaklanmaktadır. İslamcı düşüncenin yeni bir ivme kazandığı 1980 askeri müdahalesi ve sonrasındaki gelişmelerin İslamcılık anlayışına etkileri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Son olarak, küreselleşme ve Post-İslamcılık kavramları ile AK Parti dönemindeki İslamcı düşüncenin gelişim süreci incelenmektedir. Çalışma Türkiye'nin siyasi ve toplumsal tarihindeki önemli dönemlerinde, İslamcı düşüncenin ideolojik ve stratejik olarak geçirdiği dönüşümlerinin analiz edildiği bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

2. İslamcılık Akımının Tarihsel ve Kavramsal Analizi

Dinler de tıpkı ideolojiler gibi dünyayı açıklamak için semboller sistemi ortaya koymaktadır. İdeolojiler, Batı Avrupa toplumlarının geçirdiği evrim sonucu ortaya çıkmış ve çeşitli yollarla (emperyalizm, Batılılaşma reformları gibi) Doğu ülkelerine sirayet etmiştir. İslamcılık da bu şekilde Batı’dan gelen bu düşünce sistemi ile geleneksel İslami değerlerin

birleşimini sistematikleşerek ortaya çıkmaktadır. İslamcılığı geleneksel İslam'dan ayıran en önemli farkı dini kendisini meşrulaştırma biçimini değiştirmesi olduğu söylenebilir. İslamcılık ile artık aşkın bir gücün varlığının dayanak gösterilmesi yerine rasyonel kaynaklara başvurulmaya başlanmaktadır. Dolayısıyla İslamcılık da artık diğer ideolojilere benzer bir yapıya kavuşmaktadır. Nitekim Tunaya (1998: 13) da İslamcılığı tıpkı diğer akımlar (Sosyalizm, Türkçülük, Batıcılık) gibi ideolojik bir niteliğe sahip olarak tanımlamaktadır. Sistemli bir fikir ve inanç kümesi sunması ve gerçekleştirilebilmesi için sosyal bir hareket öngörmesi onun ideolojik niteliğinin nedenini oluşturmaktadır (Tunaya, 1998: 13-14). Gülalp (2003: 25) dinselliğin artması veya azalması olarak tezahür eden olayların esasında siyasi mücadelelerin bir ifadesi olduğunu kabul etmektedir. İslam'ın bu şekilde siyasi hareketlerin ifadesi olması ona ideolojik bir nitelik kazandırmaktadır. Gülalp (2003: 26) İslam'a yüklediği bu ideolojik anlamı İslamcı yazar Ali Şeriatî'nin Marksizm ve İslamcılığı aynı segmentte değerlendirdiği yazısıyla desteklemektedir. Ali Şeriatî İslamcılık ve Marksizmi insan yaşamının ve düşüncesinin tüm boyutlarını kucaklayan, ontolojik ve kozmolojik olarak birbirine zıt iki ideoloji olarak tanımlamaktadır (Gülalp, 2003: 25-26). Bulaç (2005: 51) diğer yazarların aksine İslamcılığı belli bir tarihe özgü ideoloji olarak değil yeni durumlarda kendini geliştiren ve yeniden üreten bir süreç olarak ele almaktadır. İslamcılık, siyasi, kültürel ve sosyal önderler zümresinin, İslami manevi, ahlaki ve kültürel değerlerine uygun bir dünya düzeni tasavvurları ve çalışmaları bütünüdür (Bulaç, 2005: 50-51).

İslamcı kimliğin oluşmasında Batı ve Batılılaşma düşüncesi önemli bir rol oynamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Batı politik, askeri ve ekonomik olarak Müslüman nüfusun olduğu bölgelerde yayılmaya başladı. İslami düşünce bu dönemde geri kalmışlık karşısında savunmacı bir tutum benimsedi. Bu tutum saf İslam'a nasıl geri döneceklerini, İslam'ı nasıl canlandıracaklarını ve İslam medeniyetinin köklerine nasıl döneceklerini sorgulamalarına yol açtı (Dağı, 2005: 22). Karpat (2010: 31) İslami kimliğin ortaya çıkışını ekonomi-politik perspektiften incelemektedir. İslam'ın siyasallaşmaya başlaması kapitalizmin piyasa güçlerinin yayılcı karakteri doğrultusunda Avrupalıların Müslüman topraklarını işgal etmesi ile gerçekleşmeye başlamıştır. Müslüman kitlelerin harekete geçmesi yalnızca Avrupalı devletlere karşı ve onlar sayesinde değil aynı zamanda kendi hükümetleri ve ulemalarının uygulamalarına karşı oluşan muhalefet sebebiyle de gerçekleşmiştir (Karpat, 2010: 31-32). İran dışındaki İslamcı hareket, ulemayı mevcut iktidarın işbirlikçisi olarak görmekte ve karşısında yer almaktadır. Sünni İslamcılar ulemanın iktidarı ele geçirdiği bir din adamları devletini de reddetmektedirler. İslamcıların esas taleplerinin içtihat olması nedeniyle ulemanın dinsel

bilgileri ve yargılama hakları, İslamcılar nezdinde meşruiyetini yitirmektedir. Ulemaya yönelttikleri en temel eleştiriler; i) laik bir iktidar doğrultusunda şeriata uygun olmayan yasaların kabulü, ii) mevcut iktidara karşı köle ruhlu tavır ve iii) Batılı modernlikle varılan uzlaşma (Roy, 2005: 57-58). Kara'ya (2013: 17) göre ise İslamcılık, 19. ve 20. yüzyıllarda İslam'ı bir bütün olarak hayatın her alanına hâkim kılmak ve rasyonel metotlarla Müslümanları batı sömürsünden, kötü yönetimden ve hurafelerden kurtarmak için oluşturulan siyasi ve düşünce çalışmalarının bütünüdür. İslamcılık hareketi Osmanlı'da ve İslam dünyasında İslahat ve modernleşme projesinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır (Kara, 2013: 17).

3. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Osmanlılıktan İslamcılık Akımına Geçiş

Türkiye'de İslamcılığa dair ilk tartışmalar 18. yüzyılın son çeyreğine III. Selim dönemine kadar geriye götürülebilmektedir. Bu dönemde başlayan modernleşme hareketleri (laik mektepleşme, modern ordu) kâfiri taklit ve bilim-din çatışması gibi tartışmalara neden olmuştur (Kara, 2013: 22). Osmanlı'da yaşanan dönüşümler Batı'da gelişen kapitalizmin etkisi altında gerçekleşmiştir. Yükselen milliyetçiliğe karşı imparatorluğun tepkisi birliği hedefleyen Osmanlı ulusu fikri olmuştur. Böylece "Osmanlılık" fikri dini ve etnik kökene bakılmaksızın Osmanlı topraklarında yaşayan herkesi eşit saymayı amaçlayan bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Batı emperyalizminin Osmanlıyı çevreleştirme politikası, Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlerle ticaret yapmayı tercih etmesi sanayi ve ticarete etnik ve dini bir iş bölümü yaratmıştır. Gayrimüslimlere yönelik Batının ayrımcı politikaları ve Osmanlıya dayatılan kapitülasyonlar, Osmanlılık fikrinin başarısız olmasına neden olmuştur (Gülalp, 2003: 27).

Mektepleşme ile eğitimde ikili (mektepleşme-medrese) bir yapı ortaya çıkmış ve bilginin kaynağı, bilimin anlamı ve değeri üzerinde farklı fikirler oluşmuştur. Tanzimat ve İslahat fermanlarıyla birlikte bu tartışmalar siyasi, hukuki, hürriyet, eşitlik ve rejim alanlarına taşınmıştır (Kara, 2013: 22). Tanzimat ve İslahat fermanları arasında geçen 17 yılda sarayın yeni düzenlemelere gitme niyeti ortaya çıkmış ve İslam devletinin idari geleneklerinden kopması olarak yorumlanmıştır. Bu kopuşa ilk İslamcılar (Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, vd.) içerik ve biçim olarak Batı'dan kopya edildiği gerekçesiyle tepki göstermişlerdir. İlk nesil İslamcılar da Müslüman toplumların Batı'nın gerisinde kaldığını kabul etmişler ancak devletin ve toplumun dönüştürücü unsurlarının İslami gelenek ve kurallara uygun olması gerektiğini savunmuşlardır (Bulaç: 2005: 52-53).

İslamcılık fikrinin derinleşmesi 1870 yılında İttihad-ı İslam (İslamda birlik) hareketinin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. İttihad-ı İslam politikası Tanzimat ve İslahat fermanları

sonrası ortaya çıkan yeni siyasi birliğin nasıl sağlanacağına yönelik oluşturulan akımlardan bir tanesidir. Tüm milletleri eşit sayan Osmanlılık fikrinin kısmen başarısız olması İslamcılık hareketinin yükselmesini sağlamıştır. İslamcılık fikri, Osmanlı içindeki fertleri Türk olsun ya da olmasın tüm Müslümanların Osmanlı vatandaşı sayılmasını içermektedir. İslamcılık daha sonra Osmanlı sınırlarından taşarak yeni bir “İslam milleti” fikrine kadar uzanmış ve II. Abdülhamit döneminde uluslararası siyasette yeni bir araç haline gelmiştir. (Kara, 2013: 22-23). Yeni Osmanlıların düşüncesi de bu tartışmaların içinde ortaya çıkmıştır. Yeni Osmanlılar İslahat fermanına karşı İslamcı bir tepki koyarken aynı zamanda Tanzimat’ın reformcu hedeflerini paylaşmaktadır. İslahat fermanının Müslüman kamuoyunda dışarıdan bir müdahale olarak algılanması ve gayrimüslimlere yönelik bazı ayrıcalıklar tanıdığına yönelik görüşler bir dizi itiraza neden olmuştur. Bu itirazları konsolide ederek dile getiren Yeni Osmanlılar olmuştur. Yeni Osmanlılar modernleşmeye karşı olmamakla birlikte Tanzimatçı yöneticilerin otokratik politikalarını ve kurumsal yeniliklerin üstün bir ahlaki ilke olmamasını eleştirmekteydiler. Yeni Osmanlılara göre kurumsal yenilikler İslami geleneklere ve Osmanlı yönetim ilkelerine göre olmalıydı. Batıdan alınması gereken özgürlük, demokrasi gibi kavramları İslami ilkelere uygun hale getirmeye çalışmışlardır (Gülalp, 2003: 28).

İslamcılık gerçek ve homojen yapısına II. Meşrutiyet yıllarında kavuşmuştur. Meşrutiyetin dinamik yapısı ve siyasi olayları ile İslamcılık gerçek bir siyasi kuvvet olarak ortaya çıkmıştır (Tunaya, 1998: 33). Kara (2013: 23) da İslamcılığın müstakil bir hareket olarak ortaya çıktığı tarihi II. Meşrutiyet olarak göstermektedir. II. Meşrutiyetten sonra İslamcılık diğer fikir akımlarını terk etme şeklinde değil onların içinde öne çıkma yöntemiyle yükselişe geçmiştir. Bu dönemde kendisini İslamcı olarak tanımlayan aydınlar II. Abdülhamit’in istibdat uygulamalarına karşı muhalif bir konumda bulunmuşlardır. Kara’ya (2013: 23) göre bu dönemde İslamcılar için meşrutiyet rejimi dinileştirme anlamına gelmektedir. Meşrutiyet konusunda aynı tutumu benimsemeseler de II. Abdülhamit’ in politikaları ile İslamcılarının modern dinleşme eğilimleri benzerlik göstermektedir (Kara, 2013: 23). Meşrutiyet’in tekrar ilan edilmesi ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasının etkileri basına da yansımıştır. Bu dönemde basılan iki önemli dini dergi Sırat-ı Müstakim ve Sebilü-r Reşad’dır. Dergide yazarlar arasında Eşref Edip, İsmail Hakkı, Babanzade Ahmed Naim, Mehmed Akif ve Şemsettin Günaltay gibi isimler bulunmaktadır. Dergilerde Kuran’ın tek kaynak olduğu savlarının yanı sıra Meşveret (danışarak yönetme) usulünün vurgulandığı da görülmektedir. Burada bahsi geçen meclisin Batı parlamentolarından farklı olarak kanun koyucu niteliği bulunmamakta gerçeği araştırma ve din bilginlerinden oluşma misyonları bulunmaktadır. Bu isimler arasında milliyetçi eğilimler zaman zaman ortaya çıksa da İslamcı ideoloji milliyetçiliğe karşı bir duruş sergilemektedir.

Aynı dönem yükselmekte olan Türkçülüğü bir çeşit ırkçılık olarak nitelemektedirler (Mardin, 2015: 7-8).

II. Abdülhamit'in modernleşmeyi dinle uyumlulaştırma çabası özellikle eğitimde ve siyasette ortaya çıkmaktadır. II. Abdülhamit'in İslamcılık fikri Arap topraklarında oluşan İslamcılıktan (Afgani, Reşid Rıza, Kasımi) farklıdır. Arap İslamcılığının içerdiği hürriyet fikirleri nedeniyle II. Abdülhamit bilhassa fikirlerinden uzak durmuştur. II. Abdülhamit'in amacı modernleştirilen ancak aynı zamanda din ve ahlakla uyumlu olan uygulamalarla, tebaanın Osmanlı hilafeti ve saltanatına sadakatini sağlamaktır (Kara, 2013: 23-24). Gülalp'e (2003: 30) göre de Abdülhamit'in İslamcılığı bir devlet ideolojisi ve iktidarını meşrulaştırma aracı olmuştur. Savaşta alınan yenilgiler sonrası imparatorluğun Hristiyan nüfusu azalmış ve Türk ve Arap Müslümanlar çoğunluğa geçmişti. Bu iki etnisite din şemsiyesi altında birleştirilerek zayıflayan devletin toplumsal kaynaklarını güçlendirmeyi amaçlamaktaydı (Gülalp, 2003: 30).

Panislamizm kavramı halife unvanının siyasal amaçlarla kullanılması için II. Meşrutiyet sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Aydın (2013: 47) İttihad-ı İslam ve Panislamizm politikalarının aynı zeminde olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. 1870'lerde ortaya konulan İttihad-ı İslam politikalarıyla ondan neredeyse yarım asır sonra oluşturulan Panislamizm düşünce arasında çok fazla fark olduğunu savunmaktadır. Panislamizm görüş İttihad-ı İslam düşüncesinden farklı olarak sosyal yaşama yönelik hassasiyetlerin ötesinde çok yaygın bir Müslüman kamuoyunu temsil etmektedir (Aydın, 2013: 47). Bu politikayla Osmanlı Batı sömürgesi altındaki Müslümanları da konsolide etmeyi amaçlamış ve bunun sonucunda buradaki Müslümanlar Osmanlı yönetiminden yardım beklentisine girmişlerdir. Abdülhamit'in sömürge altındaki Müslümanlara yardım edememesi sonucu Panislamizm projesinin başarısız olmasında önemli bir etken olmuştur (Gülalp, 2003: 31). Ayrıca İmparatorlukta dini-etnik farklılığı içeren bir işbölümü bulunmaktaydı. Bu yıllarda gayrimüslim nüfus toplam nüfusun %20'sine kadar düşmüş olsa da bu kesim içindeki burjuvazi, ticaret sektörünün %90'ını elinde bulunduruyordu. Dolayısıyla Panislamizm ekonomide önemli rolü olan gruplarla olan bağlantı ve kontrol mekanizmasını oluşturmayı da zora sokmaktadır (Zürcher, 2005: 75).

Bağımsızlık savaşı yıllarında İslamcılık önemli bir rol oynamıştır. Anadolu'nun işgalcilere karşı direniş için örgütlenmesi din adamları ve İslami kurumlar tarafından organize edilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda etkili olan bu kişiler I. ve II. Meclislerde temsilci olarak bulunmuşlar ancak Cumhuriyet'in laik idealleri nedeniyle kamu hizmetlerinde daha az yer almaya başlamışlardır (Mardin, 2015: 17).

4. 1924-1960 Yılları: İslamcı Görüşlerin Kamusal Alandan Uzaklaştırılması

1924 yılında Şeriye ve Evkaf Vekâletinin lağvedilmesi, Tevhit-i Tedrisat kanununun çıkarılması ve Hilafetin kaldırılması ve 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı sonrası Takrir-i Sükûn ve Tekke ve Zaviyelerin kaldırılması kararları İslamcılık için yeni bir dönemin başladığını göstermektedir (Kara, 2013: 27). Tunaya (1998: 91) Halifeliğin kaldırılmasını Türkiye Cumhuriyeti'nin "dini demokrasilik" özelliğine son vermesi olarak değerlendirmektedir. Özü boşaltılmış ve günümüz için anlamı bulunmayan Hilafet makamının kaldırılmasını devrimci bir hareket olarak nitelemektedir (Tunaya, 1998: 91). Milli mücadelede önemli rol oynayan ve I. Meclis'te çoğunlukta olan din insanları Cumhuriyet sonrası arka plana itilmiştir. Bu tarihten sonra İslamcı yayın organları kapatılmış, kitaplara sansür uygulanmış, din eğitimi en alt seviyeye indirilmiş ve dini kadrolar farklı bölgelere dağıtılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Şemseddin Günaltay gibi İslamcı görüşe sahip bazı isimler eski görüşlerinden uzaklaşarak yeni kadroya katılmışlardır. 1926 yılında Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki öncülüğünde Mehmet Akif Ersoy, Babanzade Ahmet Naim Bey ve Elmalılı Hamdi Yazır'a devlet bütçesiyle dönemin en büyük ve kaliteli dini yayını hazırlatılmıştır (Kara, 2013: 27). 1924 yılında inanç ve ibadetle ilgili işlerin resmi olarak yürütülmesi için Başbakanlık'a bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bu kurumla birlikte din işleri devletin denetimi altına alınmış ve 1937 yılında laiklik Anayasa'ya değiştirilemez ilke olarak eklenerek hukuksal alt yapı sağlanmıştır (Kurtoğlu, 2005: 209).

Gülalp'e (2003:33) göre Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu Osmanlı modernleşmesinin devamı şeklinde gelişse de kurucu ideoloji olan Kemalizm modernleşmeyi Osmanlı'dan tamamen kopuş olarak gerçekleştirmiştir. Kemalist ideoloji ayrıca devletin meşruiyetini İslam olmaktan çıkararak yerine Türk milliyetçiliğini koymuştur. İslam'ın siyasal bir araç olarak kullanılmasını engellemek isteyen yeni kadro seküler bir denetim kurmayı amaçlamaktadır. 1924 Anayasası ilk haliyle ulusun dininin İslam olduğunu belirtirken bu madde 1928 yılında Anayasadan çıkartılmıştır. 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Sait isyanı Kürt ve İslamcı bir başkaldırı tehlikesini ortaya çıkarmış ve bu nedenle hükümet Türk milliyetçiliğini ve laikliği pekiştiren düzenlemeleri hızlandırmıştır (Gülalp, 2003: 33-34). Cumhuriyet'in kurucu kadroları bu şekilde Batıcı ve laik ideallerle düzenlemeler yaparken yapılan düzenlemelerin aşırıya kaçtığını ve köklü olmadığını savunan bir aydınlar grubu ortaya çıkmıştır. Bu aydın grup rejim olarak Cumhuriyeti desteklerken yeni rejimin kültür politikalarına karşı çıkmıştır. Bu grup sesini açık olarak değil genellikle yakınlarındaki kişilerle gerçekleştirdikleri sohbetlerde ve yayımladıkları yazılarda çıkarmışlardır. Savundukları temel tez Osmanlı'dan bahsetmeden

milli bir varlık kazanılamayacağıdır. Bu itirazlar Terakkiperver Partisi'nin programında ve eğilimlerinde de görülmektedir (Mardin, 2015: 18). 1924 yılında kurulan Terakkiperver Partisi Rauf Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy'un da katılımıyla kurulmuştur. Parti programına koyduğu 6. madde ile dini inanç ve düşüncelere saygılı olduğunu belirtmiş ve bu durum Halkçı Parti'yle arasının açılmasına neden olmuştur. Bu sırada meydana gelen Şeyh Sait isyanı ile Terakkiperver Partisi'nin ilişkilendirilmesi sonucu parti İcra Vekilleri Heyeti kararı ile kapatılmıştır (Tunaya, 1998: 91-92).

1945 yılına kadar İslamcı hareket açık bir kampanya girişiminde bulunamamıştır. Bu zamana kadar bazı İslamcı ayaklanmalar (Menemen Olayı, Bursa'da Arapça Ezan Olayı, Siirt'te Şeyh Halit, İskilip Olayı) ortaya çıksa da başarısız olmuşlar ve hükümet tarafından bastırılmışlardır (Tunaya, 1998: 108-112). Ancak II. Dünya Savaşı sonrası tek parti ideolojisi üzerinde tartışmalar başlamış, İslamcılık çevrelerinin talebi de katı laik ilkelerin esnetilmesi olmuştur. Bu tarihten önce de bazı İslamcı basın organları yayın yapmaya başlamıştır. 1939 yılında Nurettin Topçu "Hareket" dergisini, Eşref Edip 1948'de "Sebilürreşad" dergisini ve Necip Fazıl 1943'te "Büyük Doğu" dergisini çıkarmaya başlamıştır (Kara, 2013: 29). Mardin (2015: 21) 1940'lı yıllarda başlayan katı laikliği yumuşatmaya çalışan hareketleri İslamcı olarak nitelmenin yanlış olduğunu savunmaktadır. Çok partili yaşama geçişle ortaya çıkan Millet Partisi ve 1970'lerde kurulan Milli Selamet Partisi'nin de İslamcılık akımı içinde değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Bu hareketlerin daha çok Batı'dan gelecek kültürel transferlere yönelik tedbir niteliğinde olduğunu söylemektedir. Bu hareketlerin "taşralı İslam" davranışları olduğunu ve düzenli sistematik bir niteliği olmadığını savunmaktadır. Buna karşılık Mısır'da ortaya çıkan Müslüman Kardeşler 'in İslam'la modernliği bağdaştırmaya çalıştığını ve bunu yaparken İslamcı nizam için kuramlar kümesi ortaya koydukları ölçüde İslamcı olduklarını kabul etmektedir (Mardin, 2015: 21).

1945 yılına kadar tek parti yönetimi hakim olmuş ve İslamcı fikirler siyasette etkili olamamıştır. Terakkiperver ve Serbest Fırka gibi parti denemeleri olsa da laik düzen için tehlike sayılarak kapatılmıştır. 1945'te meclisin açılış konuşmasında devlet başkanı İsmet İnönü muhalefet partilerinin kurulmasını iyi karşılanacağını açıklamış ve ardından 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi ile Türkiye çok partili yaşama geçmiştir. Tek parti dönemi boyunca sesini duyuramamış, bastırılmış kesimler çok partili yaşamla birlikte siyasi arenaya çıkmıştır. Bu şekilde 1945 Temmuz'dan itibaren 24 tane siyasi parti kurulmuştur. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat parti bastırılmış ve ihmal edilmiş kesimleri konsolide ederek yeni bir dönemi başlatmıştır (Tunaya, 1998: 11-13). Demokrat Parti iktidara geldikten hemen sonra yaptığı ilk işlerden biri ezanın Arapça okutulması kararını almak olmuştur. Demokrat Parti son

CHP iktidarı döneminin (1947-1950) başlattığı dini alan düzenlemelerini (din dersleri, İmam Hatip Kursları, dini yayınların artması, ...) genişleterek devam ettirmiştir. İslamcı hareketi etkileyecek en önemli gelişmelerden bir tanesi İmam Hatip okullarının eğitim sistemi içine dahil edilmesi olmuştur. Bütün bu gelişmelerle birlikte toplumda dinsel talepler yükselmeye başlamış ve taleplerin içeriği yasaklanan tarikat faaliyetlerinin gizlice devam ettirildiğini göstermiştir. Gizli tarikatlardan olan Ticaniler aktif olarak protesto kampanyalarına başlamışlardır. Mecliste Arapça ezan okumak ve Atatürk heykellerine saldırı düzenlemek gibi eylemler gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu olaylardan sonra tarikatın lideri ve 400 üyesi tutuklanarak hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu sırada İslamcı cemahtan olan bazı yazarlar da devletin laik, batıcı ve ulusalcı niteliklerine saldırmaya başlamışlardır. Bu yazarlar arasında yer alan Necip Fazıl kumar oynadığı gerekçesiyle tutuklanmış ve yayınladığı Büyük Doğu dergisini çıkarmaması yönünde baskıya uğramıştır. Demokrat Parti'ye taşradan devletin dininin İslam olması ve laiklik ilkesinin Anayasadan çıkarılmasına yönelik talepler yükselmiştir. Millet Partisi'nin de dini radikal üyeleri Atatürk'ün mezarına çelenk koyulması âdetini protesto etmişlerdir. İki partinin yönetimi de bu aşırılıklara azletme gibi sert uygulamalarla karşılık vermişlerdir (Kara, 2013: 30; Rustow, 1995: 80-84).

Bulaç'a (2005: 65) göre 1950 yılı İslamcı hareket için üç önemli sebeple dönüm noktasıdır; i) Pakistan'ın 1947'de Müslüman bir ulus devlet olarak kurulması ulus temelli İslam devleti fikirlerinin oluşmasını sağlamış, ii) Pakistan devriminden ilham alarak Mısır'da Müslüman kardeşlerin ortaya çıkması ve böylece İslamcı hareketlerin iktidarı hedefleyen bir formasyona dönüşmesi ve iii) Geçmişte hilafet merkezi olan Türkiye'nin çok partili yaşama geçmesi ve dini düzenlemeleri gerçekleştirmesidir. Tüm bunlara ek olarak uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler (II. Dünya Savaşı, sömürge devletlerin ulus devlet olarak kurtulma görüşleri) İslamcı fikirleri etkilemiştir. Bu tarihte yaşanan önemli bir olgu ise göç olmuştur. Modern kentlerin gettolarına göç eden kitlenin yönelimi ve talepleri İslamcı hareketin şekillenmesinde etkili olmuştur (Bulaç, 2005: 65-66). İstanbul'un başta olduğu yoğun göç alan bölgelerde daha dindar, daha talepkar ve daha dayanışmacı aileler kenar semtlerde bloklaşmaya başlamıştır. Kara'ya (2013: 31) göre bu kitleler İslamcılığın güç devşirmesinde önemli rol oynamaktadırlar (Kara, 2013: 31). Bu sosyal hareketlilik, köylü Müslümanlığın şehirlere taşınmasına neden olmuştur. Bu durumun şehirleşmeye değil "arabeskleşmeye" evrilmiş ve gecekondulaşmaya paralel olarak bir "arabesk İslam" şeklinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bölgelerde estetikten yoksun olarak ortaya çıkan camiler ve paralelinde yaygınlaşan tarikat zümreleri şehirlerde arabesk İslami hareketin üsleri olmuştur. Bu tarikatlarda şehirlerin serbest ve modern yaşam tarzından kaçanların toplandıkları mekanlar olarak

cemaatleşmeye yönelmiştir. Osmanlı'daki mahalle kültürünün yerini alan bu yeni görünümü Ocak (2013: 136) köylü ve arabesk olarak nitelemektedir (Ocak, 2013: 135-136).

5. Kurumsallaşma Çabaları: 1960-1980 Yılları

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale ile Demokrat Parti iktidardan indirilmiş ve üyeleri yargılanmıştır. İktidarı geçici olarak elinde bulunduran ve yeni Anayasa'nın hazırlanması için öncü olan Milli Birlik Komitesi Atatürk Devrimlerine dönüşün hedefleneceğini ve din istismarına izin verilmeyeceğini bildirmiştir (Tunaya, 1998: 73). Müdahalenin ana gerekçeleri arasında irticanın gösterilmesi dini alanında düzenlemeler yapılacağını göstermektedir. Kara'ya (2013: 31) göre Türkiye'deki askeri müdahaleler ve dini/İslamcı hareketlerin canlanması veya başka bir boyuta geçmesi arasında doğru bir orantı bulunmaktadır. Ancak dönüştürülmek istenilen tarafın (İslamcı kesim) pasif olmaması ve tek tip değil karmaşık bir yapıya sahip olması nedeniyle müdahaleler sonrası İslamcı kesimde dönüşüm veya canlanma yaşanmaktadır (Kara, 2013: 31). Ancak beklenilen aksine Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) İslami düzenlemeler için ılımlı mesajlar vermesi İslamcılar tarafından demokrasinin getirileri olarak yorumlanmıştır. Tekin ve Akgün'e göre (2005: 658) MBK Kurtuluş mücadelesinde din insanlarının rolünü vurgulayarak ve İslamcı kesime ılımlı mesajlar göndererek muhafazakar çıkar gruplarının politize olmasının önüne geçmeyi ve devleti milli niteliğine döndürmeyi amaçlamıştır (Tekin & Akgün, 2005: 658).

Kara'ya (2013: 31) göre bu dönemin öne çıkan en önemli gelişmelerden bir tanesini tercüme faaliyetleri oluşturmaktadır. Müslüman Kardeşler 'in ve Mevdudi'nin fikirleri çevrilerek Türkiye'de okunmaya başlanmış ve İslamcı görüşlerde değişime neden olmuştur. Müslüman bireyi öne çıkaran yeni fikirler, bireyin inanç konularından ahlaki meselelere kadar Türkiye'de yaşayan diğer insanlar ve Müslümanlardan farklı olduğunu ve olması gerektiği konusundaki görüşlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu görüşlerle Türkiye'de İslam genel bir mesele olmaktan çıkarak özel, kendine özgü bir yapıya kavuşacak ve diğer akımlardan (milliyetçi-muhafazakar) büyük oranda kopacaktır. Tercüme büyük bir kesim tarafından okunmuş ve okuyan kitlenin tek tip olmaması nedeniyle farklı etkiler ortaya çıkarmıştır. İslamcılık tarihini Mısır, Pakistan daha sonra da İran üzerinden okuyan Cumhuriyet ve Osmanlı ile bağları zayıf, daha aktivist, radikal, cihatçı, ümmetçi, siyasi talepleri kuvvetli ve rejim muhalifi bir dini yapı oluşmuştur. Kara'ya (2013: 32) göre Türkiye'deki tercüme faaliyetlerinin en büyük problemi, Türkiye'deki dini ve siyasi kültürle, Müslüman halkın hafızasında örtüşmeyen alanlardaki boşlukları doldurarak Türkiye'nin 1960 öncesi İslamcılık birikimine ve yerli kaynaklara dönülmesini zorlaştırmasıdır (Kara, 2013: 31-32).

Milli Birlik Komitesi müdahale sonrası Anayasa Komisyonu kurarak yeni bir Anayasa hazırlığı için çalışmaları başlatmıştır. 1961 yılında referanduma sunularak kabul edilen 1961 Anayasası laiklik ilkesini genel esasların içinde kabul etmiştir. Anayasanın laiklik maddesi değiştirilemeyecek hükümler arasında sayılmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcudiyeti korunmuştur (Tunaya, 1998: 80-82). 1961 yılında kurulan Adalet Partisi 1960'lı yılların sonuna kadar İslamcı çevrelerin oyunu konsolide etmiştir. 1960'ların sonunda Milli Nizam Partisi'nin kurulmasıyla İslamcı hareket müstakil bir hareket olarak legal siyasi rekabete girmiştir (Tekin & Akgün, 2005: 658).

Necmettin Erbakan başta olmak üzere partinin kurucu kadrosunun çoğunluğu mühendislerden oluşmakta ve siyasi olarak milliyetçi-muhafazakar bir çizgide bulunmakla AP içinden çıkmışlardır. Partinin programı ve sloganları arasında faizsiz düzen, önce ahlak ve maneviyat, İslam ortak pazarı ve Siyonizm-masonluk karşıtlığı yer almıştır (Kara, 2013: 33). Dönemde hakim olan ekonomi modeli olan İthal İkameci anlayış nedeniyle küçük ve bağımsız işletmeler yok olma tehdidiyle karşılaşmışlardır. Milli Nizam Partisi'nin tabanını bu yok olmak üzere olan taşralı, küçük işletmeler ve tarikatlara bağlı muhafazakar kesimler oluşturmaktaydı (Gülalp, 2003: 45). Sarıbay (2013: 748) Milli Nizam Partisi'nin modernleşme teorisine paradoksal olarak geliştiğini savunmaktadır. Modernleşme teorilerinin sanayileşme ve modernleşmeye paralel olarak dinin etkisinin azalacağı iddiasının MNP'nin kurulmasıyla paradoksal bir görünüm kazandığını kabul etmektedir. Modernleşme ölçütlerine göre belirli bir mesafe almış olan Türkiye'de Milli Nizam gibi İslamcı fikirlerle bir parti kurulmuş ve bu parti ağır sanayileşme hedeflerini dile getirmiştir (Sarıbay, 2013: 748).

Ocak'a (2013: 121) göre 70'li yıllarla birlikte İslam büyük ölçüde siyasallaşmıştır. Bu durumun gerekçesini İslami temellerle kurulan bir parti olan Milli Selamet Partisi'nin bu yıllar boyunca birçok koalisyon hükümetinde bulunması olarak göstermektedir. Hükümet ortaklığının yanı sıra İslamcı çevrelerde sivil toplum örgütlerinin yaygınlaşması ve basın-yayın araçlarının artması İslamcı akımın siyasallaşma ivmesinin yükseldiğini göstermektedir (Ocak, 2013: 121). Milli Nizam Partisi kuruluşundan kısa bir süre sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış ve onun yerini yine aynı kadrodan oluşan Milli Selamet Partisi almıştır. Milli Selamet Partisi de MNP'nin söylemi olan kalkınma ve sanayileşme ile gerçek bağımsızlığın kazanılacağı iddiasını devam ettirmiştir (Gülalp, 2003: 13). MSP maneviyatçılığı öne çıkararak sağ partilerle, devletçiliği ön plana çıkaran söylemleriyle de sol partilerle rekabet etmiştir. Sosyal adalet kavramlarını kullanması ve CHP ile kurulan koalisyon nedeniyle MSP'nin komünizmle yakınlaştığı söylenmiştir. 1975 yılında Adalet Partisi ve CGP ile girdiği Milliyetçi Cephe koalisyonuyla bürokraside dindar bir kadrolaşma ve tekelci sermayeye karşı

devlet yatırımları gibi icraatlar gerçekleştirmiştir. MSP 1977 yılında II. Milliyetçi Cephe koalisyonunda da yer almış ancak bu koalisyonun ömrü uzun olmamıştır. 1980 yılında gerçekleşen askeri müdahale sonrası diğer tüm partiler gibi MSP de kapatılmış ve müdahalenin öncelikli gerekçelerinden bir tanesi olarak kısa süre önce MSP'nin Konya'da gerçekleştirdiği miting gösterilmiştir (Çakır, 2013: 759).

Mert'e (2005: 414) göre İslamcılık Osmanlı'da Meşrutiyet'le hedeflediği kurtuluş ideallerine Cumhuriyetle beraber ulus devlet içerisinde devam etmiştir. İslamcılık milli bir proje olarak kabul edilmese de kurtuluş ideolojilerinden birisi olması nedeniyle milliyetçi akımla buluşması zor olmamıştır. Türkiye'deki İslamcı hareket başlarda dini sembollere yer veren bir ulus devlet milliyetçiliği ekseninde kalmıştır. Erbakan'ın başlattığı Milli Görüş hareketi de bu muhafazakar-milliyetçi anlayıştan kaynaklanmaktadır. Milli Görüş hareketinin de Meşrutiyet yıllarındaki benzerleri gibi bir kurtuluş ideolojisi olduğunu ve Batı karşısındaki geri kalmışlığın üstesinden gelme hedefleri ile öne çıktığını savunmaktadır. Bu nedenlerden dolayı da İslami terimlerden ziyade iktisadi terimlerin kullanıldığının altını çizmektedir. Milli Görüş hareketini diğer iktisadi kalkınmacı görüşlerden ayıran özelliği ise gelişmenin manevi yönünü vurgulaması oluşturmaktadır (Mert, 2005: 414). Sarıbay (2013: 746) MNP ve MSP'yi modernleşme teorisi perspektifinden incelemiş ve İslami fikriyatın bu partilerle Batı'nın "medeniyet değiştirme" projesine karşı alternatif olabilir mi sorusunu tartışmıştır. Bu soruya bulduğu cevap İslami fikriyatla kurulan bu partilerin nihai olarak Batı gibi olmanın İslami meşrulaştırma kapanına sıkıştığı olmuştur (Sarıbay, 2013: 746-747).

Bu dönemin önemli gelişmelerinden birisi 1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi'dir. Sürgündeki Humeyni'nin Şah'a karşı kazandığı zafer Türkiye'de MSP'de ve Ankara'da tedirginliğe neden olmuş ancak radikal İslamcı çevrelerce heyecanla karşılanmıştır. Bu devrimin Türkiye açısından önemini Şii İslamcıların eserleriyle Türkiye'nin ilk kez büyük ölçüde temasa geçmesi oluşturmaktadır (Kara, 2013: 34). 1979 yılında gerçekleşen İran devrimi İslamcı hareketlere yeni bir alan kazandırmıştır. İhtilal siyasi rejimi hedef alması nedeniyle İslam'ı alternatif bir rejim olarak sunmuştur. Bu da hem Batı'da hem Türkiye'de fundamentalist ve radikal İslamcı olarak nitelendirilen aydınlar grubunun ve hareketlerin doğmasına neden olmuştur. Türkiye'deki İslamcı çevrelerde İran Devrimi, İran-Türkiye ilişkileri tarihi ve Şii propagandası yapılması kaygısıyla ihtiyatla karşılanmıştır (Ocak, 2013: 102).

Bu dönemin öne çıkan İslamcı aydınlardan İsmet Özel Yayınladığı "Üç Mesele: Teknik Medeniyet Yabancılaşma" adlı eseriyle İslamcılık düşüncesine yön verecek fikirler ortaya koymuştur. Eserinde kendini öncü (mücadeleyi yürütmekle görevli) sayanlara seslenerek Türkiye'de Müslümanlara yönelik sözünü ettikleri yabancılaşma, medeniyet ve teknik gibi

konularda yanlışa kapıldıklarını ve bir ayıklamaya gidilmesi gerektiğini önermektedir. Bu bakımdan muhafazakarlık, radikallik ve siyaset arasına sıkışmış olan İslamcılık, İslamcı düşünme biçimi ve İslami temel kabullerin sorgulanmasını talep etmektedir (Kara, 2013: 34). Çakır'a (1990: 253) göre Özel yayınladığı eser ile modernizmi usul yönünden değil esas yönünden sorgulama anlayışı gündeme gelmiştir. Ancak bu yeni perspektif İran Devrimi ve yankıları nedeniyle geri planda kalmıştır. Özel İran Devrimi'ne ihtiyatlı yaklaşarak "Tahran'ın Müslümanların Moskova'sı olmaya çalıştığını" dile getirmiş ve o dönem bazı tepkiler almıştır (Çakır, 1990: 253).

6. 1980-2000: Yasaklama, Kapatılma ve Bölünme Süreci

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale ile tüm siyasi partiler kapatılmış ve liderleri yargılanmıştır. Siyasi parti faaliyetlerinin yanı sıra birçok dernek, vakıf, yayın organları kapatılmış ve kitaplar yasaklanmıştır. İslamcılık düşüncesi önceki yıllardan aldığı mirasla bir şekilde görünür olmaya çabalarken diğer yandan sistemle uyumlu olmaya zorlanmıştır. MSP'nin de diğer partiler gibi kapatılması nedeniyle 1960 müdahalesi sonrasında olduğu gibi İslamcı gruplar oyunu sağ ılımlı bir parti olan Anavatan Partisi'ne (ANAP) vermiştir (Kara, 2013: 35). MSP ile bağlantılı şekilde siyasette yer alan İskenderpaşa Dergahı ANAP'a destek vermiş ve dinci olarak tanımlanan bir grup partide temsil edilmiştir. MSP'nin devamı niteliğinde 1983 yılında Refah Partisi (RP) kurulmuş ancak ANAP'taki İslamcı kadroların çoğu iktidarda olmanın avantajlarını terk etmeyerek Refah Partisi'ne geçmemişlerdir (Çakır, 1990: 38). Siyasi yasakların kalkmasıyla Necmettin Erbakan 1987 yılında yapılan II. Kongrede genel başkan seçilmiştir. Çakır'a (2013: 760) göre Refah Partisi sağ-sol ayrımı arasında üçüncü bir yol olarak temsil edilmektense aşırı sağcı Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile girdiği ittifakla yeniden sağcılaşma sürecine girmiştir. Böylece RP İslami hareketin öncüsü olma misyonunu yüklenmeyerek Türkiye'de oluşabilecek İslami hareketi marjinalliğe itmiştir (Çakır, 2013: 761).

1980 sonrasında tüm dünyada merkez sağın temel söylemi olan sivil toplum ve liberalizm öne çıkmıştır. Sivil toplum tartışmaları diğer akımlarda olduğu gibi Türkiye İslamcılığında da ortaya çıkmıştır (Mert, 2005: 419). Demokrasi talebi ekseninde gelişen sivil toplum kavramları içerisinde en çok öne çıkan argüman "toplum sözleşmesi" olmuştur. Her ideoloji toplum sözleşmesine kendi perspektifinden bakmış ve argümanlar oluşturmuştur. İkinci Cumhuriyet, sivil cumhuriyet, çok hukukluluk ve Medine Vesikası gibi alternatif modeller oluşturulmuştur. Peygamberin Medine'ye Hicret'inden sonra oluşturulan, yaklaşık 50 maddeden oluşan Vesika, göç eden Müslümanlarla yerli Müslümanlar ve gayrimüslimler

arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Medine Vesikasını Türkiye’de gündeme getiren İslamcı aydınlar, Vesikanın çoğulcu yanına dikkat çekerek İslami bir iktidarın tamamıyla totaliter olmayacağını savunmaktadırlar. Refah Partili Abdurrahman Dilipak’ın ortaya koyduğu Osmanlı’nın cemaat yaşamına ve millet sistemine benzer bir sistem de yine çok hukukluluk ve Vesika’ya yönelik teorilerdendir (Çaha, 2005: 486).

Dönemin hakim anlayışı serbest piyasa savunuculuğunu Turgut Özal liderliğinde ANAP yapsa da Milli Görüş hareketi de bu argümandan etkilenmiştir. Bu durumun en büyük göstergelerden birisi değişen parti adlandırmasıdır. Milli Görüş’ü ekol, 60’lı ve 70’li yıllarda “nizam”, “milli” kavramlarıyla manevi değerlere seslenirken 1980 sonrası serbest piyasa koşullarına geçişle birlikte esneklik göstererek “Refah” adını tercih etmiştir (Mert, 2005: 419; Çakır, 2013: 761). Kara (2013: 36) da Çakır gibi İslamcı akımın parti rekabetinin 1980 sonrasında uyum ve entegrasyona yönelik olduğunu savunmaktadır. İslamcı akımın temsilcisi Erbakan’ın milli görüşten adil düzene geçen söylemi, çok hukukluluk gibi küreselleşmeye uyumlu söylemler uyum ve entegrasyon tutumun göstergeleridir. RP’nin MÇP ile yaptığı ittifak da 12 Eylül sonrası düzene uyum manevralarını göstermektedir (Kara, 2013: 36). 1980 sonrası yaşanan serbestleşme ve özelleşme eğitim alanında değişimlere neden olmuş ve İslamcı kesimlerin özel eğitim kurumlarıyla eğitimde özerk bir alan kazanmışlardır. Ayrıca 1980 sonrasındaki serbest hava İslamcı gruplar arasında farklı arayışları da mümkün kılmıştır. 1980 askeri müdahalesi sonrası sol kesimin büyük oranda bastırılması İslamcı grupların onların yerini almasını sağlamıştır. İslamcı gruplar bu dönem gecekondulara, köylere ve kentlerin varoşlarına ulaşmış ve onlara maddi yardımlar sağlamışlardır. Yolsuzluğa adı karışan sol veya seküler siyasetçilerin karşısında İslamcı kökenli siyasetçiler özellikle yerel yönetimlerde etkili olmuşlar ve halkın yoksul kesimine seslenmişlerdir. Bu durum dünyanın farklı yerlerinde yükselişe geçen İslamcılığın geriye dönüşten ziyade daha mağdur kesimlerin daha iyi bir yaşam standardı elde etme isteğinden kaynaklandığı görüşünü gündeme getirmiştir. Bu dönemden sonra elitist ve yukarıdan bakan yönetimlere karşı İslamcı kökenli siyasetçiler halkla temas kuran bir anlayışla hareket etmiştir (Çaha, 2005: 480-483).

Çaha’ya (2005: 479) göre 1980 sonrası yıllar İslamcılığın uyanış ve yükseliş yılları olmuştur. İslamcılık akımında yaşanan bu uyanışın iç ve dış faktörlerden kaynaklandığını savunmaktadır. Dış faktörlerin başında tüm dünyada etkili olan dine dönüş dalgasıdır. Dine dönüş dalgasının nedeni Soğuk Savaş döneminde sol kutbun materyalist yaklaşımına karşı Amerika’nın önderliğinde Batı’nın dini değerleri ön plana çıkarmasıdır. Soğuk Savaşın bitmesinden sonra Sovyetler’in etkisindeki toplumlarda dini ve manevi değerler yükselmiştir.

Bir diğer etken modernleşmenin başlangıçta materyalist bir yaklaşımla gelişmesi ve dini argümanlarla gerçekliğin açıklanmasının terk edilmesi anlayışı hakimdi. Ancak zamanla pozitivistin sorgulamaya başlanması ve gerçekliğin çoklu bir hal alması nedeniyle dini değerler yeniden yükselmeye başlamıştır. Bu dini yükseliş dalgası birçok ülke gibi Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Ancak Türkiye’yi esas etkileyen dış faktörlerden birisi Soğuk Savaşın bitişi sonrası kendi tarihiyle yüzleşmesi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulmasından bu yana dış politikada iki önemli akımı olan “Panislamizm” ve “Pantürkizm’i” baskılamıştır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye Balkanlardaki, Orta Asya’daki soydaşlarıyla ve Müslüman toplumlarla sıcak temaslar geliştirmiştir. Bu da Türkiye’de tarihsel bilinçaltının tekrar ortaya çıkmasını ve bu akımların yeniden güçlenmesini sağlamıştır (Çaha, 2005: 479-480). Taşkın (2013: 17) da Çaha ile benzer şekilde Türkiye’deki İslamcı hareketin Soğuk Savaş sonrası dönüşüm geçirdiğini savunmaktadır. Soğuk Savaş dönemi boyunca İslamcılığın muhafazakar-milliyetçi bir görünüme hapsedildiğini ve bu dönemden sonra bu çeperi kırarak özerk bir hareket haline geldiğini kabul etmektedir (Taşkın, 2013: 17).

1991 seçimleri sonrası RP mecliste temsil edilmekle birlikte ideolojik dönüşüm de geçirmiştir. RP içine kapalı, dışlayıcı ve kapalı bir tutumdan daha kapsayıcı bir anlayışa yönelmiştir. Çakır’a göre en büyük değişim tebliğ yönteminin yanı sıra propaganda yöntemine de yer verilmesi olmuştur. Çakır (2005: 549) bu yıllardan sonra RP’de değişim yaşanmaya başladığını ve değişimin nedeninin de parti içindeki yenilikçi kanat olduğunu savunmaktadır. Yenilikçilerin karşısına parti içinden gelenekçi kanadın çıkması rekabete neden olmuştur. Çakır’a (2005: 549) göre gelenekçiler ve yenilikçiler arasındaki en büyük ayrım gelenekçilerin partiyi ideolojik kadro partisi olarak tutma, yenilikçilerin ise partiyi ideolojik omurgalı bir kitle partisine dönüştürme hedeflerinden kaynaklanmaktaydı (Çakır, 2005: 549). Yenilikçilerin başını İstanbul il örgütü başkanı Recep Tayyip Erdoğan çekmekteydi. 1994 yerel seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmesiyle yenilikçiler büyük bir güç elde etmiştir (Çakır, 2013: 762).

Gülalp’e (2003: 81) göre RP kendi seçmenini memnun etmek ve iktidarda olmanın verdiği özgüvenle İslamcılığı siyasal alana daha fazla sokmaya çalışmıştır. 1997 başlarında sosyo-ekonomik konulardan ziyade kültürel konulara ağırlık vererek en çarpıcı hamlelerinden birisi olan Taksim Meydanına Cami projesi söylemini gündeme getirmiştir. Bu proje kısa bir süre içinde ulusal laiklik meselesi haline gelmiş ve silahlı kuvvetler içinde tartışmalar başlamıştır. RP iktidarı boyunca askerlere önemli tavizler verip laiklik yanlısı politikalar izlese de ordunun tepki göstermesine engel olamamıştır (Gülalp, 2003: 81). Kurban derisi, iftar

mesaisi, devlet dairelerinde türban izni ve Libya gezisi konularından sonra Generaller 26 Ocak 1997’de Gölçük’te Donanma Komutanlığı yaptığı toplantıda irtica meselesini konuşmuştur. İrtica konusu bir sonraki MGK toplantısında Oramiral Güven Erkaya’nın sert çıkışıyla gündeme getirilmiş ve 1 ay sonraki MGK toplantısının ana konusu olmuştur. Bu iki MGK toplantısı arasında Erbakan’ın üniformalı partililerce karşılanması ve Ankara’da yapılan Kudüs Gecesi askeri çevrelerce iç savaşa hazırlık olarak yorumlanmıştır. Böylece Türkiye tarihine 28 Şubat post-modern darbesi olarak geçen süreç 28 Şubat 1997 tarihinde dokuz saatlik bir MGK toplantısıyla başlamıştır (Çakır, 2013: 771-772). MGK toplantı sonrası hükümette bulunan Refah-Yol iktidarına bir dizi öneri görünümünde yaptırım listesi sunmuştur. Listenin başında halkın İslamcı eylemelerinin önünü kesilmesiyle birlikte Kemalist reformlara geri dönülmesi talepleri bulunmaktaydı. Ancak hükümet 28 Şubat sonrasında tavsiyeleri ağırdan almış ve ordunun bazı mensupları basına, barolara, üniversitelere yeni savunma anlayışıyla ilgili açıklamalar yapmaya başlamıştır. Yeni savunma anlayışına göre iç düşman olarak gösterilen irtica dış düşmandan daha tehlikeli bir boyut kazanmıştır ve mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu tür baskıların artması Refah-Yol hükümetini istifa etmesine neden olmuştur (Gülalp, 2003: 82). Böylece seçilmiş bir hükümet ordu tarafından direk olarak el konulmadan sivil güçlerce istifa ettirilmiş ve bu nedenle post-modern olarak adlandırılmıştır. Yeni kurulan hükümet eliyle irtica karşıtı uygulamalar yürürlüğe konulmaya başlanmıştır. Bu uygulamalarda belirleyici irade, MGK Genel Sekreterliği, Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi ve silahlı kuvvetlerin içindeki Batı çalışma grubu gibi bürokratik organlar olmuştur. Özipek’e (2005: 640) göre 28 Şubat’ın başarıya ulaşmasında ve meşrulaştırılmasında büyük medya, yüksek yargı organları, bazı sivil toplum örgütleri ve bazı işçi-işveren örgütlerinden oluşan “beşli sivil inisiyatif” önemli rol oynamıştır (Özipek, 2005: 640).

7. Milli Görüş’ten Post-İslamcılığa Geçiş: 2000’li Yıllar

16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesi Refah Partisi’nin kapatılmasına ve Erbakan başta olmak üzere bazı yöneticilerine siyasi yasak getirilmesine karar vermiştir. Ancak Refah Partisi bu kararı beklediğinden dolayı Fazilet Partisi’ni (FP) 1997’de kurmuştur. RP’nin kapatılmasıyla yasaklı olmayanlar FP’ye geçmişler ve daha kapsayıcı bir siyaset anlayışı geliştirmişlerdir. Bu anlamda özellikle sağ kesimin oyunu konsolide etmeyi amaçlayan FP, Recai Kutan liderliğinde demokratikleşme-sivilleşme söylemini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca 90’ların başında Recep Tayyip Erdoğan’ın önderliğinde başlatılan yenilikçi akıma Erbakan onay vermiş ve böylece çizgisinden taviz vermeden yeni kesimlere ulaşılarak dönüştürme hedefi yürürlüğe girmiştir. FP 28 Şubat deneyimi nedeniyle daha ihtiyatlı bir tutum benimsemiş

ve öteki (Batı, AB üyeliği) olarak nitelendirilen kesimle ittifaka girmek zorunda kalmışlardır (Çakır, 2013: 774). Fazilet Partisi de Refah Partisi gibi Anayasa Mahkemesi kararıyla 2001 yılı yazında kapatılmış ve bu partinin içinden 2 farklı parti ortaya çıkmıştır. Partilerden birisi Erbakan çizgisinde devam eden geleneksel görünümlü Saadet Partisi, diğeri ise yenilikçilerin öncüsü olan İstanbul örgütünün başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) olmuştur (Gülalp, 2003: 172).

AK Parti kurulmasından bir yıl sonra 2002 yılında iktidara gelmiş ve parti lideri Erdoğan Milli Görüş gömleğini çıkardıklarını sık sık ifade etmiştir. Bora (2013: 532) AK Parti'nin her ne kadar Milli Görüş ile olan farklılığını ortaya koymaya çalışsa da bazı yönlerden Erbakan ve Milli Görüşle benzer tavır sergilediklerini savunmaktadır. Özellikle 2010 referandumu sonrasında gerçekleştirilen yaşam tarzına ve genel ahlaka nizam vermeye yönelik çalışmaların bu benzerliği örneklediğini kabul etmektedir (Bora, 2013: 532). Taşkın'a (2013: 14) göre AK Parti pragmatik sosyal bir muhafazakarlık anlayışı sergilemektedir. Bu anlayışa göre modern dünyaya entegrasyon sürecinde pragmatik bir tutumla kültürel gerilimin yumuşatılması için bazı konularda sert ve tavizsiz davranılarak geleneksel kültürden kopulmadığının gösterilmesidir. Böylece köktenci rakiplerine karşı bir nevi ılımlı modernleşme ya da muhafazakâr modernleşme argümanını ortaya koymaktadırlar (Taşkın, 2013: 14-15).

İslamcılık 1980 sonrasında dönüşmeye başlayarak İslami bir devlet hedefinden demokratik, laik düzen içinde dindar bir toplumun oluşturulması anlayışına geçmiştir. İslamcılık ise başarısızlığa uğramamış aksine kendisini dönüştürerek hayatta kalma refleksi geliştirmiştir. Bir başka deyişle Post-İslamcı hareket Türkiye'de askeri müdahale ve baskılarla dönüşmüştür. Erdoğan iktidarlarının ilk yıllarında açıkladığı 3 kırmızı çizgi olan dini, etnik ve bölgesel temelli siyasetin yapılmayacağı ve İslamcılık dahil tüm ideolojilerin sonunun geldiğini savunmuştur. AK Parti'nin muhafazakâr demokratik bir parti olduğunu ve buradaki muhafazakârlığın ideolojik olmaktan öte sosyal ve kültürel alanlara atıf yaptığını ifade etmiştir (Dağı, 2013: 75-92). Kaya (2015: 48) AK Parti'nin Milli Görüş geleneğinden devraldığı İslamcı kimliği, dönemin hakim ekonomi modeli olan Neoliberalizm ile uyumlu hale getirdiğini savunur. Neoliberal model, ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesine ve ideolojik arka planda muhafazakâr anlayışa dayanmaktadır. AK Parti sosyal güvenlik reformları ile Neoliberalizmin ekonomi anlayışına uygun bir politika izlemiştir. Diğer yandan sosyal refah devletinin gerilemesiyle ortaya çıkan eşitsizliği gidermek için gönüllü kuruluşları teşvik etmiştir. Sosyal yardım yükümlülüklerinin bir kısmını inanç temelli gönüllü kuruluşlara devretmek için çeşitli strateji, söylem ve politikalarından yararlanmış (Kaya, 2015: 48-49).

AK Parti'nin Milli Görüş'e koyduğu mesafe ve muhafazakâr demokratik söylem Milli Görüşçüler tarafından davaya ihanet olarak eleştirilmesine neden olmuştur. Milli Görüş hareketi mensupları ve Radikal İslamcılar AK Parti'yi İslamcılığı muhafazakâr liberalizme eklemleyerek küresel emperyalist sisteme asimilasyonu sağlamakla ve böylece "ılımlı İslam" projesini hayata geçirmekle suçlamaktadırlar. AK Parti'yi İslamcılığa üçüncü bir yol açmaktan öte sağcılaşmakla itham eden bir söylem de ortaya çıkmıştır. AK Parti'nin İslamcı siyasetini eleştirenler arasında açık muhalefet gösteren Antikapitalist Müslüman hareketi de bulunmaktadır (Bora, 2013: 533).

8. Sonuç ve Değerlendirme

İslamcılık kavramı dünyayı anlamak için açıklama ve semboller kümesi sunması ve bu fikirleri rasyonel olarak meşrulaştırması nedeniyle birçok yazar tarafından bir ideoloji olarak kabul edilmektedir. İslamcılık fikri, Batı emperyalizminin Müslüman toplumları sömürgeleştirmesi ve ardından gerçekleşen kültürel asimilasyona bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 1'de İslamcılık akımının küresel ve sosyo-ekonomik etkenlerle geçirdiği değişim ve dönüşümlere yer verilmiştir. İslamcılık tabloda görüldüğü üzere dönemsel koşullara bağlı olarak farklı ideolojilerle bir araya gelmiş ve farklı stratejiler izlemiştir.

Tablo 1: Tarihsel Süreçte İslamcılık Akımının Geçirdiği Değişim ve Dönüşümler

Dönem	Ana Değişim ve Dönüşümler
Cumhuriyet Öncesi Dönem	• 18. Yüzyılda başlayan modernleşme hareketleri ile bilim-din çatışmalarının ortaya çıkması• Tanzimat ve Islahat Fermanları ile İslamcılık fikrinin derinleşmesi• II. Meşrutiyet sonrası İslamcılığın müstakil bir hareket olarak ortaya çıkması• II. Abdülhamit'in modernleşmeyi dinle uyumlulaştırma çabası ve Panislamizm politikasının oluşması• Bağımsızlık savaşı yıllarında İslamcılarının direniş örgütlerinde önemli rol oynaması
1924-1960	• Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan mevzuatsal düzenlemelerle (hilafetin kaldırılması, laiklik ilkesinin anayasaya eklenmesi gibi) İslami sembol ve kuralların kamusal alandan uzaklaştırılması• 1945'te çok partili yaşama geçişle beraber İslamcı hareketin siyasi arenada yer bulabilmesi• Göçün etkisiyle kentlerde dindar ve talepkar kitlelerin oluşması
1960-1980	• Milli Nizam Partisi'nin kurulması ve İslamcı hareketin legal siyasi alanda boy göstermeye başlaması• İran Devrimi'nin etkisiyle Türkiye'deki İslamcı hareketlerde radikalleşme ve canlanma yaşanması• 1970'lerde İslamcı partilerin siyasi arenada aktif rol almaya başlaması• 1980 askeri müdahalesi ile tüm partilerin kapatılması
1980-2000	• İslamcı grupların ANAP'a yönelmesiyle uyum ve entegrasyon sürecinin başlaması

	• Refah Partisi içinde gelenekçi ve yenilikçi kanatlar arasında rekabet başlaması• 28 Şubat Post-Modern darbesi sonrası Refah-Yol hükümetinin istifasıyla yenilikçi kanadın güç kazanması ve ideolojik değişimin hızlanması
2000 Sonrası	• Fazilet Partisi'nin kapatılması sonrası Saadet Partisi ile AK Parti'nin ortaya çıkması• AK Parti'nin Milli Görüş'ten ayrılarak muhafazakâr demokrat bir çizgi benimsemesi

*Tablo 1 tarafımızca oluşturulmuştur.

Osmanlı'da ortaya çıkan İslamcılık akımı kurtarıcı bir misyonla imparatorluğun parçalanmasını önlemek amacıyla oluşmuştur. Nitekim İslamcılık fikrinin Osmanlı'da filizlenme tarihi de Osmanlı'nın yarı çevre olma konumuna geldiği ve Batı'nın yaptırımlarını uyguladığı Tanzimat ve Islahat Fermanları dönemleri olmuştur. İttihad-ı İslam ile tüm Müslümanların Osmanlı vatandaşı sayılması düşüncesinden Panislamizm gibi tüm Müslümanları bir çatı altında toplama düşüncesi Osmanlı'nın Batı'da umduğunu bulamaması ve yönünü Müslüman toplumlara çevirdiğini göstermektedir. II. Abdülhamit tarafından dış politika aracı haline getirilmiş ancak Osmanlı'nın Müslüman toplumlara yardım edememesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonuç olarak İslamcılık düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını önleyememiş ancak Kurtuluş Savaşı yıllarında Misak-ı Milli sınırları içinde toplumun işgalci güçlere karşı örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Cumhuriyetin kurulmasında etkili olan İslamcı çevreler özellikle 1924 Anayasası'ndan sonra devlet kademelerinden uzaklaştırılmaya başlamış ve Kemalist kadro laik uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Hilafetin kaldırılması, laikliğin değişmez ilke olarak Anayasada yer alması ve devletin dininin İslam olduğunu belirten maddenin Anayasa'dan çıkarılması İslamcı kesimlerin tepkisini çekmiş ve bir dizi isyanın gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu ayaklanma ve isyanlar hükümet tarafından bastırılmış ve 1945 yılına kadar İslamcı kesimler açık bir kampanya gerçekleştirememiştir. Bu yıldan sonra çok partili yaşama geçilmiş ve CHP İslamcı kesimlerin bazı taleplerine ses vererek katı laik uygulamaları yumuşatmaya başlamıştır. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti İslami temellerle kurulan bir parti olmasa da İslamcı kesimlerin temsil edilebildiği bir alan olmuştur.

1960 askeri darbesiyle Demokrat Parti kapatılmış ve 1961 Anayasası ile hak ve özgürlükler genişletilmiştir. Ancak bu yılların İslamcılık akımı için önemli yanları Pakistan'da kurulan İslami temelli bir devlet ve Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ortaya çıkmasıdır. Tercüme faaliyetlerinin artmasıyla bu gelişmeler Türkiye'de okunmuş ve İslamcı kesimlerin etkilenmesine neden olmuştur. İslamcılık akımını etkileyen bir diğer faktör göç olgusunun yükselmesi olmuştur. Kente göç eden kırsal kesimlerin kent yaşamına karşı

muhafazakar eğilimler geliştirmesine ve kendi aralarında cemaatleşmelerine neden olmuştur. 1960'ların sonunda Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi ve ardından Milli Selamet Partisi de İşlamlıcılığın legal zeminde temsilini sağlamıştır.

Milli Görüş hareketi 1980 askeri darbesiyle sekteye uğramış diğer partiler gibi kapatılmış ve liderlerine siyasi yasak getirilmiştir. Yasakların kalkmasıyla Erbakan Refah Partisi'ni kurmuş ancak bu kez Soğuk Savaş-Komünizm tehlikesinin bitmesi ve Neoliberal düzenin getirilmesi ile milli temaları terk ederek kalkınma, refah gibi temaları öne çıkarmıştır. Küreselleşmenin yükselmesi, kapsayıcı demokrasi ve farklı kimliklerin temsil alanına kavuşması İşlamlcı hareketi de etkilemiştir. Özellikle Refah Partisi İstanbul örgütü başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başını çektiği yenilikçiler fraksiyonu partiyi kitle partisine dönüştürme hedefleri ile ortaya çıkmıştır. 28 Şubat Post-modern darbesi ve Fazilet Partisi'nin kapatılması sonrası yenilikçi kanat Recep Tayyip Erdoğan öncülüğünde yeni bir parti olan AK Parti'yi kurmuştur. Post-İşlamlcılık anlayışıyla İşlami bir devlet kurma hedeflerinden vazgeçerek laik sınırlar içinde dindar bir toplum yaratma girişimi, AK Parti ile yükselişe geçmiştir. Nitekim Erdoğan da sık sık Milli Görüş gömleğini çıkardıklarını, İşlamlcılık da dahil tüm ideolojilerin sona erdiğini ve kendilerinin muhafazakar demokrat bir çizgide olduklarını ifade etmiştir.

İşlamlcılık, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren Türkiye siyasetinde belirgin bir rol oynamış ve modernleşme sürecinde etkili olmuştur. Bu süreç, İşlamlcı düşüncenin yapılanması ve temsili üzerinde belirgin bir etkisi olan yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla şekillenmiştir. Batı'nın karşısında geri kalma düşüncesi ve Türk modernleşmesi ile paralel olarak başlayan seküler eğilimler ve Cumhuriyet dönemiyle birlikte kabul edilen laiklik ilkesi, İşlamlcı bir tepkinin uyanmasına yol açmıştır. İkinci Meşrutiyet sonrası daha doktriner niteliğe kavuşan İşlamlcılık, ideolojik bir özellik kazanmıştır. Bununla birlikte tek parti dönemi, askeri müdahaleler ve parti kapatma davaları İşlamlcı kesimlerin farklı hayatta kalma stratejilerine yönelmesine neden olmuştur. İşlamlcılık, tek parti döneminde isyanlarla, çok partili yaşamın ilk dönemlerinde Demokrat Parti saflarında ve 1960 sonrası ancak İşlamlcı bir kimlik ile temsil imkânına kavuşmuştur. Belirgin bir bölünme çizgisi olarak ortaya çıkan İşlamlcılık akımı, siyasi arenada belirleyici bir güç olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Aydın, C. (2013). İmparatorluk ve Hilafet Vizyonları Arasında Osmanlı'nın Panislâmist İmajı, 1839-1924. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (47-69). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bora, T. (2013). Sol-Sağ Şemasında İslâmıcılık: Üçüncü Yol, Orta Yol, Milli Sağ. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (514-538). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bulaç, A. (2005). İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (48-68). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (476-503). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, Ç. (2005). Milli Görüş Hareketi. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (544-591). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. (1990). *Ayet ve Slogan* (1. Baskı) Ankara: Metis Yayınları.
- Çakır, R. (2013). Milli Görüş Hareketi: Dün, Bugün, Yarın. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (753-775). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dağı, İ. D. (2005). Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization. *Turkish Studies*. 6(1): 21-37. <https://doi.org/10.1080/1468384042000339302>
- Dağı, İ. D. (2013). Post-Islamism à La Turca. İçinde A. Bayat (Ed). *Post-Islamism The Changing Faces of Political Islam* (71-109). New York: Oxford University Press.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri* (1. Baskı). Ankara: Metis Yayınları.
- Kara, İ. (2005). İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (34-48). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kara, İ. (2013). Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (15-47). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *İslam’ın Siyasallaşması* (5. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A. (2015). Islamisation of Turkey Under the AKP Rule: Empowering Family, Faith and Charity. *South European Society and Politics*. 20(1): 47-69.
<http://dx.doi.org/10.1080/13608746.2014.979031>
- Kurtoğlu, Z. (2005). Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (201-217). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). *Türkiye’de Din ve Siyaset: Makaleler 3* (19. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (2005). Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (411-420). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2013). *Türkler, Türkiye ve İslam: Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*. (13. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özipek, B.B. (2005). 28 Şubat ve İslamcılar. İçinde M. Güktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (640-652). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Roy, O. (2005). *Siyasal İslam’ın İflası*. (3. Baskı). Ankara: Metis Yayınları.
- Rustow, D.A. (1995). Türkiye’de İslam ve Politika, İçinde A.A. Adıvar (DrI). *Türkiye’de İslâm ve Laiklik* (57-91). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sarıbay, Y. (2013). İslâmî Fikriyat Temelinde Siyasî Partileşme ve Bazı Medeniyet Meseleleri. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (745-750). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Taşkın, Y. (2013). *AKP Devri: Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, Y. & Akgün, B. (2005). İslamcılar- Demokrasi İlişkisinin Tarihi Seyri. İçinde M. Göktekingil & T. Bora (Ed). *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce Cilt 6: İslamcılık* (652-682). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tunaya, Z.T. (1998). *İslamcılık Cereyanı I* (1. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Tunaya, Z.T. (1998). *İslamcılık Cereyanı II* (1. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Tunaya, Z.T. (1998). *İslamcılık Cereyanı III* (1. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Zürcher, E. J. (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma-Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928* (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KARA PARANIN AKLANMASINA KARŞI KAMUSAL MÜCADELE: MASAK ÖRNEĞİ

Özgür Emre Koç¹, Ahmet Burak Taşova²

Öz

Kara para, en basit haliyle suç neticesinde elde edilmiş gelir anlamına gelmektedir. Herhangi bir ülkenin kanunlarında suç olan faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile elde edilen kazançlar kara para, bahse mevzu paranın yasal görünüm kazanmasını sağlamak ise kara para aklama olarak ifade edilmektedir. Aklama hem ülke içerisindeki finansal sistemi hem de uluslararası piyasaları olumsuz etkilemektedir. Kara para ile mücadele edebilmek adına ülkeler gerekli mevzuatların düzenlenmesini sağlamakta, uluslararası alanda ikili anlaşmalar yapmakta ve aklama ile mücadele eden kuruluşların bünyesinde yer almaktadır. Sanal paraların ortaya çıkması, internet bankacılığının yaygınlaşması ile paranın hızlıca el değiştirebilmesi sağlanmakta ve aklayıcılar tarafından gelişmeler takip edilerek lehlerine kullanılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı gün geçtikçe farklı yöntemlerle gerçekleştirilen ve sürekli gündemde yer alan kara para aklama faaliyetinin; tanımı, aşamaları ve yöntemlerinden bahsetmek, bahse mevzu suçla neden mücadele edildiğine değinmek ve ülkemizde başta MASAK olmak üzere ne şekilde mücadele edildiğini incelemektir. Çalışma neticesinde varılan sonuç ise; aklama ile mücadele için ülkelerin uygun yasal mevzuatları hazırlaması, gerekli kurum ve kuruluşları kurması, nitelikli personeli yetiştirmesi ve uluslararası alanda aklama suçuyla mücadele eden kuruluşlarla anında iletişimi sağlaması gerekliliğidir. Böylelikle kara para aklama ile mücadele daha etkin hale gelecektir. Bu çalışma teorik çerçeve ile desteklenmiş tanımlayıcı araştırma niteliğindedir. Çalışmanın hazırlanması aşamasında ilgili literatür taranmış, belge ve dokümanlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kara Para Aklama, Kara Para Aklama ile Mücadele, MASAK (Mali Suçları Araştırma Kurulu)

Jel Kodları: E49, H26, H29

Abstract

Black money, in its simplest form, refers to income acquired as a result of criminal activities. Profits obtained by engaging in activities considered illegal under the laws of any country are termed black money, while the process of giving illicit funds a legal appearance is known as money laundering. Money laundering has adverse effects on both the domestic financial system and international markets. To combat black money, countries establish necessary domestic regulations, engage in international bilateral agreements, and participate in organizations dedicated to fighting money laundering. With technological advancements, the emergence of virtual currencies, widespread use of online banking accessible to nearly everyone, and the rapid transfer of funds, all of these developments are closely monitored by money launderers and utilized to their advantage. This study examines the definition, stages, methods of money laundering activities, and how the fight against them is conducted in Turkey, primarily through institutions like MASAK.

Keywords: Money Laundering, Combating Money Laundering, MASAK (The Financial Crimes Investigation Board)

Jelcodes: E49, H26, H29

¹ Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Maliye Bölümü, oemrekoc@hitit.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2788-8049

² Hitit Üniversitesi, buraktasova06@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2701-4598

1. Giriş

Kara para kavramını yasa dışı olarak gerçekleşen faaliyetler neticesinde elde edilen kazanç şeklinde belirtmek mümkündür. Kara paranın aklanması durumu ise; kanun dışı işlerden elde edilen gelirlerin sanki kanuni yollardan elde edilmiş gibi gösterilmesi adına, bilerek ve isteyerek bu gelirlerin nerelerden elde edildiğinin gizlenmesidir. Kara paranın yoğun şekilde uyuşturucu kaçakçılığından, fuhuştan, insan ticaretinden ve silah kaçaklığı gibi işlerden elde edildiği de bilinmektedir. Kara para aklamaya yönelik uluslararası alanda verilen mücadeleye bakıldığında, örgütlerin kurulması ve sözleşmelerin imzalanması ile mücadele desteklenirken; Türkiye açısından bakıldığında mali istihbarat birimleri vasıtasıyla mücadelenin desteklendiği görülmektedir. Türkiye’de kara para aklama ile mücadelede mevzuatta ve kanunlarda değişiklikler de yapılmış; Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) gibi yapılar kurularak bunlara soruşturma, bilgi toplama ve paylaşma, veri toplama ve analiz etme gibi görevler verilmiştir.

2. Kara Paranın Tanımı, Aşamaları ve Yöntemleri

Kara paranın “yasa dışı yollardan elde edilmiş değer” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Kamuoyunda kara paranın kullanım biçimine bakıldığında ise yaygın olarak; bir suç neticesinde elde edilen, kaynağı ise illegal olan para şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Erdem, 2018, s.10). Bir ekonomik değere sahip olmakla birlikte her türlü maddi veyahut da maddi olmayan taşınır-tanımsız varlıklarla, bunların üzerlerindeki haklar ve belirtilen bu haklardan sağlanan yararların belgelendiği her türlü belge ile yasal olmayan işlerden elde edilen kazançlar da kara para şeklinde adlandırılmıştır (Aydın, 2008, s.176).

Kara para aklama ile ilgili literatüre baktığımızda genel olarak üç aşama ön plana çıkmaktadır. Bu üç aşama ile oluşan sürecin; kirlenmiş bir çamaşırı, çamaşır makinesinde yıkama olayına benzetildiği ve bu şekilde somutlaştırıldığı görülmektedir.

- 1- Yerleştirme Aşaması: Bu aşamada kirli çamaşırların makineye atıldığı,
- 2- Ayırıştırma Aşaması: Burada kirli çamaşırların makinede yıkandığı,
- 3- Bütünleştirme Aşaması: Son olarak bu aşamada ise yıkanmış olan kirli çamaşırların temiz bir şekilde makineden çıkartılması anlatılmaktadır (TBB, 2003, s.13)

Kara para aklamada bir diğer basamak olarak ifade edilen yerleştirme aşaması, “dönüştürme” veyahut “ön yıkama” şeklinde değişik kavramlarla da kullanılmaktadır. Yerleştirme aşamasında; yasa dışı olarak bilinen faaliyetler neticesinde elde edilmiş olan gelirler nakit halden kurtarılır ve mevcut mali sistem içerisine entegre edilmek istenir. Ayırıştırma aşaması “yıkama” aşaması olarak da ifade edilmektedir. Ayırıştırma aşamasının

amacı ise; nakit formundan bir şekilde kurtulmuş olan kara parayı, elde edilmiş olunan yasa dışı kaynağından mümkün olduğunca hızlı bir şekilde uzaklaştırıp bu paranın takibinin yapılmasını, bulunmasını ve yakalanmasını ihtimal dışında bırakmaktır. Ayırıştırma aşamasında asıl yapılmak istenen denetim mekanizmasını aşmaktır. (TBB, 2003, s.15). Bütünleştirme aşaması için suçtan elde edilen gelirlerin “yuvaya dönme aşaması” şeklinde ifadeler de mevcuttur. Bu noktada artık paranın kaynağıyla ilgili herhangi bir soru sorulduğunda yasal olduğuna dair açıklama yapılabilecektir.

Kara para aklamada fazlasıyla değişik ve şaşırtıcı bazı teknikler kullanıldığından işlemin gerçekleştirilmesi için sayısız seçenek vardır ifadesi gayet yerinde olsa da bu seçenekler mali sistemlerdeki vasıtaların farklılaşmasına ve ülkelerin birbirinden farklı yasal gerekliliklerine göre çeşitlilik göstermektedir (MASAK, 2023a). Mevcut ve günümüzde teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan yöntemler;

- Paranın fiziki olarak ülke dışına çıkartılması,
- Şirinler yöntemi,
- Parçalama yöntemi,
- Paravan – hayali ve göstermelik şirketler aracılığıyla aklama,
- Sahte fatura – hayali işlemler aracılığıyla aklama,
- Vergi cenneti olarak ifade edilen ülkelerde aklama,
- İnternet ve mobil uygulamalar aracılığıyla aklama şeklindedir.

İnternet aracılığıyla aklamada ise son zamanlarda bağış yapabilme özelliği bulunan popüler platformlar vasıtasıyla gündeme gelen olaylar yaşanmıştır. Hatta olayların birkaçı ülkemizde geniş yankı uyandırmış, inceleme başlatılmış ve bazı kişiler gözaltına dahi alınmıştır.

Bahse mevzu platformlardan birisi Twitch adıyla bilinmektedir. Twitch, hem internet sitesi üzerinden hem de uygulama aracılığıyla hemen her yerden ulaşılabilen, genel olarak da kişilerin oynadıkları oyunları canlı yayınladığı bir platformdur. Sadece oyun değil bunun yanı sıra sohbet, yarışma ve sanatsal içeriklerin de yer aldığı yayınlar yapılmaktadır. Para kazanma yöntemleri ise değişiklik göstermekle birlikte üç ana şekilde sağlanmaktadır. İlk olarak yayını yapan kişiye istediğiniz zaman iptal edebileceğiniz bir abonelik sistemi ile aylık para kazandırmaktır. İkinci olarak ise bağış yapma yöntemi yer almaktadır. Bağış yapma yönteminde kendi ülkenizin para biriminden ve banka hesabınız aracılığıyla bu işlemi gerçekleştirdiğiniz için bir sorun bulunmamaktadır. Çünkü takip edilebilirliği kolay olacaktır. Üçüncü ve son olarak asıl sorunun yer aldığı sistem ise Twitch’in kendi para birimiyle bağış

yapmaktır. Bu para biriminin adı “Bit” şeklinde geçmektedir (Gürel ve Şahin, 2022, s.2297). Twitch’in kendi para birimi olan Bit’ler, direkt site veya uygulama üzerinden satın alımı gerçekleştirilebilen sanal ürünlerdir. Bit’ler satın alındıktan sonra yayıncılara gönderilerek bu kişilere destek olunabilir. Twitch üzerinden yayın yapan herkese direkt olarak gönderilebilen bu ürün ise Amazon veyahut PayPal ödeme yöntemlerinden biri kullanılarak satın alınabilir (Twitch, 2023). Bu noktada gönderilen paranın kaynağını tespit etme açısından problemler ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer platform iste Tiktok’tur. MASAK tarafından Tiktok vasıtasıyla suç gelirlerini aklayan kişilere karşı bir araştırma yapıldığı da bilinmektedir. Ülkemizde Tiktok kullanıcısı olan yerli ve yabancı kişilere yaklaşık 1.5 milyar TL civarında bir aktarım yapıldığı, bu paranın da fazlasıyla dar bir kitlenin hesaplarına gittiği ve hatta platformda yer alan bazı hesapların Tiktok’u kullanım amacının kara para aklamak veyahut terörü finanse etmek olduğu yapılan araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Ülkemizde yaklaşık 30 milyon kullanıcısı olan Tiktok üzerinden de tıpkı Twitch’te olduğu gibi yapılan canlı yayınlara hediye olarak bağış gönderildiği sonrasında hesaplarda toplanan bu bağışların TL’ye çevrilerek banka hesaplarına aktarıldığı anlaşılmıştır. MASAK tarafından yapılmış olan bu araştırmada, bazı terör örgütleriyle doğrudan veyahut dolaylı olarak bağlantısı olduğu bilinen kişiler tarafından ciddi miktarlarda bağışlar toplandığı tespit edilmiştir. Terör örgütleriyle bağlantılı kişilerin böyle platformlar üzerinden para aktarmalarının temel amacı hem takibin zorlaştırılması hem de aktarımın kolaylaştırılmasıdır (Anadolu Ajansı, 2022).

3. Kara Para ile Mücadele Etme Nedenleri

Günümüzde kara paranın yasadışı yollarla aklanması; ekonomi alanında izlenen hareketleri olağan akışının dışına çıkarmasının yanı sıra, toplumsal alanda da sosyal yapılar için çeşitli tehditler oluşturmaktadır. Bu tehditler sebebiyle kara para aklama, suç ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Dünyada birçok alanda gördüğümüz küresel gelişmelerin ve değişen/gelişen teknolojinin bir arada ortaya koyduğu çıktılarla beraber kara para aklama alanında da yöntemler gelenekselliği terk ederek eskisinden daha farklı tekniklerle gerçekleştirilmektedir. Birçok alanı etkileyen küreselleşme kara para aklama ile ilgili ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan tehditleri daha da derinleştirerek, hükümetlerin etkilerinin kısıtlanmasına; bireylerin dahil oldukları yönetimlere ve yöneticilere duydukları güvenin azalmasına ve beraberinde getirdiği birçok soruna sebep teşkil etmektedir. Aklanan kara paraların sınır aşan dolaşımı, örgütlü bir suç olması ve aklanan paranın büyüklüğü sebebiyle yaşanan olumsuzluklar birçok ülke tarafından elbette hoş karşılanmamaktadır. Teknolojinin

gelişmesi ve para aktarım işlemlerinin internet üzerinden gerçekleştirilebilir olması; yönetimlerin denetim imkanlarının kısıtlanmasına, bahse mevzu durum da yönetimlere duyulan güvenin gittikçe kaybedilmesine neden olmaktadır (Ünlü, 2019, s.175). Her ülkede farklı sonuçlar doğuracak kara para aklama suçuyla mücadelenin önemli nedenleri ise;

- Para talebinde yaşanabilecek istikrarsızlık ve para talebinin tahmin edilememesi durumu,
- Döviz, menkul kıymet ve gayrimenkul piyasasında yaşanabilecek istikrarsızlık,
- Gelir dağılımında yaşanabilecek adaletsizlik,
- Vergi gelirlerinde ortaya çıkabilecek azalma,
- Teröre sağladığı finans,
- İstihdam üzerinde yapacağı etki olarak özetlenebilir.

4. Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK)

Ülkelerin ekonomilerine yönelik ciddi bir sorun haline gelen kara para ile mücadele etkin ve sistematik bir şekilde sürdürülmelidir. Yaşanan gelişmelerin finansal sistemlere entegre edilmesi vasıtasıyla aklama faaliyetine yönelik olarak ortaya çıkabilecek yeni yöntemlerin engellenebilmesi ve bahse mevzu sorunlarla uluslararası seviyede mücadelenin sağlanabilmesi adına kara para aklama suçuyla mücadeleyi gerçekleştirebilecek özel birimlerin kurulması zorunluluk arz etmektedir. Ülkemizde bu anlamda faaliyet gösteren en önemli birimin MASAK olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

4208 sayılı Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanunun, 19 Kasım 1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle beraber kurulan MASAK faaliyetlerine ise 17 Şubat 1997 tarihinden itibaren başlamıştır. 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun ile MASAK'ın sahip olduğu görevler, yetkiler ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir. 18 Ekim 2006 tarihinde yürürlüğe giren bahse mevzu kanun ile kara para aklama suçuyla mücadele çerçevesi genişletilmiş ve içerisine terörizmin mali ayağıyla mücadele konusu da eklenmiştir. Bu noktada suç neticesinde elde edilen gelirlerin aklanması ve terörü de finanse etmesi durumunu engelleyebilmek adına şüpheli olduğu değerlendirilecek işlemlerin bildirimlerini almak, gerekli verileri toplamak ve analiz yaparak değerlendirmek de MASAK'ın görevleri arasında yerini almıştır (Taşdelen, 2003, s.107).

- MASAK'ın İdari ve Kurumsal Yapısı

İdari vasfı bulunan, Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı olan MASAK suç neticesinde sağlanan gelirlerin aklanması ve teröre finansman sağlayan paraların önüne geçilmesi için mücadele vermektedir. Aynı zamanda ekonominin güçlü bir yapıya sahip olması ile güvenli bir toplumsal yapının da oluşabilmesi adına kurum tarafından çaba gösterilmektedir. Amaç doğrultusunda politikalar oluşturulmaktadır. Güvenilir bir şekilde, hızlı ve sistematik olarak bilgilere ulaştıktan sonra analiz yapmak ve yapılması gereken araştırmayı tamamlayarak elde edilen verilerin yetkili makamlara ulaşmasını sağlamak kurumun en önemli amacıdır. Teşkilat yapısı incelendiğinde MASAK'ın en üst kademesinde kurul başkanının yer aldığı görülmektedir. Üç adet başkan yardımcısı ve dokuz adet daire başkanı bulunmaktadır. Kademeler arası hiyerarşik yapı mevcuttur (Demirtaş, 2011, s.331-335). MASAK, Türkiye'nin Mali İstihbarat Birimi olarak yapılandırılmış; düzenleyici, denetleyici ve eğitici bir misyonu da üstlenmiştir. 2022 yılı faaliyet raporunda yer alan verilere göre MASAK bünyesinde çalışmakta olan 305 adet fiili personel bulunmaktadır (MASAK, Faaliyet Raporu, 2022, s.11).

- MASAK'ın Görev ve Yetkileri

Cumhurbaşkanlığının 1 sayılı Kararnamesinin 231. maddesinde MASAK'ın ana görevlerini maddeler halinde sıralamak gerekirse (Doğan ve Yıldız, 2021, s.142);

- Analiz ve Değerlendirme (Mali istihbarat üretme)
- Yükümlülük Denetimi
- İnceleme
- Dış İlişkiler
- İdari Yaptırımlar
- Veri Toplama şeklindedir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve kamuoyuna sunulmuş olan 2019 –2023 yılları arasını kapsamına alan Stratejik Planda “Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Etmek ve Mali Suçları Azaltmak” stratejisi çerçevesinde MASAK tarafından da stratejik hedef anlamında “Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terör Finansmanı ile Daha Etkin Mücadele” belirlenmiştir. Belirlenen bu stratejik plana bağlı olarak 2020 yılından itibaren MASAK tarafından öncelik verilmesi planlanan durumlar;

- Kurumlardan istenilmiş olan bilgilerin ve belgelerin hem güncel hem de doğru olması,
- Şüpheli işlem bildirimlerinin daha kaliteli ve doğru bir şekilde elde edilmesi,
- Yapılan analiz ve değerlendirmelerin daha hızlı bir şekilde sonuca ulaştırılması,
- Teknolojiden olabilecek en yüksek seviyede yararlanılması,

- Ekonomik güvenliğe yönelik analizlere ağırlık verilmesi ve ilgili kurumların da bu doğrultuda uyarılması şeklindedir.

- MASAK'ın Faaliyetleri

Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde işlemlerini sürdüren MASAK'ın, esas itibariyle kara para aklama suçunun önlenmesi amacıyla diğer ülkelerin mali istihbarat birimleriyle de sürekli iletişim halinde bulunan idari yapıda bir mali istihbarat kuruluşu olduğunu belirtmek gerekmektedir (Demirtaş, 2011, s.326). Kuruma gelen ihbarlarla veyahut spontane şekilde bilgi sahibi olunan aklama faaliyetleriyle alakalı hızlı bir şekilde ön inceleme yapılır ve suçun işlendiğine yönelik delillendirme işleminin sağlanmasıyla birlikte Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulur (Ergül, 1999, s.25). MASAK'ın, direkt olarak kendisi inceleme yapabilmektedir. Ayrıca güvenlik güçleri veya Cumhuriyet Başsavcılığınca kara para aklama faaliyetleri kapsamında yürütülen bir soruşturmaya uzmanlık gerektiren bir durumda dahil olabilir (MASAK, Faaliyet Raporu, 2022, s. 5-6). MASAK tarafından her yıl düzenli olarak yayımlanan raporlar vasıtasıyla aklama suçunun önlenmesi için neler yapıldığı ve kaydedilen ilerlemenin açık, net ve sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi mümkün olmaktadır.

- Bildirim ve İhbar Alımına Yönelik Faaliyetler

Şüpheli işlem bildirimleri, yükümlülüğü bulunan finansal kuruluşların ve finansal olmayan kişilerle meslek grupları tarafından MASAK'a gönderilen bildirimlerdir. Bu bildirimler mahkemeler ve Cumhuriyet Savcılığı ile kolluk kuvvetleri tarafından gönderilen araştırma talepleriyle ilgili kişilerin ve kuruluşların mal varlığına yönelik bilgiler ile mali işlemleri hakkında istenmiş olan talepler ve MASAK tarafından ilgili konu üzerine yapılmış araştırma beraberinde analizin ardından rapor düzenlenmesi adına gönderilen talep yazılarından oluşmaktadır. Aşağıda yer alan tablo 3.1.'de 2018-2022 yılları arasında şüpheli işlem bildirim sayıları yer almakta, adli ve kolluk kuvvetleri tarafından gelen araştırma taleplerinin sayıları ile diğer ihbar verileri bulunmaktadır (MASAK, Faaliyet Raporu, 2022, s.17).

Tablo 3.1. Alınmış Olan Bildirimlerin Türlerine Göre Dağılımı (2018-2022)

ALINAN BİLDİRİMLER	2018	2019	2020	2021	2022
Şüpheli İşlem Bildirimleri	222.743	203.786	237.531	504.995	425.322
Adli – Kolluk Talepleri	22.939	22.128	12.675	9.765	13.817
Diğer İhbarlar	255	308	391	867	676
Toplam	245.937	226.222	250.597	515.627	439.815

Kaynak: MASAK, Faaliyet Raporu. (2022, s.17)

2022 yılında yapılan 425.322 şüpheli işlem bildiriminin 314.700'ü bankalar tarafından yapılmıştır. Suç neticesinde elde edilen gelirlerin aklanması ve terörizmin finanse edilmesiyle etkin bir şekilde mücadele çerçevesinde yürürlükte olan mevzuat ve önleyici tedbirler uyarınca “yükümlü” olarak değerlendirilen kuruluşlar tarafından MASAK’a şüpheli işlem bildiriminde bulunulması gerekmektedir. Bildirim sayılarında ilk üçte yer alan yükümlüler aşağıdaki Tablo 3.2. üzerinden gösterilmiştir.

Tablo 3.2. Yükümlü Gruplarına Göre Şüpheli İşlem Bildirimi Sayıları

Yükümlü Türleri	2018	2019	2020	2021	2022
Bankalar	195.803	174.764	182.828	205.793	314.700
Faktöring Şirketleri	5.098	3.708	1.893	2.729	2.154
Ödeme Kuruluşları ile Elektronik Para Kuruluşları	13.796	19.225	46.840	284.544	74.513

Kaynak: MASAK, Faaliyet Raporu. (2022, s.18-19)

2022 yılı içerisinde yükümlüler tarafından yapılmış olan bu bildirimlerin suç kategorilerine dağılımına bakıldığında ise (MASAK, Faaliyet Raporu, 2022, s.20);

- %40,95 oranında vergi kaçakçılığı ve vergi kaçırma,
- %37,39 oranında yasa dışı bahis ve kumar oynatma,
- %12,16 oranında başkası hesabına işlem yapıldığının beyan edilmemesi,
- %7,36 oranında dolandırıcılık,
- %2,14 oranında lisanssız ödeme ve elektronik para hizmetleri suçlarından şüphelenildiği ortaya çıkmaktadır.

MASAK kendisine gelen bildirimleri belirli bir sistem ile sınıflandırarak kaydeder. Kendi alanına girmeyen bildirimleri ise ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirir. Günden güne gelen bildirimlerin sayısı artmakta ve bu durum bir ön değerlendirme çalışması yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Ön değerlendirme çalışmasının yapılması neticesinde mevcut kapasite ile mümkün olan en yüksek verim alınabilecektir. Ön değerlendirme işlemini gerçekleştirmenin amacı ise bildirim yapılan işlemi olağan işlemlerden ayıran bulgunun ne olduğunu ve neden sıra dışı işlem şeklinde değerlendirildiğini belirlemektir (Aksakal, 2008, s.77).

Adli makamlar ve kolluk birimlerinin yürütmekte olduğu soruşturmalar, kovuşturmalar ve araştırmalar üzerine; şüpheli kişilerin mal varlıkları, yapmış oldukları finansal işlemleri veyahut var olan mali bağlantılarının tespit edilebilmesine yönelik MASAK tarafından bir analiz, değerlendirme ya da inceleme yapılması beraberinde rapor düzenlenmesi de talep edilebilir. Bahse mevzu duruma yönelik olarak hakimlerin, Cumhuriyet Savcılarının, mahkemelerin veya Danıştay gibi adli makamların ve emniyet güçlerinin, Gümrük Muhafaza

Müdürlüklerinin, Jandarma Komutanlıklarının göndermiş oldukları analiz, değerlendirme, inceleme talepleri adli – kolluk araştırma talepleri olarak nitelendirilmektedir. Tablo 3.3. içerisinde taleplerin yıllara göre dağılımı gösterilmiştir (MASAK, Faaliyet Raporu, 2022, s.22).

Tablo 3.3. Adli – Kolluk Araştırma Taleplerinin Yıllara Göre Dağılımı (2018-2022)

Adli – Kolluk Talepleri	2018	2019	2020	2021	2022
Adli Makamlar	21.139	20.583	11.266	8.740	12.347
Kolluk Birimleri	1.800	1.545	1.409	1.025	1.470

Kaynak: MASAK, Faaliyet Raporu. (2022, s.22)

Tablo 3.3. incelendiğinde; adli makamların, kolluk birimlerine kıyasla çok daha fazla araştırma talebinde bulunduğu görülmektedir. Kolluk birimleri tarafından bulunulan araştırma taleplerinin sayısı son yıllarda çok değişkenlik göstermezken, adli makamların taleplerinde 2019 yılından sonra neredeyse yarı yarıya bir düşüş yaşandığı da fark edilmektedir.

Tablo 3.4. ise MASAK’a gelen ihbarların kaynaklarına göre dağılımı göstermektedir.

Tablo 3.4. İhbarların Kaynaklarına Göre Dağılımı (2018-2022)

Kurumsal – Kişisel İhbarlar	2018	2019	2020	2021	2022
Kamu Kurumları	194	218	233	349	358
Gerçek Kişiler	54	83	151	494	315
Özel Hukuk Tüzel Kişileri	6	5	6	24	3
Basın – Yurt Dışı	1	2	0	0	0
Toplam	255	308	390	867	676

Kaynak: MASAK, Faaliyet Raporu. (2022, s.23)

Tablo 3.4. incelendiğinde; 2022 yılında yapılan ihbarların %53’ünün kamu kurumlarından geldiği görülmektedir. Kalan %47 içerisinde de çok büyük bir çoğunluk gerçek kişilerin yapmış olduğu ihbarlardan oluşmaktadır.

- Analiz ve Değerlendirmeye Yönelik Faaliyetleri

MASAK’ın kuruluş amacına ve temel fonksiyonuna bakıldığında; suç neticesinde elde edilen gelirlerin aklanması ve terörizmin finanse edilmesiyle mücadeleye destek olmak için analiz, inceleme ve istihbarat toplama çalışmaları yaptığı görülmektedir. Yapılan analiz çalışmalarının konusunu; suç neticesinde elde edilen gelirlerin aklanması, terörizmin finanse edilmesi veya aklama suçuna dayanak olabilecek başka bir suç (öncül suçlar) oluşturmaktadır. Ek olarak Ceza Muhakemesi Kanununun 128. maddesi ile verilmiş olan görev ve yetkiler kapsamında mal varlığı araştırması da yapılan analiz çalışmaları arasında yer almaktadır. Vaka bazlı çalışmalara ek olarak, yığın veri analizleri de stratejik analiz adı altında MASAK

tarafından yapılmaktadır. Yığın veri olarak adlandırılan analizlerin konusu ise bazı şüphe kriterlerine uyum sağlayan mali işlemler, yasa dışı eylemler veyahut ülkenin ekonomik güvenliğine tehdit olabileceği değerlendirilen unsurlar dahi olabilir. Aklama veya terörizmi finanse etme suçlarının MASAK bünyesinde çalışan değerlendirme ve denetim elemanları tarafından tespiti durumunda konuyla ilgili yetkili olan Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulmaktadır. Son beş yıl incelendiğinde toplam açılan ve sonuçlanan analiz dosyaları sayılarına Tablo 3.5.'de yer verilmiştir (MASAK, Faaliyet Raporu, 2022, s.24):

Tablo 3.5. Analiz Dosyalarının Türlerine Göre Dağılımı ve Açılan – Tamamlanan Dosya Sayıları (2018-2022)

Yıl – Dosya Sayısı	AÇILAN ANALİZ DOSYALARI				SONUÇLANAN ANALİZ DOSYALARI			
	Analiz ve Değerlendirme	Mal Varlığı Araştırma	Stratejik Analiz	Toplam Açılan Dosya	Analiz ve Değerlendirme	Mal Varlığı Araştırma	Stratejik Analiz	Toplam Sonuçlanan Dosya
2018	20.445	830	9	21.284	23.893	1.123	9	25.025
2019	21.180	665	12	21.857	19.023	561	9	19.593
2020	11.119	346	19	11.484	9.906	377	15	10.298
2021	7.397	338	29	7.764	15.930	378	31	16.339
2022	6.581	278	95	6.954	6.753	322	65	7.139

Kaynak: MASAK, Faaliyet Raporu. (2022, s.24)

- Aklama Suçunun İncelenmesine Yönelik Faaliyetleri

MASAK tarafından yapılan analizlerin ve değerlendirmelerin neticesinde bazı durumlarda daha ayrıntılı inceleme yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. MASAK'ın hem görevlerinden hem de yetkilerinden biri olan inceleme faaliyeti, adli makamlar tarafından talep edilebileceği gibi Başkanlık tarafından dosyanın direkt olarak incelemeye gönderilmesiyle de gerçekleştirilebilir. İnceleme faaliyeti, 5549 sayılı Kanununun 2. maddesi ile belirtilmiş olan denetim elemanları vasıtasıyla yapılmaktadır. Son beş yıla ait aklama ve terörizmi finanse etme suçuyla ilgili dosyaların istatistikleri Tablo 3.6.'da yer almaktadır (MASAK, Faaliyet Raporu, 2022, s.26).

Tablo 3.6. İnceleme Dosyalarının Sayıları (2018-2022)

Yıl	Bir Önceki Yıdan Devreden Dosya Sayısı	Açılan Dosya Sayısı	Sonuçlandırılan Dosya Sayısı
2018	171	89	75
2019	185	29	70
2020	144	46	46
2021	144	19	51
2022	112	32	38
TOPLAM	756	215	280

Kaynak: MASAK, Faaliyet Raporu. (2022, s.26)

2022 yılı incelendiğinde bir önceki yıldan 112 adet dosyanın devrettiği, devreden dosyalara ek olarak yıl içerisinde 32 dosya açıldığı ve 38 adet dosyanın da sonuçlandırıldığı görülmektedir. Açık ve net olarak sonuçlandırılmayan dosya sayısının fazla olduğu ve sonraki yıla fazlasıyla dosya devredeceği görülmektedir.

- İdari Tedbir Kapsamında Gerçekleşen Faaliyetleri

İdari tedbir kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler, terör ve terörizmin finanse edilmesiyle alakalı olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları içerisinde listelenmiş kişilerin sahip olduğu mal varlıklarının dondurulması ile yurt dışından yapılmış olan taleplere yönelik mal varlıklarının dondurulması şeklindedir. İdari tedbir kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler içerisinde; işlemlerin ertelenmesi anlamında yapılmakta olan faaliyetler ve bilişim sistemlerinin kullanılması suretiyle işlenmiş yasa dışı bahis ve kumar suçlarıyla mücadelede yapılan çalışmalar da yer almaktadır. Erteleme işlemleri ve mal varlığının dondurulmasına yönelik kararlar, suçun önlenmesi ve suçla etkin bir şekilde mücadele edebilmek adına geliştirilmiş yöntemlerdir (MASAK, Faaliyet Raporu, 2019, s.39).

- Performans Sonuçları

2022 yılı Hazine ve Maliye Bakanlığı Performans Programında, MASAK için beş adet performans göstergesi bulunmaktadır. Göstergeler, Tablo 3.7.'de yer almaktadır (MASAK, Faaliyet Raporu, 2022, s.50).

Tablo 3.7. Performans Sonuçlarının Değerlendirilmesi (2022)

No	Performans Göstergesi	2022 Yılı Hedefi	Yıl Sonu Gerçekleşmesi	Hedef Aşım İş	Hedefe Ulaşım İş	Hedefe Ulaşım	Veri Elde Edilememiş İş
1	Alınan şüpheli işlem bildirim sayısı (adet)	195.000	425.322	•			
2	Denetlenen ve incelenen yükümlü sayısı (adet)	105	467	•			
3	Paydaşlarla birlikte gerçekleştirilen eğitim ve çalıştay sayısı (adet)	20	12			•	
4	Şüpheli işlem bildirim gönderen yükümlü sayısı (adet)	241	340	•			
5	Yığın veriler ve şüpheli işlem bildirimleri üzerinden yapılan stratejik analiz çalışması sayısı (adet)	17	95	•			

Kaynak: MASAK, Faaliyet Raporu. (2022, s.50)

Tablo 3.7.'den yola çıkarak 2022 yılı hedefi ile yıl sonu gerçekleştirmeleri karşılaştırıldığında; 1, 2, 4 ve 5 numaralı göstergelerde hedeflerin aşıldığı, 3 numaralı göstergede ise hedefe ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Belirlenen hedeflerin %80'i fazlasıyla aşılırken, paydaşlarla birlikte gerçekleştirilen eğitim ve çalıştay sayısına yönelik hedefin oransal olarak %40'ı gerçekleştirilememiş ve hedef sağlanamamıştır.

5. Mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulu (MSMCK)

Kurulun üyeleri arasında; MASAK Başkanı, MİT Başkan Yardımcısı, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürü, VDK Başkanı, BDDK Başkan Yardımcısı, Ticaret Bakanlığı Gümrükler Muhafaza Genel Müdürü, EGM Genel Müdürü, Finansal Piyasalar ve Kambiyo

Genel M¼d¼r¼, Dışışleri Bakanlığı Araştırma ve G¼venlik İşleri Genel M¼d¼r¼ bulunmaktadır. Kararnameye g¼re Mali Suçları Araştırma Kurulu Koordinasyon Kurulunun g¼revleri ve yetkileri şunlardan oluşmaktadır (MASAK, 2023b).

- Ter¼r¼zmin finanse edilmesini ve suç neticesinde elde edilen gelirlerin aklanmasını ¼nlemek amacıyla çalışma yapmak ve ilgili birimler arasındaki koordinasyonu sağlayarak iş birliğini artırmak,
- Ter¼r¼zmin finanse edilmesini ve suç neticesinde elde edilen gelirlerin aklanmasının ¼nlenmesi çerçevesinde çıkartılacak mevzuat taslaklarını yorumlamak,
- Ter¼r¼zmin finanse edilmesini ve suç neticesinde elde edilen gelirlerin aklanmasının ¼nlenmesi adına yapılacak çalışmalarla ilgili stratejileri d¼zenlemek ve yol g¼sterici olacak kararlar almak.

Mali Suçları Araştırma Kurulu Koordinasyon Kurulu, her ne kadar ¼st kurul olarak g¼rev yapsa da kurul tarafından suç neticesinde elde edilen gelirlerin ¼nlenmesine dair alınan kararlar tavsiye ve danışma ¼zellięindedir. MASAK'ın kara para aklama ile m¼cadelede daha aktif bir rol¼ vardır. MASAK'ın sahip olduğu icra ve y¼k¼ml¼l¼k denetimi yetkisine Mali Suçları Araştırma Kurulu Koordinasyon Kurulunda sahip değildir (Yılmaz, 2006, s.175).

6. Vergi Gelirleri Açışından Kara Para Aklama Faaliyetlerinin Değerlendirmesi

Devletlerin, toplumu oluşturan bireylerin bir arada yaşamalarından dolayı ortaya çıkan kamusal ihtiyaçları organize bir şekilde karşılama amaçları vardır. Bahse mevzu amacı gerçekteştirebilmek adına elbette devletlerin belirli gelirlerinin olması zorunluluktur. Devletlerin en ¼nemli gelir kaynağı vergilerdir. Vergi sisteminin çok iyi işlemesi ve vergi gelir tahsilat oranının y¼ksek seviyede olması kamu hizmetlerinin hem kaliteli hem de sorunsuz bir şekilde y¼r¼t¼lebilmesi ile toplumun refahının sağlanabilmesi adına fazlasıyla ¼nemlidir (Yıldız ve Demir, 2019, s.330). Kara para aklama faaliyetini gerçekteştiren kişiler, yasa dışı ekonomik oluşumlar aracılığı ile yasal olarak faaliyetlerine devam eden ticari kurumlara ilişkin haksız rekabet ortamı yaratmakta, mali yapının bozulmasına sebep olmakta ve genel anlamda ekonominin gelişimini de olumsuz etkilemektedirler. T¼m bunların sonucunda ise vergi gelirlerinde azalmanın yaşanmasına sebep olmaktadır. Kara para aklama faaliyetleri; vergi gelirleri açışından doğrudan bir etki yaratarak, gelirlerin azalmasına sebep olacak ve elbette aklama faaliyetlerinin hacmiyle doğru orantılı bir şekilde kamu gelirlerinin, kamu giderlerini karşılama oranını azaltması anlamında b¼tçe açığının ortaya çıkmasına dahi neden olabilecektir. Bu durumun yaşanması noktasında, h¼k¼metler tarafından b¼tçe açıklarının kapatılması amaçlanacak ve Merkez Bankasından para basımı yapılarak finanse edilme yolu ya da borçlanma yolu tercih edilecektir. Herhangi bir karşılığı olmadan para basılma yolu tercih

edilirse enflasyonda artış yaşanacak, borçlanma yolu tercih edilirse faiz oranlarının yükselmesi sonucuyla karşı karşıya kalınacaktır. Her iki yol da ekonomiyi olumsuz şekilde etkileyecektir (Gümüşkaya, 1998, s.97). Suç neticesinde elde edilen gelirlerin aklanması ile beraber finansal anlamda sorunlar da ortaya çıkacak, finansal kesimin düzgün işleme engellenecek ve netice olarak piyasalardaki güven duygusu zedeleneyecektir. İlegal yapılan para transferleri, legal şekilde faaliyetlerine devam eden firmalara sorun yaratarak zor bir döneme girmelerine sebep olabilir. Bununla birlikte zamanla piyasa dışına itilmeleri de söz konusu olacaktır. Legal olarak faaliyetlerini sürdüren firmalar tarafından, piyasa kurallarının sürekli ihlal edildiği ve bunun engellenmediğinin görülmesiyle bu firmalar da illegal yollara başvuracaktır. Neticede legal firmalar dahi çaresiz kalarak yasa dışı yollara başvuracak ve en iyi ihtimalle vergi kaçırmak zorunda kalacaklardır. Rekabetçi yapının korunamaması ile piyasaya duyulan güvenin zedelenmesi kaçınılmaz bir son olacaktır (Yılmaz, 2006, s.32).

7. Sonuç ve Öneriler

Teknolojinin gelişmeye devam etmesiyle ve küreselleşmeyle beraber başta paranın, malların ve hatta insanların yer değiştirmelerine yönelik işlemlerin daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Günümüz dünyasında mobil bankacılık sisteminin fazlasıyla gelişmesi, sanal paraların ortaya çıkması, para transferinin çok kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi gibi gelişmeler aklayıcıların işlerini kolaylaştıran durumlar olarak değerlendirilebilir. Ancak tüm bu sebepler yalnızca kara para aklama suçunun artmasını gerektirecek durumlar değildir. Her ne kadar aklayıcılar için olumlu durumlar olarak değerlendirilse bile ülkelerin teknolojinin gelişmesiyle beraber birçok gelişmeyi izleyebilmesi, istihbarat ağlarını geliştirebilmesi ve bu sayede durumu lehine çevirebilmesi mümkündür. Ülkeler hem kendi içerisinde hem de uluslararası alanda anında bilgi akışını sağlayabilecek teknolojiye sahip olabilirler. Bu noktada yapılması gereken; yaşanan gelişmelerden yararlanarak uygun yasal mevzuatları hazırlamak, gerekli kurum ve kuruluşları kurmak, nitelikli personeli yetiştirmek ve uluslararası alanda aklama suçuyla mücadele eden kuruluşlarla anında iletişimi sağlayarak mücadeleyi daha etkin hale getirmektir. Böylece ülkenin vatandaşlarının elde edileceği kazançların suç örgütleri tarafından sömürülmesi engellenecek, ülkenin hem ekonomik hem de sosyal olarak uğrayacağı zarar en düşük seviyede tutulabilecektir. Kamu düzenini bozmak ve ülkenin gelir sistemini zarar ettirmek amacıyla olan suçlulara karşı mücadele, ülkenin birçok paydaşının bir araya gelmesiyle etkili bir şekilde sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. (2022). Erişim Tarihi: 20.01.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/masak-tiktok-platformunda-suc-gelirlerini-aklayanlara-karsi-harekete-gecti/2671016>
- Aksakal, M. (2008). *Karapara Aklama Suçu ile Organize Suçu ve Terörizmin Finansmanı Suçu Arasındaki İlişki ve Mücadele Yöntemleri*, [Yüksek Lisans Tezi]. Bandırma: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, S. (2008). *Kara Para Aklama ve Terörizmin Finansmanı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Demirtaş, İ. (2011). *FATF Üyesi Bazı Mali İstihbarat Birimlerinin Yapısı, Fonksiyonları ve MASAK ile Mukayesesi*, Ankara: MASAK Yayın No:21.
- Doğan, B. ve Yıldız, A. (2021). *Mali Suçlar ve Mali Suçlarla Mücadele: Türkiye Örneği*, Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi, 5(2), 129-150.
- Erdem, E. (2018). *Türkiye ve Avrupa'nın Kara Para Aklanması ile Mücadele Yöntemlerinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü Finans Anabilim Dalı Uluslararası Bankacılık ve Finans Bilim Dalı.
- Ergül, E. (1999). *Kara Paranın Aklanmasının Hukuki ve Cezai Boyutları*, Kara Para Aklama Faaliyetleri ve Önlemler, TCMB, Ankara S.23-35.
- Gümüşkaya, H.(1998). *Kara Paranın Ulusal ve Uluslararası Finans Üzerine Etkileri*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürel, E. ve Şahin, Ç. (2022). Dijital Dünyada Kara Para Aklama: Örnek Olaylar, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 57(3), 2289-2305.
- MASAK. 2019 Faaliyet Raporu.https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/12/2021/01/FAALİYET_RAPORU_2019-FINAL-1.pdf
- MASAK. 2022 Faaliyet Raporu. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/12/2023/04/2022-Faaliyet-Raporu.pdf>
- MASAK. (2023a). Erişim Tarihi: 08.01.2023, <https://masak.hmb.gov.tr/aklama-yontemleri>
- MASAK. (2023b). Erişim Tarihi: 07.04.2023, <https://masak.hmb.gov.tr/koordinasyon-kurulu>
- Taşdelen, A. (2003). *Hukuksal Açıdan Türkiye'de Kara Paranın Aklanması ve Önlenmesi*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- TBB. (2003). *Karaparanın Aklanması Suçu ile Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri*, (Yayın No:235). Aralık, İstanbul: TBB Yayınları.
- Twitch. (2023). Erişim Tarihi: 18.01.2023, <https://www.twitch.tv/bits>
- Ünlü, U. (2019). *Kara Para Aklamada Yeni Yöntemler ve Kara Paranın Ekonomi Üzerindeki Etkileri*, Sayıştay Dergisi, 113, 155-179.

Yıldız, A. ve Demir, M. (2019). *Vergi Cennetleri ve Küresel Gelir Eşitsizliği*, Maliye Dergisi, 176:329-354.

Yılmaz, S. (2006). *Karaparanın Aklanması ve Türkiye Boyutu*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRKİYE’DE ADALET HARCAMALARININ UZLAŞTIRMA UYGULAMALARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

M. Kemal Bostan¹, Onur Değirmenci²

Öz

Kamu harcamaları, toplumsal ilişkilerde müşterek ihtiyaçların karşılanması amacıyla, devletin kamu kurum ve kuruluşları tarafından sunulan mal ve hizmetlerin mali karşılığı olarak nitelendirilmektedir. İhtiyaçlar ve bu amaçla gerçekleştirilen hizmetler; faydasından yoksun bırakılmayan, piyasada alım satıma konu edilemeyen, tüketiminde ortak ihtiyaçların gözetildiği mal ve hizmetler ise tam kamusal mal ve hizmet olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışmanın odak noktasını oluşturan adalet harcamaları, bu konudaki örneklerden biridir. Adalet hizmetlerinin sunumunda “Onarıcı Adalet” anlayışının esas alındığı uygulamalarla sağlanan faydanın artırılması, uyuşmazlık yaşayan taraflar ve ağır iş yüküne sahip mahkemeler açısından etkinlik ve verimlilik sağlayacaktır. Alternatif çözüm yollarından biri olan uzlaştırma müessesesi, çalışmada bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Adalet Hizmeti, Onarıcı Adalet, Alternatif Çözüm Yolları, Uzlaştırma.

Jel Kodları: H50, K10.

EVALUATION OF JUSTICE EXPENDITURES WITHIN THE CONTEXT OF RECONCILIATION IN TURKEY

Abstract

Public expenditures are defined as the financial compensation for the goods and services offered by the public institutions and organizations of the state in order to meet the common needs in social relations. Needs and services performed for this purpose; goods and services that cannot be deprived of their utility, cannot be traded on the market, and in which common needs are taken into account in consumption, are classified as full public goods and services. Justice expenditures, which are the focus of the study, are one of the examples in this regard. Increasing the benefit provided by applications based on the understanding of “Restorative Justice” in the provision of justice services will ensure efficiency and efficiency in terms of parties to disputes and courts with heavy workload. Reconciliation institution, which is one of the alternative solutions, is evaluated in this context in this study.

Keywords: Public Expenditures, Justice Services, Restorative Justice, Alternative Dispute Resolutions, Reconciliation.

Jel Codes: H50, K10.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, mkemalbostan@kku.edu.tr, 0000-0003-2012-656X

² Maliye Bilim Uzmanı, a.onurdegirmenci@gmail.com, 0000-0003-4079-6501

1. Giriş

Toplumun en önemli düzenleyici ve denetleyici mekanizması olan devlet kurumu, toplumun temel gereksinimleri olan sağlık, güvenlik, eğitim ve adalet gibi sektörlerde varlığını göstermektedir. Yapılan hizmetin kamusal mal ve hizmet olarak nitelendirilmesi, hizmetin devlete bağlı kurumlarca gerçekleştirilmesine bağlıdır. Devlet btcesinden yapılan harcamalar kamusal harcama niteliği taşırken bu harcamaların gerekçesi olan faaliyetler ise kamusal mal ve hizmetleri oluşturmaktadır.

Sosyal devlet anlayışıyla hareket eden devletler çalışma ve faaliyetlerinde kamusal hizmetlere büyük önem vermektedir. Kamusal hizmetler aynı zamanda devletin sosyo-ekonomik hayata önemli bir müdahale aracı olarak da kullanılmaktadır. Devletin tüzel kişiliğini temsil eden kurum ve kuruluşlarca yürütülen faaliyetler ile toplumsal düzene katkı sağlamak, toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmaktadır. Kamusal hizmetler içerisinde, toplumsal barış ve güvenliğin sağlanmasında önemli bir yeri bulunan, aynı zamanda çalışmada üzerinde durulan adalet hizmetleri, farklı demografik yapıların yanında sosyo-ekonomik farklılıkların artması ile bireyler ve gruplar arası uyuramazlıkların zmlenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Adalet hizmetleri denilince akla ilk gelen kurum mahkemelerdir. Yargı sürecinde nihai kararı veren mahkemeler, toplumun yaşadığı uyuramazlığı yine toplumun belirlediği hukuk kuralları çerçevesinde zmlenmeye çalışmaktadır. Fakat çalışmada üzerinde durulan mahkeme süreçlerinin gerek taraflar gerekse kamu hizmeti sunan kurumlar üzerinde maddi ve manevi bir yüke sebep olması yapılan hizmetin etkinliği ve verimliliğini büyük lde etkilemektedir. Adalet sisteminin üzerindeki ağır iş yükünün ortadan kaldırılması için uygulanan alternatif zm yollarının katkıları pek çok çalışmada incelenmiştir. Bu uygulamalardan biri olan uzlaştırma müessesesinin yargı sistemindeki yerinin yanında uyuramazlık yaşayan tarafların yargı sürecinde oluşacak yükü nasıl ortadan kaldıracağına dair tespitler ilerleyen bölümde açıklanmıştır.

Uyuramazlık yaşayan tarafların yargı sürecinde karşılaştıkları zorluklar yargılama giderleri ile örnek suç fiilleri üzerinden incelenmiştir. Fail ile mağdur arasında yaşanan uyuramazlığın; geleneksel yargılama sürecine başvurulması ile mahkeme sürecine dâhil olmadan uzlaştırma müessesesine başvurulması arasında meydana gelen farklar örnek olaylar işlenerek irdelenmiştir.

2. Kamusal Mal ve Hizmet Teorisi İçinde Adalet Hizmeti

Toplumun kolektif gereksinimlerine göre şekillenen kamusal hizmetlerin sunumu, devletin, merkez ve yerel idari birimleri aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve “kamu hizmeti” olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu gereksinimlerin karşılanması için katlanılan giderler ise “kamu harcamaları” olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan, 2011: 39- 62).

Halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak, kamu otoriteleri tarafından gerçekleştirilen hizmetlerin sonucu olan bu harcamalar, özellikle devlet için vazgeçilmez harcamalardandır. Maliyenin başlangıç ilkelerinden olan “devlet önce harcar” ilkesi doğrultusunda, devletin önce temel ihtiyaçları belirleyip bütçe planlamalarında da giderlerini gelirlerinden önce ele alması çoğu ülkenin bütçe planlamalarında benimsenmiş bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Işık, 2014: 96).

Analitik bütçe sınıflandırmasının fonksiyonel dağılımına göre adalet hizmetlerine 03 fonksiyonel kodunda, “Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri” başlığının altında yer verilmiştir. Güvenlik, mahkeme ve cezaevi idaresi hizmetleri gibi adaleti tesis etmeye yönelik hizmetler bu kapsamda incelenmektedir.

Ekonomik sınıflandırmaya göre adalete yönelik yapılacak hizmet harcamaları ise personel giderleri, mal ve hizmet alım giderleri, yedek denekler, cari transferler ve diğer gider kalemlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda adalet hizmetlerinin taraflar arası uyuramazlıkların giderilmesine dönük mahkeme hizmetlerinin ötesinde, adaleti sağlamaya yönelik her türlü altyapı hizmetini de kapsadığı görülmektedir.

Devlet, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılarken, yüksek maliyetlere katlanabilmekte, tarafsız ve adaletli bir tutum içerisinde kr amacı gütmeden, toplumsal faydayı önceleyerek tam kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu gerçekleştirmektedir.

Tam kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda kamusal tasarruf uygulamalarının ilgili konularda aksamalara neden olabileceği düşünüldüğünde, hizmet sunumunda etkinlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Adalet hizmetleri kapsamında etkinliğin belirleyicileri ise ekonomik, beşerî, kurumsal, teknolojik altyapının yanı sıra yargılama usulleri, davalara ayrılan sreler, hâkim ve savcı başına düşen dosya sayısı ile bağımsız ve tarafsız mahkemelerin varlığıdır (Egeli ve Yaşa, 2017: 86). Çalışmanın odak noktasındaki uzlaştırma messesisi, adalet harcamalarının etkin ve verimli bir şekilde sunumunu gerçekleştirmek amacı ile mahkeme hizmetleri sonucu oluşan harcamaların miktarını azaltabileceği ilerleyen bölümlerdeki örnekler üzerinden ortaya konulmaktadır. Bunun sonucunda adaletin daha etkin bir şekilde sunulmasını

sağlamak için uzlaştırma müessesesinin kurulması yine mahkeme harcamalarının azaltılmasına ve adaletin onarıcı bir şekilde taraflara sunulmasına büyük katkı sağlayacaktır.

3. Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Personel Yapısı

Adalet hizmetleri sunan kurumların iş yüküne bağlı olarak personel sayıları da farklılık göstermektedir. Yine iş yükünü dağıtmaya yönelik kurumların görev ve sorumluluklarının sınırlanması, kurum sayılarındaki artışla birlikte personel sayılarının artışına da sebep olmaktadır. Bu sebepten personellerin sayısı ve niteliği büyük önem taşımaktadır.

2016-2022 yıllarına ait hâkim ve savcı sayıları Tablo 1’de verilmiştir. Görüldüğü üzere iş yükü ve niteliği doğrultusunda hâkim ve savcılarının sayıları farklılaşabilmektedir. Türkiye’de 2022 yılı itibariyle toplam 22.861 hâkim ve savcının görev yaptığı görülmektedir.

Tablo 1: Kurumlar Bünyesinde Toplam Hâkim ve Savcı Sayıları

Adalet Hizmeti Sunan Kurumlar	Hâkim ve Savcı Sayısı						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Adalet Bakanlığı	370	371	361	330	311	304	327
Anayasa Mahkemesi	15	8	13	12	13	11	11
HSK	163	183	194	211	215	221	238
Yargıtay	936	1040	1241	1320	1373	1062	1014
Danıştay	504	477	499	475	470	492	478
Bölge Adliye Mahkemeleri	-	1210	1475	1867	2190	2480	2600
Bölge İdari Mahkemeleri	-	333	349	357	384	415	450
Adli Yargı İlk Derece	12404	11245	13941	14712	15506	16499	16446
İdari Yargı İlk Derece	1547	1229	1354	1345	1310	1316	1297
TOPLAM	15.945	16.101	19.427	20.629	21.772	22.800	22861

Kaynak: Hâkimler ve Savcılar Kurulu, **2022 Yılı Faaliyet Raporu**, s. 88-89.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Türkiye’de hâkim ve savcılarının en fazla görev aldığı merci adli yargı olarak görülmektedir. Bunun sebebi görev alanının genişliğiyle orantılı olarak iş yoğunluğudur. En düşük hâkim ve savcı sayısına sahip yargı organı ise Anayasa Mahkemesidir. Üst yargı merci olmasıyla birlikte daha önemli ve yüksek davalara bakması hâkim ve savcı sayılarının da düşük olmasını sağlamıştır. Asıl değinilmesi gereken husus personel sayılarının yetersizliğidir. Bu konuda incelenmesi gereken husus ise hâkim ve savcı başına düşen dava dosyalarının miktarıdır.

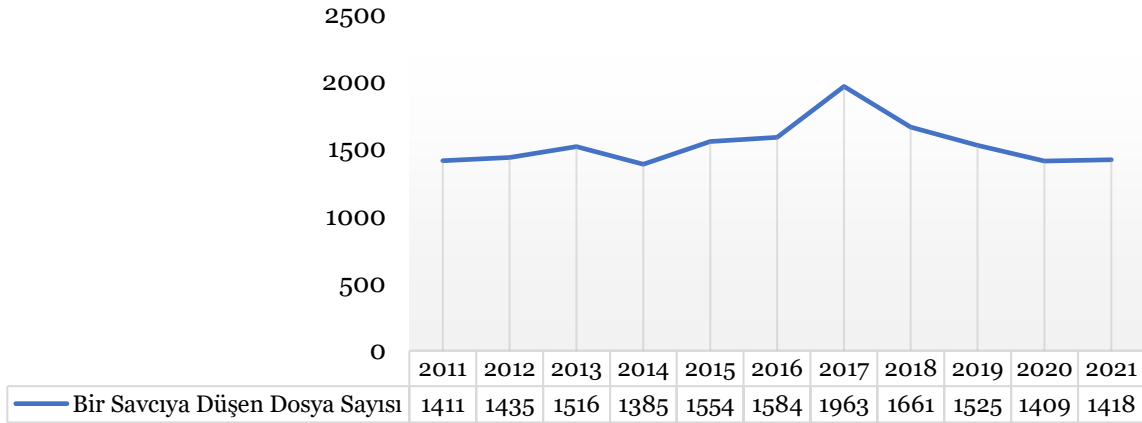
Tablo 2: Yıllar Bazında Hâkim ve Savcı Sayısı (2016-2021) (Bin kişi)

Yıl/ Meslek Türü	Hâkim	Savcı	Toplam
2016	11117	4828	15945
2017	11247	4854	16101
2018	13356	6071	19427
2019	14064	6565	20629
2020	14909	6863	21772
2021	15309	7491	22800
2022	15434	7428	22862

Kaynak: Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s.91.

Yıllar bazında hâkim ve savcı sayılarındaki değişimleri ayrı ayrı incelediğimizde, adalet hizmetlerinin daha iyi sunulabilmesi amacı ile personel sayılarında da artışa gidildiği görülmektedir.

Grafik 1: Türkiye’de Yıllara Göre Adli Yargıda Savcı Başına Düşen Dosya Sayısı

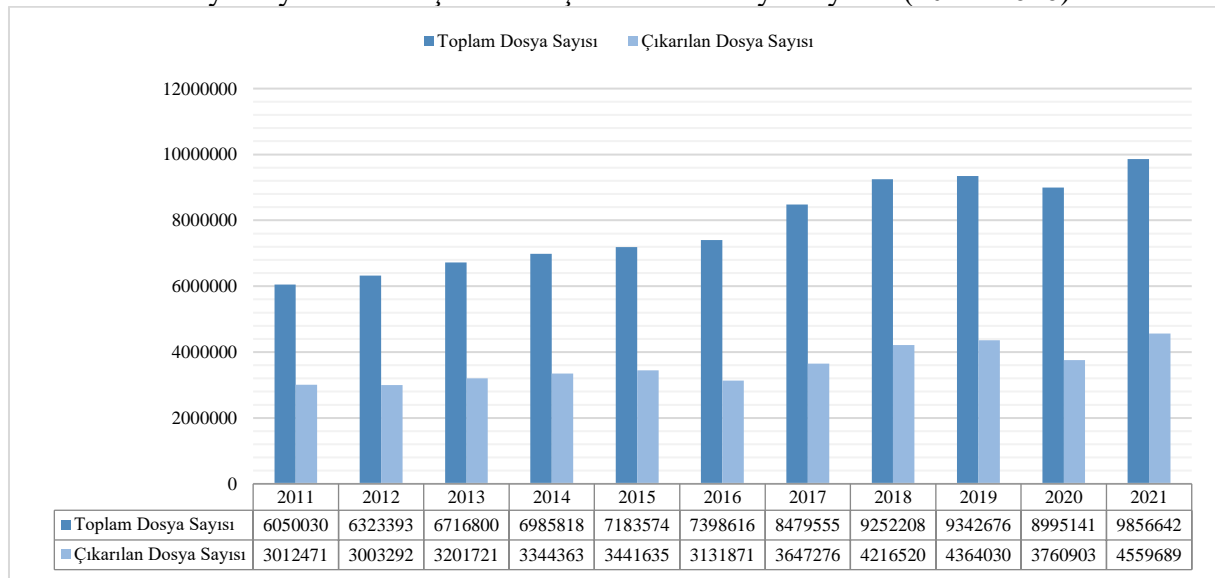

Kaynak: T. C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü, **Adli İstatistikler 2019** s.4 ve **2021** s.4'ten, yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bir Cumhuriyet Savcısı suç eyleminin gerçekleştiği bilgisine ulaştığından itibaren kamu davasını açar ve adli kolluk kuvvetlerinin destekleriyle işin gereğini araştırmaya başlar. Mevzu bahis olayın aciliyetine göre kolluk kuvvetlerine yazılı ve sözlü emirlerin verilebilmesi Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 160/1 ve 161/2 maddelerinde hüküm altına alınmıştır. Sürece ilişkin konuların prosedürel olarak açık ve net bir şekilde kanunda belirtilmesine rağmen, bir olayın çözümlenme sürecinin uzayabildiği gözlemlenmektedir.

Bu durum, Grafik 1’de görüldüğü üzere 2021 yılında Adli Yargıda¹ bir savcıya 1418 dosyanın düşmesi iş yükü ve yoğunluğunu açıkça göstermektedir. Bu dosyalar geçmiş adli yıldan devredenler ile o yıl gelen dosyalardan oluşmaktadır. Bir yıl içinde tamamlanamayan dosyaların bir sonraki adli döneme sarkması nedeniyle iş yükünün ve yoğunluğunun eskiye nazaran daha da artırması söz konusudur. Grafik-1’ de gördüğümüz veriler geçen seneden bir sonraki seneye sarkan dosya sayılarını da içermektedir. Özellikle 2017² yılı itibariyle dosya sayılarının düşüşe geçtiğini adalet alanında yapılan reformların savcılar üzerindeki iş yükünü azalttığını görülmektedir.

Grafik 2: Yıllar İtibariyle Adli Yargıda Cumhuriyet Başsavcılıklarına Gelen Soruşturma Dosya Sayılarına Karşılık Sonuçlandırılan Dosya Sayıları (2011- 2020)

Kaynak: T. C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü, **Adli İstatistikler 2018**, s.4 ve **2021** s.12’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Adalet hizmetlerinin sunumunda, dikkat edilmesi gereken durum etkinlik ve verimliliğin sağlanabilmesidir. Grafik 2’de 2011-2021 yılları arasında adli yargıya ulaştırılan dava dosyası ile çıkarılan dava dosya sayıları verilmiştir. Yıllar bazında doğrusal bir biçimde artış gözlemlenen dava sayılarına karşılık çözümlenen ve elden çıkarılan dava dosya sayılarının azlığı da göze çarpmaktadır. 2019 yılında 9 milyon 342 bin toplam dosya sayısına karşın 4 milyon 364 bin dava dosyasının elden çıkarılması ortalama %46 bir başarı sağlandığını göstermektedir. Geriye kalan %54’lük kısım ise beklemekte ve yargının üzerinde kambur misali yük oluşturmaktadır.

2018 yılında 5.571 savcı 9.252.208 dosya içerisinde 4.216.520 dosyayı sonuçlandırmış bulunmaktadır. Sonuçlandırılmayan dosyalar ise bir sonraki yargı yılına sarmıştır. Bu durum

¹ Uzlaşma kapsamına giren uyuşmazlıkların çoğunluğunun adli yargıda yargılama sürecine dahil ediliyor olması nedeniyle adli yargıda savcı başına düşen sayıların verilmesi yeterli görülmüştür. Bölge idare mahkemeleri ve Yargıtay’da dosya sayıları da dikkate alındığında savcı başına düşen dosya sayıları daha da fazla olmaktadır.

² 2016’dan 2017 yılına geçerken, bir savcıya düşen dosya sayısındaki artışın en büyük sebebinin 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen kalkışma girişiminden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

ise adalet hizmetlerinin gecikmesine ve yığılma sonucu artan görev yükünün verimliliği azaltmasına sebep olmuştur (Adli İstatistikler, 2019: 4). 2019 senesindeki savcı sayısı 6.572'dir. 2019 yılında bir savcının bir yılda aldığı dosya sayısının 1.525 olduğu düşünüldüğünde yükün nedenli ağır olduğu ortaya çıkmaktadır (Adli İstatistikler, 2019: 1).

Tablo 3: Yıllar Bazında Türkiye Nüfusu ve Hâkim Sayıları

Yıllar	Nüfus	Tüm Hâkimlerin Sayısı	Yıl İçerisinde 1 Milyon Dosyaya Düşen Hâkim Sayısının Nüfusa Oranı
1997	62.865.574	5.612	8,92
2000	67.803.927	5.901	8,7
2007	70.586.256.	6.948	9,84
2008	71.517.100	7.122	9,96
2009	72.561.312	7.346	10,12
2010	73.722.988	7.422	10,07
2011	74.727.269	7.671	10,27
2012	75.627.384	8.134	10,76
2013	76.667.864	8.910	11,62
2014	77.695.904	9.782	12,59
2015	78.741.053	9.821	12,47
2016	79.814.871	11.117	13,92
2017	80.810.525	11.247	13,91
2018	82.003.882	13.356	16,29
2019	83.154.997	14.064	16,91
2020	83.614.362	14.909	17,83
2021	84.680.273	15.309	18,07
2022	85.279.553	15.434	18,01

Kaynak: Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 2022 Yılı Faaliyet Raporu, s.87.

Tablo 3'te Türkiye nüfusunun artmasına karşılık hâkim sayılarında da artış olduğunu görülmektedir. Bu durum nüfusun artmasıyla birlikte toplumsal uyumsuzlukların da arttığını ve bu doğrultuda personel sayılarında da artış olduğunu göstermektedir.

Hâkim sayılarında gözle görülen artış, artan yargı yüküne istinaden personel sayılarında artışa gidildiğini göstermektedir. Bu ağır yükün gittikçe artması etkin ve verimli bir adalet hizmetini büyük ölçüde engelleyecek bir unsur teşkil etmektedir. Bu sebepten yargının ve idarenin yükünü azaltmak için geleneksel yargı yolları dışında uygulanacak alternatif çözüm yolları önemli görülmektedir.

İlerleyen başlıklarda görüleceği üzere "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları" bu doğrultuda adalet hizmetlerine büyük katkı sağlamaktadır. Örneğin; geleneksel yargılama yollarından farklı uzlaştırma müessesesi minvalinde hâkime intikal ettirilecek dosyanın uyuşmazlık yaşayan tarafların mahkeme sürecine girmeden anlaşmaları için uzlaştırma müessesesine yönlendirilmesi, uzlaşılabilirliği takdirde hâkimin ve ilgili mahkemenin iş yükünü hafifletmektedir. İlerleyen bölümlerde uzlaştırmaya yönelik detaylı incelemeler yer almaktadır.

4. Adalet Hizmetleri Altında Sağlanan Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri

Uzlaştırma müessesesi, arabuluculuk, tahkim, müzakere gibi alternatif çözüm yolları, tarafları; mahkeme yoluna gidilmesi durumunda katlanacakları ağır külfetten kurtarmakta ve failin (sanık) topluma geri kazandırabilmesinde önem arz etmektedir.

Şekil 1: Alternatif Çözüm Yolları

Not: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekilde alternatif çözüm yolları verilmiştir. Diğer alternatif çözüm yollarına kısaca değinildikten sonra incelememizin odağındaki uzlaşma müessesesinin açıklanmasına geçilecektir.

Arabuluculuk: Uyuşmazlık yaşayan tarafların görüşme ve müzakerelerini temin etmek amacıyla bir araya gelmesinin sağlandığı, tarafların çözüme ulaşamadıkları durumda çözüm önerisi getirebilen uzmanlık eğitimi almış tarafsız ve bağımsız kişilerin nezaretinde yürütülen bir çözüm yöntemidir. 2012 yılında yürürlüğe giren 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanununda (HUAK) uygulamaya ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Tahkim: Herhangi bir özel hukuk uyuşmazlığının tarafların tercihi veya seçimine katılarak seçilen bir veya birden fazla hakem tarafından çözüme ulaştırılmasıdır (Göksu, 2022:123-215).

Arabuluculuk-tahkim: Uyuşmazlık konusunun sulh yoluyla çözümüne dönük bu yöntemde, uzlaşamaması durumunda tahkime gidilmektedir (geniş bilgi için bkz. Demir Gökyayla, 2019).

Müzakere: İki veya daha fazla kişinin herhangi bir uyuşmazlık konusunda, taraflar açısından mâkul bir çözüm arayışı için yapılan görüşmeleri ifade etmektedir. Uzlaşma da dâhil diğer alternatif çözüm yollarının ilk ve temel aşaması olarak nitelendirilebilir (geniş kapsamlı bilgi için bkz. Sığı, 2018).

4.1. Onarıcı Adalet Anlayışının Bir Uygulaması Olarak Uzlaştırma Müessesesi

Onarıcı adalet anlayışı; suçu, suçluyu anlamanın, failin kendisini açıklama imkânının ve mümkünse suçunun telafisini sağlama şansının verilmesine olanak sağlayan bir anlayıştır. Asıl amaç ve odak noktası suçun telafisini sağlamaktır. Bu anlayış gereği fail ile mağdur çözüm sürecine aktif bir şekilde dâhil edilerek suçun sonuçları, telafileri adil olarak ve hak gözetilerek belirlenmeye çalışılır (İşten & Mert, 2018:5). Bu özellikleriyle onarıcı adalet anlayışı, tarafların vicdani tatminini amaçlayan bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir.

Suçlunun üzerine yasal yollardan ağır yükümlülüğün yüklenmesi ve toplumdan uzaklaştırılmasının aksine Onarıcı adalet anlayışı ile suçlunun meydana getirdiği mağduriyetin sonuçlarının sorumluluğunun üzerine yüklenmesi sağlanırken, daha kontrollü bir yaşam sürmeleri hususunda yardımcı olunur. Bu sayede toplum içerisinde yargının baskıcı egemenliğinin yerine daha duyarlı adalet sistemi ortaya çıkmış olacaktır (Ward ve Langlands, 2008: 356).

Mağdurun zararının maddi-manevi giderilmesi, failin hatasını anlayıp sorumluluğunu kabul etmesi ve üstlenmesi, mağdurun faille yüzleşerek vicdanının, hırsının köreltilmesi onarıcı adaletin üç temel ilkesi olarak nitelendirilmektedir (Çetintürk, 2009: 25).

4.2. Türkiye’de Uzlaştırma Müessesesi

Türkiye’de 2005 yılından bu yana önemli bir alternatif çözüm yolu olarak kullanılmakta olan uzlaştırma müessesesi, 2017 yılının Haziran ayı itibariyle önemli değişikliklere uğrayarak tekrardan yoğun bir şekilde gündeme gelmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda Türk adalet sistemi üzerinde yapılan köklü değişikliklerle haber mecraları ve sosyal medya üzerinden de gündeme getirilen uzlaştırma hizmetine yönelik toplumsal bilinçlenme ve istihdam meydana getirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de her yıl artış gösteren adalet hizmeti harcamalarının önüne geçebilmek, dava dosyalarında her sene bir önceki seneden gelen yığılmaların önüne geçerek daha etkin ve verimli bir adalet sisteminin oluşturulması amaçlanmaktadır.

Ceza muhakemesinde uzlaştırma “*Uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle şüpheli veya sanık ile mağdur, suçtan zarar gören veya kanuni temsilcisinin, Kanun ve bu Yönetmelikteki usul ve esaslara uygun olarak Uzlaştırımacı tarafından uzlaştırılmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesi sürecini ifade eder.*” (CMKUY, m. 4/k) şeklinde tanımlanmıştır.

Belirtmek gerekir ki uzlaşma ve uzlaştırma kavramları halk içerisinde çok karıştırılan hukuki kavramlardır. Lakin uzlaşma “*Uzlaştırma kapsamına giren bir suç nedeniyle, şüpheli veya sanık ile mağdur veya suçtan zarar görenin Kanun ve bu Yönetmelikteki usul ve esaslara*

uygun anlaşmış olmalarını” (CMKUY, m. 4/j) ifade eder. Yani uzlaşma, uzlaştırma faaliyetinin olumlu sonuçlanması iken, uzlaştırma ise tarafların uzlaşma ile aralarındaki çatışmayı sona erdirme faaliyetidir.

Uzlaştırmada taraflar sürece aktif olarak katılım sağlamaktadırlar. Taraflar haricindeki üçüncü ve eğitilmiş bir kişinin yardımıyla tarafların yaşadıkları uyuşmazlığın ortak bir kazanım çevresinde çözümlenmesine çalışılır (Ceza Uyuşmazlıklarında Uzlaşma El Kitabı, 2009: 11). Aynı zamanda uzlaştırma tarafları bir araya getirerek mağdur olanın faile karşı hırsının, kininin azaltılmasıyla birlikte, failin doğrudan cezai müeyyideye tabi tutulmadan, sebep olduğu zararı doğrudan görmesini ve telafi etmesine büyük olanak sağlamaktadır.

4.2.1. Uzlaştırmada Esas Alınan İlkeler

Uzlaştırma faaliyetinden temel alınan ilkeler Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği 5 inci maddesinde özetle aşağıdaki gibidir (CMUY, 2017: m.5):

- Uzlaştırma süreci tarafların¹ özgür iradelerine dayalı olarak ilerler ve anlaşma yapılabildiği kadar taraflar uzlaşmadan çekilebilirler.
- Tarafların temel hak ve hürriyetlerine uygun olarak, menfaatlerinin korunması esastır.
- Taraflar ve kanuni temsilcileri müzakereler sırasında, Kanunun tanıdığı temel güvencelere sahiptir, yine tarafların dil problemi ya da engellilik durumlarına ilişkin olarak CMK 202 inci maddesine ilişkin hükümlerin uygulanması söz konusudur.
- Uzlaştırma sürecinden önce taraflar, uzlaştırmacı tarafından süreçle ve sonuçlarıyla ilgili bilgilendirilirlerken beşerî ve sosyo-ekonomik özellikleri de görüşmeler süresince dikkate alınır. Bilgilendirme sürecinde bahsedilen bilgi güvenliği meselesi, uzlaştırmacı tarafından süreç sonrasında da uyulması gereken bir kural olup, ancak tarafların rızası dahilinde veya kanuni zorunluluk söz konusu olması durumunda aksi yönde hareket edilebilecektir.

4.2.2. Türkiye’de Uzlaştırma Sürecinin İşleyişi

Uzlaştırmanın sadece soruşturma evresinde gerçekleşeceği bilgisi halk arasında yaygın olmasına rağmen hem soruşturma hem de kovuşturma aşamasında gerçekleşebilmektedir (Özbek, 2005: 307). Yani uzlaştırma müessesesi sadece mahkemeye varılmadan uyuşmazlığın çözümlenmesi için bir uygulama değildir. Kovuşturma evresinde uzlaşma kapsamındaki suçun büroya gönderimi gerçekleştirilir. Uzlaşmanın sağlanması halinde davanın düşmesine hüküm

¹ Yönetmelikte taraflar; “şüpheli veya sanık ile mağdur veya suçtan zarar gören” olarak ifade edilmektedir.

verilmektedir. Edimin yerine getirilmesi ileri tarihe bırakıldığı, taksit ya da süreklilik arz ettiği takdirde hükmün açıklanması ertelenmektedir. Bu durum zamanaşımına uğramaz. Edim gerçekleşmediği takdirde hüküm verilmektedir (CMK, 254/1.2). Soruşturma evresinde uzlaştırma süreci CMK madde 253 kapsamında aşağıda özetlenmiştir:

1. Soruşturma konusu suçun uzlaştırma kapsamına giren suçlar olması ve kamu davasının açılması için yeterli niteliğin bulunması durumunda uzlaştırma bürosuna gönderilmektedir.

2. Büro tarafından atanan uzlaştırmacı; mağdura, faile veya suçtan zarar görenler ile tarafların reşit olmaması durumunda kanuni temsilcilerine uzlaştırma teklifinde bulunur.

3. Uzlaştırmacı uzlaşma teklifini açıklamalı tebligat veya istinabe yoluyla yapabilir. Taraflara uzlaştırma teklifi bulunulduktan 3 gün içinde tarafların karar vermesi gerekmektedir. Aksi takdirde teklif reddedilmiş sayılır (CMK, 2018: M. 253/4).

4. Uzlaştırma teklifinin sunulmasına karşı taraflara uzlaştırmanın mahiyeti ve uzlaşmanın sağlanması veya sağlanamaması durumunda tarafların katlanacağı hukuki sonuçlar açıklanmaktadır (CMK, 2018: M. 253/5).

5. Taraflar belirlenen gün ve saatte uzlaşmanın yapılacağı salonda toplanır. Salon içine sadece mağdur, fail ve uzlaştırmacının bulunması eğer birden fazla mağdur ve fail varsa hepsinin salonda bulunması bunların haricinde kimsenin (mağdurun ailesinin) salonda yer almaması gerekmektedir.

6. Uzlaşma müzakerelerinin sonuçlanması halinde bir rapor hazırlanarak uzlaştırmacının kendisine verilen belge örnekleriyle birlikte uzlaştırma bürosuna verir.

7. Uzlaşmanın olumlu sonuçlanması halinde tarafların imzalarını içeren raporda uzlaşmanın ne suretle gerçekleştiği açıkça belirtilir (CMK, 2018: M. 253/15).

8. Büro ise rapor ve yazılı anlaşmaları gecikmeksizin uzlaştırmadan sorumlu Cumhuriyet Savcısına sunar. Cumhuriyet Savcısı ise uzlaştırmanın tarafların özgür iradelerine dayanarak hukuk kuralları içerisinde gerçekleştiğini belirlerse raporu soruşturma dosyasında muhafaza eder (CMK, 2018: M. 253/17).

9. Uzlaşmanın olumlu sonuçlanması ile şüphelinin edimini defaten yerine getirmesi ile birlikte kovuşturma evresi kalkar. Birlikte kararlaştırılan edimin ertelenmesi, taksitde bağlanması durumlarında ise kovuşturma evresi de ertelenmektedir (CMK, 2018: M. 253/19).

4.2.3. Uzlaştırmacılar

Onarıcı adaletin işlerliğini sağlayan ve devletin sunduğu uzlaştırma hizmetlerinin yanında bu doğrultuda hizmet eden görevlilerin varlığı ve niteliği de büyük önem taşımaktadır. Bu sebepten uzlaştırma müessesinin en önemli ana unsurlarından biri olan uzlaştırmacıların niteliği bu başlık altında incelenmektedir.

CMK'nın 253/9 maddesinde adı geçen uzlaştırmacı, gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri arasında doğan uyuşmazlıkların kanunda belirtilen suçlar dâhilinde mahkeme yoluna gidilmeden çözümlenmesini sağlayan ve bu faaliyetleri yürüten uzlaştırmacı kimliğine sahip avukat ve hukuk öğrenimi almış görevlilerdir.

Uzlaştırmacı kimliği ile göreve başlamadan önce gerekli eğitimlerin alınması şarttır. Bu sebepten uzlaştırmacı adayları, otuz altı saati teorik, on iki saati ise uygulamalı olmakla beraber toplamda kırk sekiz ders saati eğitim almalıdırlar (CMKUY, M.50/4). Uzlaştırma eğitimi bakanlık izni bulunan kurumlarca sağlanır. Üniversiteler, Türkiye Baro Birlikleri yahut da Türkiye Adalet Akademisi yahut bakanlıklardan gerekli izinleri alan kurumlar uzlaştırmacı eğitimi veren kurumlardır (CMKUY, M.51/1).

Uzlaştırmacılar görev atamalarını Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) sistemi üzerinden takip etmektedirler. Bu sistem sayesinde gerekli dosyalar ve bilgiler uzlaştırmacılara çok kolay bir şekilde ulaştırılabilmektedir. Uzlaştırmacılar, tarafların gerekli bilgilerine çok rahatlıkla ulaşabilir ve tarafların uzlaştırmaya yönlendirilmesini sağlayan anlaşmazlığın nedenini, yaşanmışsa dava süreçleri hakkındaki bilgilere, yine tarafların iletişim bilgilerine bu sistem üzerinden ulaşabilmektedir. Uzlaştırma faaliyetlerine yönelik denetim ve performans kayıtları tutulmaktadır. Bu kayıt uzlaştırmacının uzlaşmayı sağlama süresi, uzlaşmaya yönelik teklif ve uzlaştırmanın sonucu, kanunda belirtilen esas ve hükümlerin yerine getirilmesi, uzlaşma faaliyetleri sırasında gerekli görev ve yetkileri kullanıp kullanamaması şeklinde dikkat edilerek değerlendirilmektedir.

Uzlaştırmacılar; devletin adalet hizmeti sunan kurumlarının çatısı altında faaliyet gösteren, kamusal hizmet niteliği taşıyan faaliyet ve görevlerde bulunan, toplumsal faydaya katkı sağlayan, lakin yargı dağıtımı görevinde bulunmayan kişilerdir. Bununla birlikte uzlaştırma faaliyetlerinin kamusal hizmet olma niteliği bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığı bünyesinde hazırlanan “Uzlaştırmacı Asgari Ücret Tarifeleri” her yıl hazırlanıp Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmektedir. Tarifeler uzlaştırma yönetmeliğinin 36. maddesinde de hüküm altına alındığı gibi uzlaştırmacının taraflar nezdinde

yaş, eğitim, sosyal ve ekonomik durumları gibi demografik göstergelerin değerlendirilmesinin yanında uzlaştırmayı yürüttüğü süreçteki gayreti, yeteneği ve tarafların sayısı ile anlaşmazlığın niteliği dikkate alınmaktadır.

Tablo 4: Yıllar Bazında Uzlaştırma Tarife Cetveli

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Uzlaştırma Sürecinin Teklif Aşamasında Olumsuz Sonuçlanması Halinde;	100-150	114-171	132-198	145-218	160-240	200-300
Uzlaştırma sürecinin olumlu sonuçlanması halinde;						
2-3 Kişinin Uzlaştırılması Durumunda;	300-400	342-456	396-529	436-582	481-642	601-803
4-6 Kişinin Uzlaştırılması Durumunda;	400-500	456-570	529-661	582-727	642-802	803-1003
7-10 Kişinin Uzlaştırılması Durumunda;	500-600	570-684	661-793	727-872	802-962	1003-1203
10 ve Daha Fazla Kişinin Uzlaştırılması Durumunda;	600-700	684-798	793-925	872-1018	962-1123	1203-1404
Uzlaştırma sürecinin olumsuz sonuçlanması halinde;						
2-3 Kişinin Taraf Olması Halinde;	150-200	171-228	198-264	218-290	240-320	300-400
4-6 Kişinin Taraf Olması Halinde;	200-250	228-285	264-330	290-363	320-400	400-500
6-10 Kişinin Taraf Olması Halinde;	250-300	285-342	330-396	363-436	400-481	500-601
10 ve Daha Fazla Kişinin Uzlaştırılması Durumunda;	300-350	342-399	396-462	436-508	481-560	601-700

Kaynak: Resmi Gazete’de yayımlanan; “**2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022** Yılı Uzlaştırmacı Asgari Ücret Tarifeleri” üzerinden tarafımızca tablolştırılmıştır.

Uzlaştırmacılara verilen ücretler yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi her yıl yeniden güncellenmektedir.

5. Uzlaştırma Müessesesinin Fail-Mağdur ve Mahkeme Giderleri Açısından İncelenmesi

Devletin elde etmiş olduğu gelirler neticesinde ve sosyal devlet anlayışı gereği topluma karşı üstlenmiş oldukları vazifeler sonucu katlanacakları maliyetler kamu harcaması olarak adlandırılmaktadır (Uzay, 2002: 152- 153). Adalet Hizmetlerine karşılık bu hizmeti sunan kurum ve kuruluşlar Genel ve Özel Bütçeli İdareler olarak ikiye ayrılmış bulunmaktadır.

Genel Bütçeli İdareler kapsamında Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, HSYK, Sayıştay, Adalet Bakanlığı; Özel Bütçeli İdareler kapsamında ise Türkiye Adalet Akademisi, Ceza ve İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İş Yurtları Kurumu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumları yer almaktadır (Bütçe Ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2018).

Tablo 5: Yıllar bazında adalet hizmeti vermekle sorumlu genel bütçeli kurum ve kuruluşların bütçe ödenekleri 2017- 2021 (Milyar TL)

	2017	2018	2019	2020	2021
Adalet Bakanlığı	12.304.365.000	13.714.405.000	18.035.989.000	19.751.360.000	23.973.052.000
Anayasa Mahkemesi	58.784.000	68.448.000	69.969.000	73.607.000	86.522.000
Yargıtay	382.750.000	460.437.000	595.593.000	505.290.000	1.446.440.000
Danıştay	125.072.000	148.972.000	182.320.000	210.775.000	235.675.000
Sayıştay	257.485.000	276.701.000	367.368.000	412.090.000	441.550.000
HSK	61.236.000	64.966.000	76.849.000	93.163.000	103.209.000
TOPLAM	13.189.692.000	14.273.492.000	19.328.088.000	21.046.285.000	26.286.448.000

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve Genel Yönetim Mali İstatistikleri verilerince tarafımızca düzenlenmiştir. **2017, 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçesi İtibariyle (A) Cetveli İcmalleri & Genel Bütçeli İdareler (A) Cetveli İcmali (Ekonomik Sınıflandırma)**, <http://www.bumko.gov.tr>, Ankara, (Erişim) 31 Mart 2019, 5 Aralık 2020 & T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, **Genel Yönetim Mali İstatistikleri-2021 Yılı Genel Yönetim Bütçe Giderleri (Kurumsal Sınıflandırma)**, muhasabat.hmb.gov.tr, Ankara (Erişim) 25 Kasım 2022.

Adalet hizmeti veren kurum ve kuruluşların ödenek bütçelerinin artış sebebi yargıya taşınan uyuşmazlıkların artmasıyla birlikte kamusal hizmet harcamalarında meydana gelen artışlardır.

Merkezi Yönetim Bütçe Ödeneklerinde Adalet Bakanlığına verilen başlangıç ödeneğinin diğer kurumlara göre yüksek olduğu görülmektedir. Daha sonra ise en fazla bütçe payına Yargıtay ve Sayıştay sahiptir.

Tablo 6: Mahkemelerin Yıllar Bazında Bütçe Giderleri

2018	2019	2020	2021	2022
2.596.511.597,02	868.309.532,33	1.071.794.821,15	1.213.451.121,27	18.445.704.636,98

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2018/2019/2020/2021/2022-Eylül Yılları Bütçe Giderlerinin Kurumsal Sınıflandırılması Tablosu verileri üzerinden tarafımızca derlenmiştir. (Erişim) <https://sgb.adalet.gov.tr/>, 25 Kasım 2022.

Bakanlığın bütçe giderleri içerisinde kurumsal sınıflandırma temel alındığında mahkemelerin son dört yıl içerisindeki toplam giderleri Tablo-6'da verilmiştir. Mahkeme giderleri, Bakanlık bütçe giderlerinin % 60'ını oluşturmaktadır. Bu durum iş yüküne bağlı olarak harcamalarda da meydana gelen artışın bir göstergesidir. Mahkemeler üzerindeki bu ağır iş yükü, adalet hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve verimliliği olumsuz yönde etkileyecektir. Mahkemeye konu olabilecek dosya sayılarının alternatif çözüm yollarıyla azaltılması yargının ağır iş yükünü de azaltabilir.

5.1. Uzlaştırma ve Uzlaştırmacı Giderleri

Uzlaşma ve uzlaştırma giderleri doğrultusunda öncelikle uzlaştırma faaliyetinin niteliği, tarife aralığı, uzlaşma faaliyetine katılan uzlaştırmacı sayısı, uzlaştırmacının olumlu yahut olumsuz sonuçlanması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bir uzlaştırma faaliyeti sırasındaki giderler de incelendiğinde; harcanan zamana, uzaklığa, uzlaşma yerinin adliyeden adliyeye

farklılığına göre değişmektedir. Bu giderler farklılık gösterebilmekle birlikte daha çok yol, fotokopi ve yemek giderleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bağlı olunan adliyede bu kırtasiye giderleri ücretsiz karşılanabilirken başka bir adliyede bu ihtiyaçlar belirli bir bedel karşılığı elde edilebilmektedir. Bunların yanında şehir dışı görevlendirmeler çıkmamakta, ancak il merkezine bağlı ilçelere görevlendirmeler yapılmaktadır. Yani Ankara’da görev yapan bir uzlaştırmacı için en uzak yer Polatlı Adliyesi olacaktır. Örnekle maliyetleri düzenlersek; dosyanın yüküne göre tarife bedeli, Polatlı’ya gidiş-dönüş için yapılan yol masrafı, kâğıt vb. kırtasiye giderleri, tarafların zamanında gelmemesinden dolayı yemek saatinin gelmesi ve yemeğe verilen ücret gibi giderler bulunmaktadır. Birden fazla uzlaştırmacı ile yapılan görüşmelere ve resmi verilere dayanarak, uzlaştırmacı görev maliyetini aşağıdaki tablodaki gibi oluşturmak mümkündür.

Tablo 7: Bir Uzlaştırmacının Tahmini Görev Maliyeti

FAALİYET KONUSU	MALİYETİ
5 Kişinin Uzlaştırılması Durumunda Ödenecek En Fazla Ücret Bedeli	1003 TL
Polatlı Adliyesine Minibüsle Gidilmesi Durumunda Uzlaştırmacıya; Minibüs Kalkış Durağına Gitmek İçin Verilen Ücret”	26 TL + 5,00 TL = 31,00 TL
Polatlı Adliyesinde Tevzi Edilen 3 Belgenin Fotokopisinin Çektirilmesi Gerekildi. (5 Fotokopi) + 1 Tane Pilot Kalem Gerekli.	1,50 TL + 10 TL = 11,50 TL
Taraflar Zamanında Adliye’ye İştirak Etmedi, Bu Sebepden Uzlaştırmacının Yemek Yemesi Gerekli ve Adliye’nin Köşesindeki Lokanta ’da Ortalama Bir Yemek Yedi ve İçecek İçti.	45 TL + 10 TL = 55 TL
Dönüş Ücreti	31 TL
TOPLAM MALİYET BEDELİ:	1.131,5 TL

Kaynak: 2022 Yılı Uzlaştırmacı Asgari Ücret Tarifesi (2021, Aralık 31), Resmi Gazete (Sayı: 31706, 7. Mükerrer) Madde 8. & Elektrik Gaz Otobüs Genel Müdürlüğü (EGO), “Toplu Taşıma Araçlarında İndirimli Ve Tam Yolcu Taşıma Biniş Ücretleri”, **EGO Genel Müdürlüğü** 2022, Aralık 17, <https://www.ego.gov.tr/tr/sayfa/2098/tasima-ucetleri>.
NOT: uzlaştırma ücret tarifesinde 10 ve daha fazla kişiye kadar ücret belirlenmiş olmakla birlikte tarafımızca ortalama olarak 5 kişinin uzlaşması halinde en fazla yapılacak ödeme dikkate alınmıştır. Yine Polatlı, Ankara il sınırlarına dahil olup il merkezinden gidilebilecek en uzak nokta olduğu için tercih edilmiş, yol ücreti EGO web sitesinden alınmıştır.

Tablo 7’de bir uzlaştırmacının Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından atanan dosyadaki tarafları uzlaştırmak üzere çıktığı yol üzerine oluşabilecek giderleri yer almaktadır. Söz konusu tablo en yüksek maliyet yaratabilecek düzeyde hazırlanmıştır. Ulaşım giderleri, kırtasiye ve yeme-içme giderlerinin yanında uzlaştırmacının olumlu sonuçlanması durumundaki ücreti belirtilmiştir. Eğer bu giderlerin tamamı savcının onayı ile Hazine’den karşılanması durumu meydana gelirse, uzlaştırmacının başarılı olması durumunda ödenecek en yüksek bedel varsayımı altında 1.131,5 TL devlet hazinesinden çıkacak bedel olacaktır.

6. Mahkeme Giderlerinde Uzlaştırma Faaliyetlerinin Etkisi ve Tarafların Mali Yükündeki Değişmeler

Uzlaştırma faaliyetleri, adalet hizmetlerini sunan kurumların yükünü azaltıp etkinliğini artırarak, devletin veya tarafların zorlu geçen mahkeme süreçlerindeki aksaklıkları ve yıpratıcı etkilerini gidermek amacıyla alternatif çözümler arasında yerini almıştır. Bu faaliyetler sayesinde; mahkemenin yükünün azalması, adli sistemin rahatlaması, adaletin yerinde ve erken tecelli etmesi, adaletin onarıcı bir yaklaşımla tarafların iradeleri bağlamında sağlanması gibi durumlar adalet hizmetlerinin etkinliğine büyük fayda sağlamış bulunmaktadır. Bu uygulama ile kamu kurumlarına olan güvenin de artması beklenebilir. Mahkeme süreçlerinin sonuçlanma sürelerinin gecikmesi, bu süreçte suç veya suç unsurunun taraflara zarar vermeye devam etmesi gerek maddi ve gerekse manevi anlamda büyük bir yüke sebep olmaktadır.

Tablo 8: Mahkeme Giderlerine Etki Eden Faktörler

Mahkemenin Türü	Tanık Sayısı/Giderleri
Avukat Sayısı/Giderleri	Olumsuz Sonuçlanan Uzlaştırma Giderleri
Tebliğat Giderleri	Vekâlet Suret Harcı
Karar	İlam
Taraf Sayısı/Giderleri	Bilirkişi Sayısı/Giderleri
Dosya Giderleri	Peşin Harçlar
Keşif Gideri	Celse
Resmi Dairenden Alınan Belge Giderleri	Posta Giderleri

Kaynak: Hukuk Muhakemeleri Kanunu (2011, Şubat 4), Resmi Gazete (Sayı:27836), Yargılama Giderleri, Madde 323.

Tablo 8’de mahkeme giderlerine etki eden faktörler verilmiştir. Bu faktörler dâhilinde bir mahkemenin gerek devlet gerekse taraflar nazarında oldukça fazla bir yüke neden olabileceği anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtilen bu faktörler göze alınarak belli suçlar dâhilinde mahkeme giderleri hesaplanacak yine aynı suça ilişkin Uzlaştırma faaliyetinin olumlu sonuçlanması ve olumsuz sonuçlanıp uyuşmazlıkların mahkeme süreçleri sonunda sona ermesi durumundaki giderler ile karşılaştırılacaktır.

Örnek olaylar, Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı’nın yayınladığı istatistiklerden yararlanılarak 2021 yılı itibarıyla en çok karşılaşılan suç unsurları bazında kurgulanmış, hesaplamalarda güncel hizmet tarifeleri kullanılmıştır. Bu sayede uzlaştırma ve mahkeme süreçleri sonucundaki maliyetler, taraflar nezdinde değerlendirilmiştir.

Kasten Yaralama Suçuna Dair Yargılama Giderleri

Kasten yaralama suçu; uzlaştırma kapsamında ele alınan, TCK’da yaptırıma uğrayan suçlar arasında yerini almıştır. Lakin bu başlığımız altında TCK’nın 86. Maddesinin 2.

Fıkrasında yer alan suç unsuru sonucu basit tıbbi müdahale gerektiren hafif yaralama suçuna ilişkin uzlaşma görüşmelerinin olumsuz sonuçlanmış olması halinde tarafların katlanacakları yargılama giderleri ele alınmıştır.

- Bu giderleri, kuracağımız olay örgüsü çerçevesinde incelersek;

Kasten yaralama sonucu zarar gören müşteki Can, uğradığı zarar sonrası, suç fiilini işleyen sanık Cem hakkında Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunmuştur. Bunun üzerine Cumhuriyet Savcılığı, yaralamanın boyutuna istinaden kişilere uzlaştırmacı atanmasını öngörmüştür.

“Uzlaştırmacı, tarafları arayıp, uzlaştırma sürecine ilişkin bilgilendirmede bulunarak uzlaşma ilke ve haklarını anlatmış, uzlaşmanın olumsuz sonuçlanması halinde katlanacakları hukuki sonuçları belirtmiştir. Bunun üzerine taraflar uzlaşma için adliye binasında buluşmuşlardır. Can uzlaşma için Cem’in kendisinden özür dilemesini, tedavi masraflarını karşılamasını ve 10.000 TL para istemiştir. Cem talepleri reddetmiş ve sürecin mahkemece sonuçlanmasını istemiştir.”

Uzlaştırmanın olumsuz sonuçlanmasıyla birlikte Cumhuriyet Savcısı, Asliye Ceza Mahkemesine şikâyete bağlı olarak Sanık Cem’e dava açmış bulunmaktadır.

- Hakkında dava açıldığını öğrenen Sanık Cem Barodan avukat istemek yerine, güvendiği başka bir avukatı seçmiştir. Bu Avukat giderleri ise;

Asliye Mahkemelerinde takip edilen bir dava olduğu için 2022 yılı Asgari Avukatlık Ücreti Tarifesine göre 9.200,00 TL Avukatlık ücreti ödemekle yükümlü olunacaktır.

Toplam:

9.200,00 TL

- Devam eden mahkeme süreci sonunda Sanık Cem’in Suçlu olduğu kanaatine varılmıştır. Bu sebeple mahkeme sonucu oluşacak giderlerin Sanık Cem tarafından ödenmesi öngörülmüştür. Bu giderler ise;

*Başvuru Harcı: 80,70 TL
Baro Pulu: 18,65 TL
Tebliğat Giderleri: 84,00 TL (Hızlı Tebliğat)
Uzlaştırma Giderleri: 400,00 TL
Bilirkişi Ücreti: 480,00 TL
Keşif Giderleri: 480,00 TL
Dosya Giderleri: 1,20 TL
Peşin Harç: 44,40 TL
Vekâlet Harcı: 15,60 TL
Karar Harcı: 30,70
Toplam Avukatlık Giderleri: 18.400,00 TL
(Müştekinin Giderleri Dâhil)*

Toplam: 20.035,25 TL

- Bu süreçte müşteki Can’a kasten zarar vermekten dolayı TCK m.86/2’ye göre faile “...dört aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezasına hükmolunur” ifadesi gereğince hapis cezasının idari para cezasına çevrilmiş olması varsayımı altında aşağıdaki tablo oluşacaktır.

Hapis cezası günlüğü 20 TL’den işlem görmektedir. Hiçbir indirim söz konusu olmadığı varsayıldığında 1 yıl için 7.300,00 TL İdari Para Cezası Sanık Cem tarafından ödenmek zorundadır.

Toplam: 7.300,00 TL

➤ Cem Bey'in ödemesi gereken toplam ücret;

Toplam Yargılama Giderleri: 20.035,25 TL Katlanacağı İdari Para Cezası: 7.300,00 TL	
Toplam:	27.335,25 TL

Uzlaşma görüşmelerinde mağdur tarafından istenebilecek maddi edimlerin yukarıda belirtilen varsayımlar dâhilinde ortaya çıkan maliyete göre düşük olması durumunda, tarafların en azından sürecin içerisinde hissettikleri psikolojik ağırlık bertaraf edilmiş olabilecektir. Ancak bu görünmeyen maliyetlerin parasal bir bedeli zaten söz konusu değildir.

Hakaret Suçuna Dair Yargılama Giderleri

Türk Ceza Kanunu'nun 125 inci maddesinde kişilerin onur, şeref ve saygınlığını rencide edecek fiil, olgu gibi rencide edici faaliyetlerin cezalandırılması hüküm altına alınmıştır. Hakaret suçu olarak nitelendirilen bu eylemlerin cezalandırılması gerekmektedir. Uzlaştırma kapsamında değerlendirilmekle birlikte TCK'da en düşük ceza karşılığı olan suçlardandır.

Yine bu kısımda da ortaya çıkan bu suç üzerine uzlaştırmanın olumsuz sonuçlanması halinde yargılama giderleri olay örgüsü üzerinden incelenmiştir.

Hakaret suçuna istinaden olay örgüsünü incelersek;

Aynı iş kollarında çalışan Ahmet ile Yusuf aralarında ticari ve ailevi çekişmeler yaşamaktadır. Yusuf; Ahmet'in iş hayatına ve ailesine karşı kötü bir etki yaratacak tarzda onur kırıcı şekilde hakaret etmiş ve bu sebepten dolayı Ahmet, Cumhuriyet Savcılığına "kişilik haklarının zarara uğraması" gerekçesiyle suç duyurusunda bulunmuştur. Cumhuriyet Savcılığı ise tarafların aralarındaki bu husumeti çözmeleri amacıyla taraflara uzlaştırmacı atamıştır. "Uzlaştırmacı tarafları teker teker aramış ve Ahmet'in uzlaşma için şart sunduğu 5.000 TL değerindeki para talebini Yusuf'a iletmıştır. Yusuf belirtilen miktarı kabul etmeyerek uzlaşmadan çekilmiş, uzlaşma olumsuz sonuçlanarak mahkemeye intikal etmiştir.

Tarafların uzlaşmaması durumunda mahkemeye varan işlemler sonucu taraflar özel avukat tayin etmiş bulunmaktalar. Bu avukatlık giderleri ise;

Müşteki Ahmet'in Avukatlık Masrafı: 9.200,00 TL Sanık Yusuf'un Avukatlık Masrafı: 9.200,00 TL	
Toplam:	18.400,00 TL

Mahkemenin sanık Yusuf'un haksız olduğuna hükmetmesi ve yargılama giderlerinin sanık tarafından ödenmesi gerektiği sonucu ortaya çıktığında bu giderler;

Başvuru Harcı: 80,70 TL
Baro Pulu: 18,65 TL
Tebliğat Giderleri: 84,00 TL
Uzlaştırma Giderleri: 400,00 TL
Bilirkişi Ücreti: 480,00 TL
Tanık Giderleri (Asliye Mahkemeleri bu gideri kamu hizmeti olarak görür ve almazlar)
Dosya Gideri: 1,20 TL
Peşin Harç: 44,40 TL
Vekâlet Harcı: 15,60 TL
Toplam Avukat Giderleri: 18.400,00 TL
(Müştekinin Giderleri Dâhil)
Toplam: 19.524,55 TL

Yusuf Bey'in suçu dolayısıyla (TCK 125/1'e göre 3 aydan 2 yıla kadar hapis veya idari para cezası olabilir) 6 ay hapsi öngörülmüş ve İdari Para Cezasına çevrildiği varsayımı altında ortaya çıkacak maliyet aşağıdaki gibidir.

6 Ay (180 gün) x 20 TL = 3.600,00 TL
Toplam: 3.600,00 TL

Ahmet Bey ise mahkeme tarihinden 7 ay sonra manevi zarar gördüğünü sebep göstererek, Asliye Hukuk Mahkemelerine Yusuf Bey nezdinde Manevi Tazminat Davası açmış bulunmaktadır. Dava sonucu Yusuf Bey 22.500 TL Manevi Tazminat ödemiş bulunmaktadır. Yusuf Bey'in katlandığı toplam maliyet ise;

Yargılama Giderler: 19.524,50 TL
İdari Para Cezası: 3.600,00 TL
Manevi Tazminat: 22.500,00 TL
Toplam: 45.624,5 TL

Çoğu zaman basit bir özür ile bile giderilebilmesi mümkün olan bu uyuşmazlık için katlanılan masraflar yukarıda verilmiştir. Süreç içerisinde tarafların hissettikleri psikolojik ağırlık ve hayatlarına etkisinin ise parasal bir karşılığı söz konusu değildir.

7. Türkiye'de Yargılama Giderleri İçerisinde Uzlaştırma Müessesesi

Kamu kesiminin sunduğu kamusal mal ve hizmetler devlet hazinesinden karşılanan harcamalarla sağlanmaktadır. Adalet harcamalarında ise her ne kadar yargılama giderlerinin çoğu taraflar üzerine rücu edilse de devlet hazinesinden karşılanan yargılama gideri olarak nitelendirilen lakin mahkeme gideri olarak da adlandırılan giderler de bulunmaktadır.

CMK'na göre yargılama faaliyetlerinin gerek soruşturma gerekse kovuşturma evrelerinde yapılabilmesi için devlet hazinesinin ve tarafların yaptığı harcamalar yargılama gideri olarak nitelendirilmektedir (CMK, M.324/1). Yargılama süreci boyunca oluşan ödemelerin nasıl ve kimlere yükleneceği ise hüküm ve karar sırasında mahkeme başkanı veya hâkim tarafından belirlenmektedir (CMK, M.324/3).

Yargılama faaliyetlerinde oluşan giderlerin sadece yargı yoluna başvuranlarca değil bazı durumlarda ise devlet hazinesinden karşılanmasına karar verilebilmektedir. 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanunun genel esasları içeren birinci kısmının birinci maddesinde mahkeme masraflarının amme alacağı olarak söz konusu Kanun kapsamında değerlendirilmesi hüküm altına alınmıştır. Bu sebepten yine aynı kanunun 106. Maddesi gereğince mahkeme masraflarının 20 Türk Lirasına kadar kamu alacağının terkin edilmesi hüküm altına alınmıştır (AATUHK, M. 106). Yargı kolları ihtiyacı olan herkese açık olmakla birlikte, haksızlığın nasıl ve kime yapıldığına bakılmaksızın adaleti sağlamak için mücadele etmektedir. Bu bağlamda Türkçe bilmeyen yahut engelinden mütevellit iletişim güçlüğü çeken kişilere kolaylık sağlamak amacıyla tercüman talebinde bulunan mahkeme, bu giderleri yargılama giderlerine dâhil etmez aksine bu giderlerin doğrudan devlet hazinesinden karşılanmasına karar verir (CMK, M.324/5).

Yapılan yargılama sürecinde sanık ve müşteki olan kişilerin suçlu ve mağdur sıfatlarına brnmedikleri zamana kadar sanığın bu süreçte bazı ödemelere tabi tutulması halinde ve mahkeme sonucunda kararın lehine verilmesi ile sanığın yaptığı ödemelerin bir kısmı veya tamamı devlet hazinesinden rücu edilmektedir (CMK, M. 325/3). Belirtmek gerekir ki sanığın birden fazla suçtan dolayı ödemesi gereken yargılama giderleri mevcutsa devlet sadece masumiyeti kanıtlanmış ve lehine karar alınmış olan davada önceden ödediği giderleri der (CMK, M. 327/2). Aynı zamanda hüküm kesinleşmeden sanığın hayatını kaybetmesi durumunda da ödenmesi gereken yargılama giderleri devlet hazinesinden karşılanmaktadır (CMK M. 325/4).

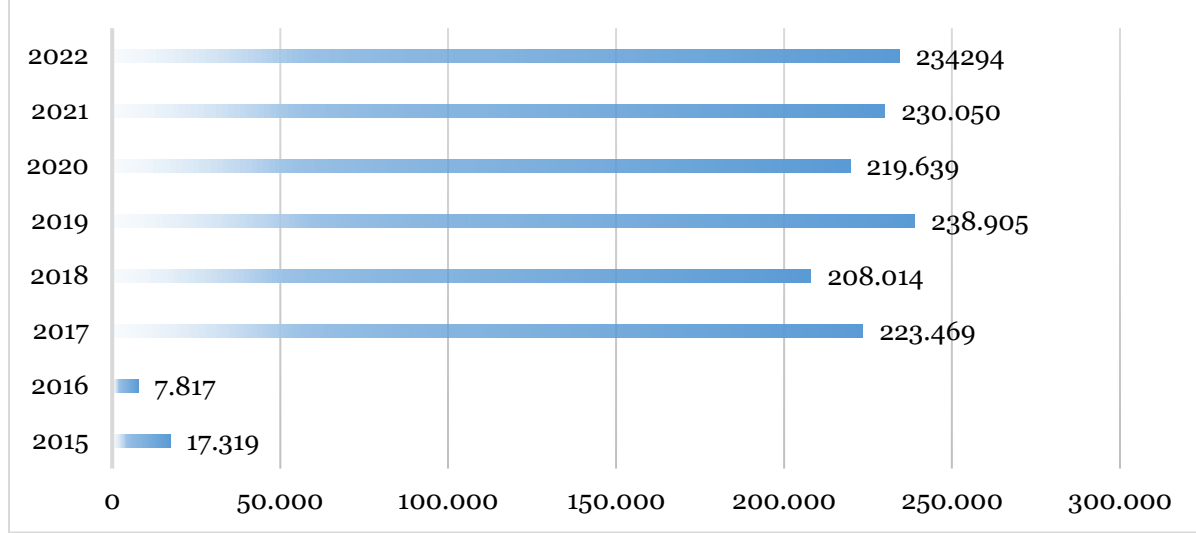
Uzlaştırma faaliyetleri doğrultusunda uzlaşma müzakerelerinin olumlu sonuçlanması ile birlikte oluşabilecek giderler yargılama giderleri arasında olup, devlet hazinesinden karşılanmaktadır.

Uzlaştırma müessesesinin faaliyetleri adalet harcamaları içerisinde değerlendirilmekle birlikte yapılacak olan harcamalar ise kamusal harcamalar olarak nitelendirilmektedir. Bu başlık altında ise devlet tarafından katlanılan ve yargılama giderlerinden olan uzlaşma giderlerinin kamu harcamaları içindeki yeri incelenmiştir.

Türkiye’de uzlaştırma müessesesi adalet sistemi içerisinde yargının yükünü hafifletmek amacıyla toplumsal onarıcı adalete hizmet etmektedir. Toplum içerisinde meydana gelen uyuşmazlıklar farklı suç fiillerinden meydana geldiği gibi bu suçların geleneksel yargılama yollarından uzak bir şekilde uzlaştırma müessesesine yönlendirilerek fail ile mağdur arasındaki

uyuşmazlığın çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye’de 2015-2021 yılları itibariyle toplamda 1.145.213 dosya yargının yükünden alınıp uzlaştırma bürosuna yönlendirilerek olumlu bir şekilde sonuçlandırılmıştır (Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı, 2022: 2).

Grafik 3. Yıllar Bazında Uzlaşma Sağlanan Uzlaştırma Dosya Sayıları

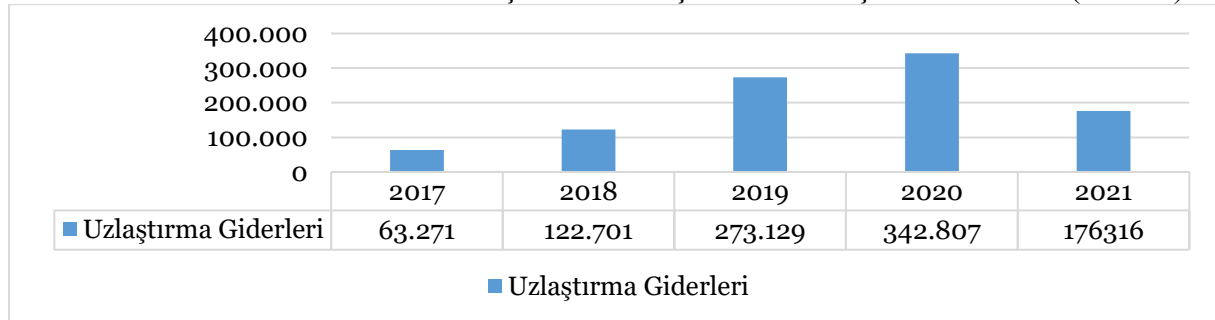

Kaynak: Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı, *2022 Uzlaştırma İstatistik*, Ankara, 2022, s.2. (Erişim) <https://alternatifcozumler.adalet.gov.tr/>, 23.04.2022.

Grafik-3 itibariyle 2015-2021 yılları arası uzlaşma sağlanan dosya sayıları yer almaktadır. CMK’nun 253. ve 254. maddelerinde yapılan düzenlemeler sonucu, uzlaştırma müessesesine tabi suçların kapsamının genişletilmesi ve Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı’nın kurulmasıyla kurumsal kimlik kazanan uzlaştırma müessesesi dava dosyalarına önemli etki yaratmaktadır. Grafik-3 doğrultusunda son yıllarda uzlaştırma müessesesinin adalet hizmetleri içerisindeki yerinin giderek arttığı görülmektedir.

Uzlaştırma müessesesi hizmetleri için devlet hazinesinden yapılan harcamaların bu bölümde göz önünde bulundurulması gereklidir. Yine bu bölümde Genel Yönetim Bütçe Giderlerinin Ekonomik Sınıflandırması ile yargılama giderleri içerisindeki uzlaştırma müessesesine devlet tarafından yapılan giderleri de incelenecektir.

Grafik 4: Yıllar Bazında Genel Bütçe Giderleri İçerisinde Uzlaştırma Giderleri (Bin TL)

Kaynak: T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, **Genel Bütçe İstatistikleri 2017, 2018, 2019, 2020**, Ankara (Erişim) www.muhasebat.hmb.gov.tr, 02.02.2021

Uzlaştırma müessesesinin kurumsal açıdan yargı kolları içerisinde öneminin artmaya başladığı 2017 yılından 2020 yılına kadar uzlaştırma faaliyetleri için yapılan giderlerin seneler boyu arttığı görülmektedir. Bu giderler uzlaştırma müessesesinin olumlu sonuçlanması durumunda devlet hazinesinden karşılanmaktadır.

Grafik-4’de görüldüğü üzere olumlu sonuçlanan uzlaştırma faaliyetlerinin artması aynı zamanda devlet hazinesine de olumlu yansımaktadır. Burada uzlaştırma müessesesi ile giderlerde meydana gelen değişimin hangi yönde olduğu önem arz etmektedir.

Cumhuriyet savcılarının söz konusu suç unsurlarını gerçekleştiren şüpheliye karşı delilleri toplamak ve gerçeğin ortaya çıkmasına yönelik adli yükümlülükleri yerine getirmekle görevlidir (CMK, M. 160/2).

Uzlaştırma sürecinde Cumhuriyet Savcısının sadece şikâyetle konu olan fiile ilişkin raporu uzlaştırma bürosuna göndermesi haricinde başka bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bununla beraber hâkim ve mahkeme sürecinde işbaşı yapan adli personeller de uzlaştırma sürecine dâhil olmayacaklardır. Uzlaştırma müessesesi ile birlikte mahkemelerin iş yükünü azaltıp, adli dosyanın daha kısa sürede çözümlenmesi devlete yönelik en büyük kazanç olacaktır. Devletin buradaki asıl kazancı maddi değil, toplumun onarıcı adaletten faydalanıp toplumun devlete güveninin tazelenmesi ve mahkemelerin üzerindeki aşırı iş yükünün alınması olacaktır. Bununla beraber mahkeme salonlarında ve hatta adliye binalarında gerçekleşen yoğunluk sebebiyle cari harcamalar da azaltılabilecektir.

2021 yılında en çok uzlaşma sağlanan dosya hakaret suçu olmuştur (Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı, 2022: 20). Bir hakaret davasında ortalama yargılama giderlerinin (*avukat giderleri dahil*) 20.000,00 TL varsayıldığında ve 2020 yılında hakaret suçundan uzlaşmaya varılan dosya sayısının 79.875 olduğu veri iken, toplam 1.597.500.000,00 TL gibi ağır bir meblağın tarafların ceplerinden çıkmasının önüne geçildiği ifade edilebilir.

Rapor ve bilirkişi giderleri, keşif giderleri, adli yardım giderleri de devletin yargılama giderlerinde olmaktadır. Özellikle hâkimlerin karar alma süreçlerinde bilirkişi raporlarına büyük önem vermesi mahkeme sürecinde devletin katlanacağı yargılama giderlerini de etkilemektedir. Bilirkişi giderleri yıllar bazında aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9: Yıllar Bazında Bilirkişi Giderleri (Bin TL)

2017	2018	2019	2020	2021
288.507	379.048	441.914	273.795	641.0900

Kaynak: T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, **Genel Bütçe İstatistikleri 2017, 2018, 2019, 2020, 2021** Ankara (Erişim) www.muhasabat.hmb.gov.tr,05.12.2022.

Tablo-9’da 2021 yılında bilirkişi giderlerinde bir önceki bütçe dönemine göre yüksek bir artış olduğunu görülmektedir. Bu artışın meydana gelmesinin önemli sebeplerinden birisi ise mahkeme süreçlerinin halen yargı üzerindeki etkisinin devam etmesidir.

Bireylerin adli mecralarda adalet haklarını aramak istemeleri en doğal haklarıdır. Bu sebepten Adli Yardımlar devlet aracılığı ile adalet hakkını aramak isteyen maddi durumu yeterli olmayan vatandaşlar için verilmektedir.

Adli yardım, dava açmak için harç, dosya masrafları, avukatlık ve diğer yargılama giderleri gibi gerekli masrafların ödemesini sağlayamayacak durumda olan kişilere, bu giderlerin ücretsiz bir şekilde karşılanması imkânını sunan önemli bir kamusal hizmettir (Adli Yardım Stratejik ve Eylem Planı, 2016: 3).

Maddi durumu yetersiz olan kişilerin, devletin adalet hizmetlerinin dağıtımıyla görevlendirilmiş kurumların destekleriyle kişilerin kendilerini en iyi şekilde ifade edebilmeleri için yapılan faaliyetler adli yardım faaliyetleri olarak nitelendirilmektedir (Kılınç, 2011: 4).

İnsan haklarında adil ve eşit yargılanma hakkına sahip toplumun, devletin sunduğu adli yardımlardan yararlanıp adli kanallar yoluyla hakkını araması vazgeçilmezdir. Lakin adli yardımın kamusal bir hizmet olduğunu ve bütçe kaynaklarının ise sınırlı olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Tablo 10: Yıllar Bazında Adli Yargılama Giderleri (Bin TL)

2017	2018	2019	2020	2021
257.390	295.673	352.732	282.513	559.902

Kaynak: T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, **Genel Bütçe İstatistikleri 2017, 2018, 2019, 2020, 2021** Ankara (Erişim) www.muhasabat.hmb.gov.tr,05.12.2022.

Tablo-10’da 2017-2021 adli yargıya genel bütçeden yapılan ödemeler verilmiştir. Yapılan giderlerin artış eğiliminin 2020 yılında tersine dönmesine rağmen 2021 yılında ise ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir. Uzlaştırma gibi alternatif çözüm yollarının kullanımının genişlemesi halinde Hazine tarafından katlanılan maliyetlerin azalması mümkün olabilecektir.

Tablo 11: Uzlaştırmacı Giderlerinin Toplam Adalet Harcamaları İçerisindeki Yeri

Yıl	Olumlu Sonuçlanan Dosya Sayısı	Olumsuz Sonuçlanan Dosya Sayısı	Toplam Uzlaştırmacı Gideri (2-3 Kişinin Taraf Olması Halinde)	Toplam Adalet Harcamaları	Uzlaştırmacı Giderlerinin Toplam Adalet Harcamalarına Oranı
2021	230.050	43.341	₺202.066.550,00	₺28.251.566.012,00	0,007
2020	219.639	39.131	₺139.177.888,00	₺23.382.429.583,00	0,005
2019	238.905	45.629	₺138.426.801,00	₺21.005.434.274,00	0,006
2018	208.014	47.948	₺105.786.528,00	₺17.083.978.717,00	0,006

Kaynak: T.C. Adalet Bakanlığı 2018, 2019, 2020, 2021 Faaliyet Raporları, Ankara, 2018, 2019, 2020, 2021 Asgari Uzlaştırmacı Tarifeleri, Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı, 2018, 2019, 2020, 2021 Yılı Uzlaştırma İstatistiklerine İstinaden Tarafımızca Derlenmiştir.

Uzlaştırmacı ödenekleri devlet hazinesinden karşılanmaktadır. Bu durum ise uzlaştırmacılara verilen ödeneklerin adalet harcamaları kapsamında değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tablo-11 üzerinde 2018, 2019, 2020 ve 2021 yıllarında ortalama uzlaştırmacı giderleri belirtilmiştir. 2-3 kişinin taraf olması halinde ele aldığımız uzlaştırmacı maliyetlerinin yıllar bazında arttığı görülmektedir.

Uzlaştırmaya tabi tutulmuş dosya sayılarındaki artış uzlaştırmacı giderlerinde meydana gelen artışın en önemli sebebi olacaktır. Bunun yanında Asgari Uzlaştırmacı Tarifesinde meydana gelen artışta yine uzlaştırmacılara harcanan miktarın artmasında etkili olmuştur. Aynı zamanda adalet hizmetlerindeki bütçe giderleri de aynı doğrultuda artış göstermektedir. Uzlaştırmacı giderleri, adalet harcamaları içerisinde çok az bir paya sahiptir. Bu payın artması olumlu sonuçlanan uzlaştırma dosya sayılarının artmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Uzlaştırma müessesesine yönelik toplumsal bilinçlendirmeyi artırarak ve uzlaştırma uygulamalarını mahkeme süreçlerinden önce mutlaka yönelmesi gereken çözüm mekanizması haline getirmek büyük önem arz etmektedir.

Devletin geleneksel yargılama yollarından uzaklaşıp ağır iş yükünü ve masraflarını azaltmayı hedeflemesi ile birlikte yine tablo üzerinden bu harcamaların az da olsa uzlaştırma müessesesine kaydığını söylemek mümkündür. Devlet kamusal hizmetlerde tasarruf eğilimi sergilemekle birlikte harcamalarının verimli ve etkin bir biçimde gerçekleşmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda adalet harcamalarında tasarrufa gitmek yerine uzlaştırma uygulamaları ile adli yargı üzerindeki iş yükünü ve yoğunluğu azaltarak daha etkin ve hızlı bir adalet sistemi hedeflemektedir.

8. Sonuç ve Değerlendirmeler

Uzlaştırma müessesesi onarıcı adalet anlayışının uygulanmasında başvurulan en güzel örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fail ile mağdur arasında yaşanan uyuşmazlığın mahkeme kurumuna başvurulmadan çözüm yoluna gidilmesiyle sadece tarafların mahkeme sürecinde yaşayacakları manevi ya da maddi yükü azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda adalet hizmeti sunan kurumların üzerindeki ağır iş yükünü de azaltacaktır.

Uzlaştırma müessesesi, arabuluculuk, tahkim, müzakere gibi alternatif zm yolları, tarafları; mahkeme yoluna gidilmesi durumunda katlanacakları ağır külfetten kurtarmakta ve failin (sanık) topluma geri kazandırabilmesinde önem arz etmektedir.

Gerek ekonomik gerekse manevi açıdan topluma oldukça fayda sağlayan söz konusu zm yolları, yargının yükünü hafifletmekte ve kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasını sağlayarak toplam faydanın artmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı söz konusu uygulamaların kamu harcamaları içerisindeki yerinin değerlendirilmesidir.

Taraflar aralarında anlaşmaya varıp, suçlu suçunu kabul edip verdiği zararını telafi etmeye çalışması ile adaletin taraflar arasında tecelli etmesi sağlanmaktadır. Yargılama giderleri ile taraflara yüklenen maddi yükü ile beraber yargının ağır iş yükü sebebiyle adalet açısından gecikme yaşanması toplumsal huzursuzluğu da etkileyecektir.

Uzlaştırma müessesesinin giderek artan bir kullanım alanı bulduğu ve olumlu sonuçlanan dosyaların arttığı görülmektedir. Bu dosyaların kovuşturma evresinde ele alınması durumunda mahkeme kurumunun gireceği ağır yükün yanında, yargılama giderlerinde devlet hazinesinden çıkacak ödeneğin kamusal hizmetler üzerinde istenmeyecek bir masraf yaratacağını muhtemeldir. Bu sebepten uzlaştırma müessesesi sayesinde bu dosyaların adli yargılama sürecinden uzaklaştırıldığı ve daha hızlı bir adalet sisteminin oluşmasına sebep olduğu ifade edilebilir.

Onarıcı adalet anlayışının gereği olarak tarafların kendi rızaları ile uzlaştırma süreçlerine katılması daha etkin sonuçların alınmasına neden olacaktır. Uzlaştırmacının taraflara eşit ve tarafsız bir biçimde failin üstüne zorlama yoluyla baskı kurmadan yaklaşmaları son derece önemlidir. Uzlaştırmacı faaliyetlerinin sosyal yönlerine karşılık adalet hizmetleri üzerindeki mali yüküne de dikkat çekmek gerekir.

Uzlaştırmacıların hem dosya başı ücret giderleri hem de görev süresince yaptığı masraflar gider olarak btye yansımaktadır. Uzlaştırmaya yönelik dosya sayılarındaki artışı göz önünde bulundurulduğunda uzlaştırmacı giderlerinin de artış göstermesi olağandır.

Bununla birlikte uzlaştırma olmaksızın devletin katlandığı masrafların yanı sıra özellikle davayı kaybeden tarafın karşılaştığı masraflar toplam kaynak kullanımını açısından hatırı sayılır meblağlar oluşturmaktadır. Mali anlamda hesap edilebilen giderlerin yanı sıra tarafların uğradığı zaman kaybı ve psikolojik yıpranmanın hesaplanabilir bir yapısı bulunmamaktadır. Süreç içerisinde uğranılan zaman kaybı ve iş kayıplarının iş verimliliğini, dolayısıyla bir şekilde vergi gelirlerini etkilemesi beklenebilir. Uyuşmazlık konuları adliyenin soğuk duvarlarıyla fazlaca muhatap olmadan, onarıcı adalet kapsamında karşılıklı gönül hoşnutluğu ile giderilebilmesiyle ilerleyen yıllarda söz konusu çözüm yollarının kullanımının artışı ekonomik açıdan da faydalar sağlaması kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakça

- 2017 Yılı Uzlaştırmaçı Asgari Ücret Tarifesi (2017, Ağustos 05), Resmi Gazete (Sayı:30145) Madde 8.
- 2018 Yılı Uzlaştırmaçı Asgari Ücret Tarifesi (2018, Ocak 05), Resmi Gazete (Sayı:30292) Madde 8.
- 2019 Yılı Uzlaştırmaçı Asgari Ücret Tarifesi (2018, Aralık 31), Resmi Gazete (Sayı: 30642, 4. Mükerrer) Madde 8.
- 2020 Yılı Uzlaştırmaçı Asgari Ücret Tarifesi (2020, Şubat 9), Resmi Gazete (Sayı:31034) Madde 8.
- 2021 Yılı Uzlaştırmaçı Asgari Ücret Tarifesi (2020, Aralık 31), Resmi Gazete (Sayı:31351) Madde 8.
- AATHUK, (1953, Temmuz 21), Resmi Gazete (Sayı: 8469)
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı (2018). Türkiye Geneli Uzlaştırma İstatistikleri. <http://alternatifcozumler.adalet.gov.tr>, Ankara.
- Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı (2019) Türkiye Geneli Uzlaştırma İstatistikleri. <http://alternatifcozumler.adalet.gov.tr>, Ankara.
- Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı (2020) Türkiye Geneli Uzlaştırma İstatistikleri. <http://alternatifcozumler.adalet.gov.tr>, Ankara.
- Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı (2021) Türkiye Geneli Uzlaştırma İstatistikleri. <http://alternatifcozumler.adalet.gov.tr>, Ankara.
- Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı (2022), Türkiye Geneli Uzlaştırma İstatistikleri. <http://alternatifcozumler.adalet.gov.tr>, Ankara.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2019). 2017, 2018, 2019, 2020, 2021Yılları Bütçesi İtibariyle (A) Cetveli İcmalleri & Genel Bütçeli İdareler (A) Cetveli İcmali (Ekonomik Sınıflandırma). <http://www.bumko.gov.tr>, İndirilme Tarihi: 31 Mart 2019.

- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2019). Bütçe Hazırlama Süreci.
<http://www.bumko.gov.tr/>
- Ceza Muhakemesi Kanunu (2018) Ankara: Adalet Yayınevi.
- Ceza Muhakemesinde Uzlaştırma Yönetmeliği (2017 Ağustos 5), *Resmi Gazete* (Sayı: 30145).
- Çetintürk, E. (2009). Ceza Adalet Sisteminde Uzlaştırma. Ankara: HD Yayıncılık.
- Demir Gökyayla, C. (2019). Arabuluculuk ve Tahkimi Bir Arada İçeren Uyuşmazlık Çözüm Yolu. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 77 (2), 575-616.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihm/issue/52205/682338>
- Egeli, H. ve Yaşa, A. A. (2017). Devlet Bütçesi Açısından Adalet Hizmetleri ve Harcamaları: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı 2, s.84-94.
- Elektrik Gaz Otobüs Genel Müdürlüğü (EGO) (2019). Toplu Taşıma Araçlarında İndirimli Ve Tam Yolcu Taşıma Biniş Ücretleri, www.ego.gov.tr/ İndirilme Tarihi: 20 Ocak 2017.
- Hâkimler ve Savcılar Kurulu (2022). 2022 Yılı Faaliyet Raporu, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/2103202309502022-yili-faaliyet-raporu-sonpdf.pdf>, Erişim:23.04.2023.
- Hukuk Muhakemeleri Kanunu (2011, Şubat 4), Resmî Gazete (Sayı:27836), Yargılama Giderleri.
- Göksu, M. (2022). Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Tahkim, Seçkin Yayınları.
- Işık, A. (2014). Kamu Maliyesi: Ekonomik ve Mali Terimler Sözlüğü İlaveli. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- İşten, İ. & Mert, İ. S. (2018). Uzlaştırma Kanununun Etkinliğinin Artırılması: Uzlaştırma Sürecinde Karşılaşılan Hukuki Ve İletişime İlişkin Problemler İle Çözümlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 11, Cilt 6, s.1-31.
- Özbek, M. (2005). Ceza Muhakemesi Kanununda Uzlaştırma. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Cilt 54, 289-321.
- Sığrı, Ü. (2018). Müzakere. *Ankara: Siyasal Kitabevi*.
- T. C. Adalet Bakanlığı (2009). Ceza Uyuşmazlıklarında Uzlaşma El Kitabı, Ankara. <http://www.dt-audit.com/dosyalar/CEZA-UNDP-1.pdf>, İndirilme Tarihi: 03 Aralık 2020.
- T. C. Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü, (2018- 2019-2021). Adli İstatistikler 2018-2019-2021. <http://www.adliscil.adalet.gov.tr/>.
- T. C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2018/2019/2020 Yılları Bütçe Giderlerinin Kurumsal Sınıflandırılması, (Erişim) <https://sgb.adalet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 06 Aralık 2020.

- T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel M¼d¼rl¼đ¼, Genel B¼t¼çe İstatistikleri 2017, 2018, 2019, 2020, Ankara
- T. C. Strateji ve B¼t¼çe Bakanlığı, (2020). Merkezi Y¼netim B¼t¼çe Kanunu İcmali (I) Sayılı Cetvel – Genel B¼t¼çeli İdareler (Ekonomik Sınıflandırma), Ankara.
- T¼rk Ceza Kanunu (2004, Eylül 26), Resmi Gazete (Sayı: 25611)
- Uzay, N. (2002). Kamu B¼y¼kl¼đ¼ ve Ekonomik B¼y¼me Üzerindeki Etkileri: T¼rkiye Örneği (1970- 1999). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak¼ltesi Dergisi*, Sayı: 19, s. 151- 172.
- Ward, T. & Langlands, R. L. (2008). Restorative Justice and The Human Rights Of Offenders: Convergences and Divergences, *Aggression and Violent Behavior*, Doi: 10.1016/j.avb.2008.06.001, Sayı: 13, 355-372.